

የአስተዳደር ወሰንና የማንነት ጉዳዮች ኮሚሽን ከሕገ መንግስቱ አንጻር ሲፈተሽ

ተገኘ ዘርጋው*

አህጽሮተ ጥናት

በኢትዮጵያ በአለፉት አመታት ከማንነት፣ ራስን በራስ ከማስተዳደርና ከወሰን ጋር ተያይዞ በርካታ ጥያቄዎች የተነሱ ሲሆን ከነዚህ ጥያቄዎች ጋር በተያያዘ ደም አፋሳሽ ግጭቶች ከመከሰታቸውም በላይ ሀገሪቱን ወደ ከፍተኛ አለመረጋጋት፣ የሰላምና የፀጥታ መደፍረስ፣ ስርአተ አልበኝትና ከፍተኛ አደጋ እንደዳረጋት በሰፊት ይታወቃል። ይህንንም ችግር በዘላቂነት ለመፍታት መንግስት የአስተዳደራዊ ወሰንና የማንነት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅን በማውጣት ኮሚሽኑ እንዲቋቋም አድርጓል። የአዋጁን መውጣት ተከትሎ የኮሚሽኑ መቋቋም ከሕገ መንግስቱ ጋር አብሮ አይሄድም በሚል ሰፊ ትችት እየቀረበበት ይገኛል። የዚህ ጥናት ዋነኛ አላማም አስተዳደር ወሰንና ማንነት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ከሕገ መንግስቱ ጋር አብሮ ይሄዳል ወይስ አይሄድም? የሚለውን በመመርመር ትክክለኛውን አቋም ማሳየት ነው። አዋጁ ከሕገ መንግስቱ ጋር የሚጋጭና የማይጋጭ መሆኑን ለመለየት ሕገ መንግስቱንና አግባብነት ያላቸውን ሌሎች ሕጎች ብሎም ያሉ አሰራሮችን ሳይንሳዊ በሆነ ዘዴ ተተንትኑዋል። በዚህ መሰረት አዋጁ ኢ-ሕገ መንግስታዊ ነው በሚል የሚቀርቡት መከራከሪያ ሃሳቦች ተቀባይነት የሌላቸው ከመሆኑም በላይ ከአንዳንድ ክፍተቶች በስተቀር የኮሚሽኑ መቋቋም ከሕገ መንግስቱ ጋር የሚጋጭ እንዳልሆነ የዚህ ጥናት መደምደሚያ ያሳያል። የኮሚሽኑ መቋቋም በሀገሪቱ የተከሰቱትን ከማንነት፣ ራስን በራስ ከማስተዳደርና ከወሰን ጋር ተያይዞ እየተነሱ ያሉ ጥያቄዎችን ሳይንሳዊ በሆነ ዘዴ በማጥናት የውሳኔ ሃሳብ በማቅረብ ችግሮቹን በዘላቂነት ለመፍታት የሚደረገውን ጥረት ከማገዝ በዘለለ የሚያመጣው ሕገ መንግስታዊ ጥሰት የለም።

ቁልፍ ቃላት:- ማንነት፣ የአስተዳደር ወሰን፣ ራስን በራስ ማስተዳደር፣ ሕገ መንግስታዊነት፣ የፌዴራሽን ምክር ቤት

መግቢያ

ኢትዮጵያ ከ1984 ዓ.ም ጀምሮ ብሔርን መሰረት ያደረገ ፖለቲካዊ አወቃቀር ተግባራዊ ያደረገችመሆኑ ይታወቃል።¹ ከዚህ በመቀጠል በ1987 ዓ.ም ፀድቆ ተግባራዊ የሆነው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት ኢትዮጵያን የፈጠሯት ብሄር ብሔረሰቦች እንደሆኑና ሕገ መንግስቱም የብሔር ብሄረሰቦቹ ሉአላዊነት መገለጫ እንደሆነ በማስቀመጥ የሀገሪቱ ፌዴራሊዝም ብሔር-ተኮር እንዲሆን በሽግግር መንግስቱ የተጣለውን መሰረት አጽንቷል።² በመሆኑም የሽግግሩ መንግስት ከተቋቋመበት ከ1984 ዓ.ም ጀምሮ ሀገሪቱ የተከተለችው አንኳር መርህ በብሄር ማንነት ላይ ያተኮረ ፌዴራሊዝም ነው።³ ይህንንም የብሔር-ተኮር

* በሕግ የመጀመሪያ ዲግሪ (ጅምቤ ዩኒቨርሲቲ)፣ ሁለተኛ ዲግሪ ቢዝነስና ኮርፖሬት ሕግ (ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ)፣ ሌክቸረር፣ ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሕግ ትምህርት ቤት፡ tegegne.zergaw@gmail.com
¹ Transitional Period Cahrter of Ethiopia, Proclamation no.1/1990 *Negarit Gazeta*, (1990) available at <https://chilot.files.wordpress.com> > 2011/11 > the-transitional-period-chart. Accessed on 22/10/2018
² የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት፣ አዋጅ ቁጥር1/1987 ነጋሪት-ጋዜጣ(1987) መግቢያ፣ አንቀጽ 8548
³ Jon Abbink, Ethnic-Based Federalism and Ethnicity in Ethiopia: Reassessing the Experiment After 20 Year, *Journal of Eastern African Studies*, (2011),p.596& 602, available at <http://www.tandfonline.com/loi/rjea20> Last Accessed: 05-02-2019)

ፌዴራሊዝም ፍልስፍና መሰረት በማድረግ ክልሎች የብሔር ማንነትን መሰረት አድርገው እንዲዋቀሩ የማድረግ ስራው የተጀመረው በሽግግር መንግስቱ ሲሆን በወቅቱ ይህንን ለማስፈጸም የሚያስችል ሕግ ወጥቷል።⁴ አዋጁ የብሔር አካላለልን መሰረት ያደረጉ 14 ክልሎችን⁵ በማቋቋም ሀገሪቱ በዋነኛነት ብሔርን መሰረት ባደረገ አካላለል እንድትዋቀር አድርጓል።⁶ ሆኖም ግን የክልሎቹን ወሰን የማካለል ሂደት ከችግሮች ያልተላቀቀ ሲሆን አንዳንድ ጥናቶች እንደሚጠቁሙት በ1985 ዓ.ም አካባቢ አንዳንድ ወሰኖች በጣም አከራካሪ የነበሩ ከመሆኑም በላይ በክልሎች መካከል ያለው ወሰን ሙሉ በሙሉ ተለይቶ አልተካላለም ማለት ይቻላል።⁷ ከዚህ በኋላ በ1987 ዓ.ም የጸደቀው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስትም የፌዴራሉ መንግስት በክልሎች የተዋቀረ መሆኑንና ክልሎች የሚዋቀሩት በሕዝብ አሰፋፈር፣ ቋንቋ፣ ማንነትና ፈቃድ መሰረት ተደርጎ እንደሚሆን በግልጽ አስቀምጧል። ከዚህም አልፎ ሕገ መንግስቱ በአንቀጽ 47ና 49 መሰረት በ1984 ዓ.ም የተዋቀሩትን ክልሎች ቁጥር ዝቅ በማድረግ ሀገሪቱ ብሔርንና ቋንቋን መሰረት በማድረግ በተካለሉ 9ኛ ክልሎችና በአንድ የከተማ አስተዳደር እንድትካለል አድርጓል። ከዚህም አልፎ በነዚህ ክልሎች ውስጥ የሚኖሩት ብሄር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች በማንኛውም ጊዜ የራሳቸውን ክልል የማቋቋም፣⁸ የራሱን እድል በራስ የመወሰን መብት እስከመገንጠል፣ ራሱን በራስ የማስተዳደር፣ በክልልና በፌዴራል አስተዳደሮች ውስጥ ሚዛናዊ ውክልና የማግኘት መብት እንዳላቸውው በግልጽ አስቀምጧል።⁹

ሕገ መንግስቱ የብሔር ብሔረሰቦችን መብት እውቅና ከመስጠት ባለፈ ከእነዚህ መብቶች ጋር በተያያዘ የሚነሱ አለመግባባቶች የሚፈቱበትን ስርዓት የዘረጋ ሲሆን በክልሎች መካከል የሚፈጠር አለመግባባትን፣ የወሰን፣ የራሱን እድል በራስ መወሰንን አስመልክቶ የሚቀርብ ጥያቄን የመፍታት ስልጣን ለፌዴሬሽን ምክርቤት ሰጥቷል።¹⁰ ከዚህ ተቋም በተጨማሪ በክልሎች መካከል የሚነሱ አለመግባባቶችን ተመልክቶ ፖለቲካዊ መፍትሄ እንዲሰጥና የክልሎችን የግጭት አፈታት አቅም እንዲያጎለብት የፌዴራል ጉዳዮች ሚኒስቴር ተቋቁሞ ነበር።¹¹ ሆኖም ግን ጆን አቢንክ የተባሉ ፀሃፊ እንደሚሉት አሁን በስራ ላይ ያለው የፌዴራል ስርዓትና የተዘረጉት ተቋማዊ አሰራሮች በሀገሪቱ ውስጥ የተከሰተቱትን ራሱን በራስ የማስተዳደር፣ የማንነትና የወሰን ጥያቄዎች ለመፍታት ካለመገባቸውም በላይ ሀገሪቱን ለበርካታ ብሔርተካ ግጭቶች እንደዳረገ ይገልጻሉ። እንደዚህና ሌሎች ፀሃፊዎች አባባል ምንም እንኳን የፌዴሬሽን ምክርቤት በዚህ ላይ ስልጣን የተሰጠው አካል ቢሆንም የብሔር ግጭቶችን በተገቢው ሁኔታ ለመቀነስ ሆነ የሚነሱ አለመግባባቶችን ዘላቂነት

⁴ ብሄራዊ ክልላዊ የሽግግር መስተዳድሮችን ለማቋቋም የወጣ አዋጅ ቁጥር 7/1984 የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ(1984)

⁵ John M. Cohen, "Ethnic Federalism" in Ethiopia, Northeast African Studies, New Series, Michigan State University Press, Vol. 2, No. 2 (1995), p.159 available at <https://www.jstor.org/stable/41931208>, Last Accessed: 05-02-2019) ሆኖም ግን በ1985 ዓ.ም አምስት ክልሎች በፈቃደኝነት ተዋህደው አንድ ክልል ማለትም የደቡብ ብሄር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ክልል መፍጠር በመቻላቸው የክልሎቹ ቁጥር ወደዘጠኝ ዝቅ ብሏል።

⁶ ብሄራዊ ክልላዊ የሽግግር መስተዳድሮችን ለማቋቋም የወጣ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 4 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 3

⁷ John M. Cohen, Supra note 5 p. 159

⁸ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተገለጸው አንቀጽ 46ና 47

⁹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 39(2)ና (3)

¹⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 48፣ አንቀጽ 62(3)ና (6)

¹¹ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ አስፈፃሚ አካላትን ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ ቁጥር 471/1998፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ (1998) አንቀጽ 21(2)ና (3) በቅርቡ ይህ አዋጅ ተሽር ሚንስቴር መስሪያ ቤቱ እንዲፈርስ ተደርጓል በሰላም ሚንስቴር እንዲተካ ተደርጓል (በኢ.ፌ.ዲ.ሪ የፌዴራል አስፈፃሚ አካላትን ስልጣንና ተግባር መወሰን አዋጅ ቁጥር 1097/2011፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ (2011)

ባለው መንገድ ለመፍታ እንዳልቻለ በተግባር ተስተውሏል።¹² በመሆኑም ሀገሪቱ ብሔርተኛ ፌዴራሊዝም ተግባራዊ ማድረግን ተከትሎ የተፈጠሩ አለመግባባቶችን ሲፈቱ የሚችሉ ተቋማዊ አደረጃጀቶች ደካማ በመሆናቸው በሀገሪቱ የተለያዩ አካባቢዎች ደም አፋሻሽ ግጭቶች እንዲፈጠሩ ከማድረጉም በላይ¹³ ሀገሪቱን ወዳልተማከለ፣ በየጊዜው ወደሚፈነዳ፣ ቁጥራቸው በየጊዜው ወደሚጨምርና ለረዥም ጊዜ ወደቆይ ግጭቶች እንድታመራ አድርጓታል።¹⁴

እነዚህ ተገቢው ምላሽ ሳይሰጣቸው ሲንከባለለሉ የመጡ የማንነት፣ ራስን በራስ የማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎች የሀገሪቱን ሕልውና ከሚፈታተኑበት ደረጃ ከመድረሳቸው ባለፈ በቅርብ ጊዜያት በሀገራችን ለተደረጉት ህዝባዊ ተቃውሞዎች ዋነኛ መነሻ ነበሩ ማለት ይቻላል። ይህም በመሆኑ ምክንያት በቅርቡ ወደስልጣን የመጣው አስተዳደር ስልጣን በያዘ ማግስት ከወሰዳቸው እርምጃዎች መካከልከ ወሰንና ከማንነት ጋር ተያይዞ የሚነሱ ጥያቄዎችን ለመፍታት የሚያስችል ኮሚሽን ማቋቋም ነው።¹⁵ ሆኖም ግን የኮሚሽኑ መቋቋምን ተከትሎ አንዳንድ ወገኖች ከፍተኛ የሆነ ተቃውሞ እያቀረቡ ይገኛሉ።¹⁶ የዚህ ጥናት ዋነኛ አላማም አዋጁ ከሕገ መንግስቱ ጋር ይጣረሳል ወይስ አብሮ የሚሄድ ነው የሚለውን ጥያቄ በመመርመር ትክክለኛውን አቋም ማሳየት ነው።

1.1. የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም አወቃቀር ና ያጋጠሙት ተግዳሮቶች

ምንም እንኳን በአለም አቀፍ ደረጃ ወጥ የሆነ የፌዴራል ስርዓት አወቃቀር ባይኖርም የፌዴራል ስርዓትን ተግባራዊ ያደረጉ ሀገራት ልምድ እንደሚያሳየው ክልሎች አብዛኛውን ጊዜ በሁለት አይነት መንገድ ይዋቀራሉ። ብሄራዊ አንድነትን መሰረት ባደረገ መልክኩ ምድራዊ አካላለል የተዋቀረ ፌዴራሊዝም አንደኛው ሲሆን የክልሎች ወሰን የሚካለለው መልክኩምድርን ወይም አስተዳደራዊ አመችነትን መሰረት አድርጎ በመሆኑ የብሔር-ቋንቋ ብዙሐነት በክልሎች ወሰን አካላለል ላይ እንዲንፀባረቅ አይደረግም። ሁለተኛው አወቃቀር ደግሞ የቋንቋ-ብሔር ወይም ሌሎች የብዙሐነት መገለጫዎችን የሚያንፀባርቅ አዋቃቀር ሲሆን ክልሎችን ለማዋቀር ብሔርና ቋንቋን እንደዋነኛ መሳሪያ አድርጎ የሚጠቀም ስርዓት ነው።¹⁷ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስትም ከነዚህ የአካላለል ዘዴዎች መካከል ቋንቋንና ብሔርን

¹² Jon Abbink, supra note 4, p.604-709; Alemayehu Fentaw, Infra note 51, p.69; Engidashet Bunare, Infra Note 61, p.50-51
¹³ ዝኒ ከማሁ ገጽ 53
¹⁴ Adegehe, A.K., Federalism and Ethnic Conflict in Ethiopia: a Comparative Study of the Somali and Benishangul-Gumuz Regions, DPhil Thesis, Leiden University, (2009) p.266, <http://hdl.handle.net/1887/13839>Last Accessed on 12-08-2018)
¹⁵ የአስተዳደር ወሰንና የማንነት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 1101/2011 የፌዴራል ነጋረት ጋዜጣ(2011)
¹⁶ የአንድ ክልል ምክርቤት ኮሚሽኑ ኢ-ሕገ መንግስታዊ በመሆኑ ውድቅና ፈራሽ ነው የሚል ውሳኔ አሳልፏል። Assefa A. Lemu Constitutional Crises in Ethiopia 2-20-19, available at <http://www.aigaforum.com/article2019/Constitutional-Crises-in-Ethiopia.htm> Last accessed on 3-1-2019)
¹⁷ Yonatan Fescha, The Original Sin of Ethiopian Federalism, University of the Western Cape, (2016), p.4 available at <https://www.researchgate.net/publication/311732068> The Original Sin of Ethiopian Federalism/link/5a6adb2da6fdcc2aedec336b/download Last accessed on 3-1-2019)

መሰረት ላደረገ አካላዊ እወቅና የሰጠ ሲሆን ማንኛውም ብሔር፣ ብሄረሰብና ሕዝብ¹⁸ የራሱን እድል በራሱ የመወሰንና የማስተዳደር መብት እንዳለው በግልጽ ደንግጋል።¹⁹ ሕገ መንግስቱ ክልሎች በሕዝብ አሰፋፈር፣ በቋንቋ፣ ማንነትና ፈቃድ ላይ በመመስረት እንደሚዋቀሩ ቢያስቀምጥም²⁰ ክልሎች በዋነኝነት ብሔርንና ቋንቋን መሰረት አድርገው እንዲካሰሱ ተደርጓል።²¹ አንዳንዶች እንደሚሉት ምንም እንኳን በእያንዳንዱ ክልል ውስጥ የተለያዩ ብሔር ብሔረሰቦች ክፍ ባለ ቁጥር የሚኖሩ ቢሆንም ለተወሰኑ ብሔሮች ብቻ ክፍተኛ ትኩረት በመስጠት አንድን ክልል የተወሰኑ ብሔሮች እንደሆነ ብቻ አድርጎ በመቁጠር የማዋቀር ሁኔታ ተስተውሏል።²² ከዚህ ላይ የሐረርንና²³ የቤንሻንጉል ጉሙዝ ክልልን²⁴ እንደምሳሌ መጥቀስ የሚቻል ሲሆን ክልሎቹ የተዋቀሩት ተወላጅ ተብለው ለተቆጠሩት ብሔረሰቦች ብቻ እንዲሆኑ ተደርጎ ነው።²⁵

ምንም እንኳን ሕገ መንግስቱ ክልሎች የሚካሰሱበትን መስፈርትና የብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች መብት በግልጽ ቢያስቀምጥም በአለፉት አመታት የብሔር ማንነት፣ ራስን በራስ ማስተዳደርና የወሰን ጉዳይ ሲወሰን የነበረው ሀገራቱን በሚያስተዳድራት ገዥ ፓርቲ ፍላጎትና መልካም ፈቃድ ብቻ ተመስርቶ በመሆኑ እያንዳንዱ ብሔር የራሱን ማንነት በራሱን እንዲወስን ብሎም ራሱን በራሱ እንዲያስተዳድር ለመፍቀድ አልተሞከረም ብለው የሚከራክሩ አሉ።²⁶ ከዚህም በተጨማሪ ብሔር ብሔረሰቦቹ ራሳቸውን በራሳቸውን እንዲያስተዳድሩ ሲደረግ የእኩልነት መርህ ተጥሷል ብለው የሚያምኑ አሉ። ይህም የሆነው በሕዝቦች ላይ ማንነትን በሃይል በመጫንና በዘፈቀደ ብሔርተኮር ክልሎች በመፍጠር²⁷ ብሎም ብሔር ብሔረሰቦችን በዘፈቀደና ግልጽ ባልሆነ መስፈርት አንዳንዶቹ በክልል፣ አንዳንዶቹ በዞን፣ ሌሎቹን በወረዳ የማዋቀር እርምጃ በመወሰድ ነው።²⁸ ከዚህ አንጻር

¹⁸ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 39(5) መሰረት ብሄር ብሄረሰብና ህዝቦች ማለት ሰፊ ያለ የጋራ ፀባይ የሚያንፀባርቅ ባህል ወይም ተመሳሳይ ልምዶች ያላቸው፣ ሊገቡበት የሚችሉበት የጋራ ቋንቋ ያላቸው፣ የጋራ ወይም የተዛመደ ህልውና አለን ብለው የሚያምኑ፣ የስነ ልቦና አንድነት ያላቸውና በአብዛኛው በተያያዘ መልክ ምድር የሚኖሩ ናቸው

¹⁹ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ 2 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 39(1)ና (2)

²⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 46

²¹ Yonatan Feseha, supra note 17, p.4.

²² ዝኒ ከማሁ, ገጽ 3.

²³ ምንም እንኳን በክልሉ ከሐረርዎች ይልቅ አሮሞ፣ አማራና ጉራጌ አብላጫ የሆነ ቁጥር ያላቸው ቢሆንም ክልሉ የሐረርዎች እንደሆነ ብቻ ተቆጥሮ የተዋቀረ ከመሆኑም በላይ የክልሉ ስምም በዚህ ብሔር ስም እንዲሰየም ተደርጓል።

²⁴ በርታ 25%፣ ጉሙዝ 23.3%፣ ሽናሻ 7%፣ ማአና ኮሞ 1% እንዲሁም አማራ 22.1%ና አሮሞ 12.8%፣ Christophe Van der Beken, Ethiopia: Constitutional Protection of Ethnic Minorities At The Regional Level, *Africa Focus*, Vol. 20, (2007) p.126, available at <https://pdfs.semanticscholar.org/50e9/1e7eadd3d5841ffbe18bfc50abdd791adef.pdf> Last accessed on 3-1-2019) .

²⁵ የተሻሻለው የ1995ዓ.ም የቤንሻንጉል-ጉምዝ ክልል ሕገ መንግስት(1995) አንቀጽ 2፣ available at www.chilot.com Last accessed on 24/6/2018)

²⁶ Temesgen Thomas, The Politics of Ethnic Identity and Conflicts Under Ethnic Federal System in Ethiopia, *Journal of International Politics*, Volume 1, Issue 2, 2019, p.21-22, available at <https://www.sryahwpublications.com/journal-of-international-politics> last accessed 12/10/2019

²⁷ ከዚህ ላይ ማንነትን በሃይል መጫንን በተመለከተ የወልቃይትና የራያን ጉዳይና ክልሎችን በዘፈቀደ የመፍጠር ጉዳይ ደግሞ ሀረርን ክልል የማድረጉና ሲዳሞን ክልልን የመክልከሉ ሁኔታን እንደ አብነት መጥቀስ ይቻላል

²⁸ በእርግጥም በጣም አነስተኛ የህዝብ ቁጥር ላለው የሐረር ህዝብ የክልልነት ደረጃን እንዲያገኝ መደረጉና ክፍተኛ የሕዝብ ቁጥር ያላቸውን እንደሲዳሞን፣ ወላይታ፣ ጉራጌ፣ ጋሞ ያሉትን ብሔሮች ደግሞ በተመሳሳይ ሁኔታ የክልልነት ደረጃ እንዳያገኙ መክልከሉ የክልሎች አካላዊ በገዥው ፓርቲ ፍላጎት ብቻ በዘፈቃደ የተከናወነ ለመሆኑ በማሳያነት ይቀርባል።

ለአንዳንድ ብሔሮች የክልልነት ደረጃ የተሰጠበት ለሌሎች ደግሞ ክልል ከመሆን የተከለከለበት መስፈርትም ግልፅ አልነበረም።²⁹

ብዙ ጸሃፍት እንደሚሉት ባለፉት አመታት መንግስት በሕገ መንግስቱ የተቀመጡ መርሆችን አክብሮ የሚነሱ የማንነትና የአስተዳደር ወሰን ጥያቄዎችን ለመመለስ ሲቸገር ተስተውሏል። በመሆኑም በሕገ መንግስቱ ቃል የተገባው የራስን እድል በራስ የመወሰን መብትና በአተገባበር ሂደት የሚስተዋሉት ተቃርኖዎች በሀገሪቱ ውስጥ ለሚከሰቱ ብሔርን መሰረት ላይረጉ ግጭቶች ዋነኛ ምንጭ እንደሆኑ ይጠቆማል።³⁰ ከ1983 ዓ.ም በኋላ በሀገሪቱ ውስጥ አስተዳደራዊ ወሰን ከብሔር ቅርጽ ጋር በቀጥታ እንዲጣጣም ለማድረግ የተደረገው ሙከራ በአዲሱ ስርዓት ውክልና ተገቢውን ቦታ ያላገኙ አዳዲስ አናሳ ብሔሮችና ሕዝቦች በሁሉም ክልሎች እንዲፈጠሩ በማድረግ እነዚህ አዳዲስ አናሳ ብሔሮች እውቅና ማግኘትን፣ የማንነት ጥያቄን፣ በቋንቋ የመጠቀምን፣ በመንግስት መስሪያቤቶች የመወከልን፣ በውሳኔ አሰጣጥ ላይ መሳተፍን፣ ራስን በራስ ማስተዳደርን፣ ወደእናት ክልላችን ተመልስን እንኳልል የሚሉ ጥያቄዎችን በስፋት ሲያነሱ ተስተውሏል።³¹ በአጠቃላይ ከአንድ ክልል ወደ ሌላ ክልል እንኳልል ወይም ከአንድ ክልል ተነጥሎ ራሱን ችየ ክልል ልሁን፣ ማንነቱ ይታወቅልኝ፣ ራሱን በራሱ ላስተዳድር የሚል የማያባራ ፍላጎት በሀገሪቱ እየተበራከተ መምጣቱ ሲታይ ብሔር ወደዋነኛ ፖለቲካዊ ማንነት እያደገ ለመምጣቱ ትልቅ ማሳያ ነው። ለዚህም ደግሞ ምክንያቱ ክልሎችን በዘፈቀደና ያለንምን ወጥ መስፈርት መዋቀራቸው፣ በአንዳንድ ሕዝቦች ላይ ማንነት በሃይል የተጫነ መሆኑ፣ ክልሎች ቋንቋ ብቻ መሰረት ተደርጎና ለተወሰኑ ብሔሮች ብቻ እንደሚገቡና ከዛ ውጭ ያሉትን ሌሎች ሕዝቦች ደግሞ እንደመጡ አድርጎ በመቁጠር እንዲዋቀሩ ከመደረጉ ጋር ተያይዞ የመጣ ችግር እንደሆነ ምሁራን ይገልጻሉ።³²

1.2. የወሰንና የማንነት ጥያቄዎች የአፈታት ስርዓት በኢትዮጵያ

የፌደራል ስርዓት በሚከተል አንድ ሀገር ከወሰንና ከሃብት አጠቃቀም ጋር ተያይዞ በተለያዩ ቡድኖች መካከል አለመግባባት መከሰቱ ስለማይቀር ይህንን ለመከላከል፣ ለመቆጣጠርና ለመፍታት የሚያስችል ስርዓት ማበጀት አስፈላጊ ነው። ይህንን ማድረግ ካልተቻለ ግን ትንንሽ የብሔር ቅራኔዎችና አለመግባባቶች እያደጉ መጥተው በሰብዓት ህብረትና በዩኒቨርሲቲዎች እንደተስተዋለው ሀገርን ወደማፍረስ ሊያደርሱ ይችላሉ።³³ በመሆኑም ምንም እንኳን ፌደራሊዝም በተለያዩ ቡድኖች መካከል ያለንና ለወደፊት ሊነሳ የሚችልን ቅራኔ ሊፈታ እንደሚችል በስፋት ቢታመንም ፌደራሊዝምን የሚከተል ሀገር ከፌደራሊዝሙ አተገባበር ጋር ተያይዞ ሊከሰቱ የሚችሉ አለመግባባቶች የሚፈቱበትን ስርዓት ማበጀት ይኖርበታል። በዚህም አግባብ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት ራስን ከማስተዳደርና ከወሰን ጋር ተያይዞ የሚከሰትን አለመግባባት ለመፍታት የሚያስችል ተቋማዊ ስርዓትን ያስቀመጠ ሲሆን ከዚህ ቀጥሎ እነዚህን ተቋማትና ተግባርና ሃላፊነታቸውን እንመለከታለን።

²⁹ Temesgen Thomas, supra note,27 p.21-22.

³⁰ Id,p.24.

³¹ Yonatan Feseha, supra note 17, p.8

³² ዝኒ ከማሁ፣

³³ Gebremichael Mesfin, Federalism and Conflict Management in Ethiopia, Case Study of Benishangul-Gumuz Regional State, p. 34, available at <http://hdl.handle.net/10454/5388>, Last accessed on 06/01/2019 & Yonatan Feseha, supra note 17

1.2.1. የፌዴሬሽን ምክርቤት

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት ከማንነት፣ ራስን በራስ ከማስተዳደርና ከወሰን ጉዳይ ጋር በተያያዘ የሚነሱ ጥያቄዎችንና አለመግባባቶችን የመፍታት ሃላፊነት በዋነኛነት የተሰጠው ለፌዴሬሽን ምክርቤት ነው።³⁴ ለምክርቤቱ ከተሰጡት ሃላፊነቶች መካከል የመጀመሪያው በክልሎች መካከል የሚነሱ የወሰንና ሌሎች አለመግባባቶችን የመፍታት ስልጣን ነው። በመሆኑም የክልሎችን ወሰን አስመልክቶ ጥያቄ ከተነሳ አለመግባባቱ በመጀመሪያ ደረጃ መፈታት ያለበት በሚመለከታቸው ክልሎች ሲሆን ክልሎቹ መስማማት ካልቻሉ የፌዴሬሽን ምክርቤት በሁለት ዓመት ጊዜ ውስጥ ጉዳዩን ተመልክቶ ውሳኔ የመስጠት ሃላፊነት በሕገ መንግስቱ ተጥሎበታል።³⁵ በሁለተኛ ደረጃ ለምክርቤቱ የተሰጠው ሃላፊነት የብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን እስከመገንጠል መብትን በተመለከተ የሚነሱ ጥያቄዎች የተመለከተ ነው።³⁶ ከዚህ አንጻር የፌዴሬሽን ምክርቤት ለማጠናከርና ስልጣንና ተግባርን ለመደንገግ የወጣው አዋጅ በሕገ መንግስቱ በጥቅል የተቀመጡትን እነዚህን የምክርቤቱን ሃላፊነቶች በዝርዝር ያስቀመጠ ሲሆን ጥያቄዎቹ የሚቀርቡበትንና አለመግባባቶቹ የሚፈቱበትን ስነ ስርዓትም በዝርዝር አስቀምጧል።³⁷

ከዚህ አንጻር አዋጁ የራስን እድል በራስ የመወሰን መብትን በተመለከተ የሚነሱ ጥያቄዎችን በሰጠው በመክፈል አስቀምጧቸዋል።³⁸ በመጀመሪያ ደረጃ የተቀመጠው ማንኛውም ብሔር፣ ብሔረሰብና ሕዝብ ማንነቱ አልታወቀልኝም፣ ራሴን በራሴ የማስተዳደር መብቴ ተሸራርፏል፣ ቋንቋየን፣ ባህሌንና ታሪኬን የማሳድግበት ሁኔታ አልተመቻቸልኝም፣ በፌደራሉ ሕገ መንግስት የተደነገገው መብቴ አልተከበረም ወይም በማንኛውም ሌላ ምክንያት አድልኦ ተፈጽሞብኛል የሚል ጥያቄ ሲሆን እነዚህ መብቶቹ አልተከበሩም የሚል አካል ተዋረዱን ጠብቆ ጥያቄውን ለምክርቤቱ የማቅረብና ምክርቤቱም ጉዳዩን ተመልክቶ ውሳኔ የመስጠት ሃላፊነት ተጥሎበታል።³⁹ ሆኖም ግን ይህ ጥያቄ ለምክርቤቱ የሚቀርበው በክልሉ በሚገኙት የተለያዩ የመስተዳደር እርከኖች ቀርቦ በሁለት አመት ጊዜ ውስጥ አጥጋቢ መፍትሄ ያልተሰጠው ወይም በተሰጠው ውሳኔ ቅሬታ ሲኖር ብቻ እንደሆነ የተገለጸ ሲሆን የፌዴሬሽን ምክርቤትም ጥያቄው ከቀረበለት ጊዜ ጀምሮ በሁለት አመት ጊዜ ውስጥ ውሳኔ የመስጠት ግዴታ ተጥሎበታል።⁴⁰ በአጠቃላይ አዋጁ ይህ ጥያቄ የሚቀርብበትን ስነ ስርዓትና መሟላት ያለባቸውን ቅድመ ሁኔታዎች በዝርዝር አስቀምጧል።⁴¹ የራስን እድል በራስ ከመወሰን ጥያቄን ጋር ተያይዞ ለምክርቤቱ የተሰጠው ሁለተኛው ጉዳይ የመገንጠል ጥያቄ ሲሆን በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 39(4) የተቀመጠውን ስነ-ስርዓት ተከትሎ መፍታት እንዳለበት ተመላክቷል። በመጨረሻም በዚህ ጉዳይ ስር ሚወድቀው ሶስተኛው የምክርቤቱ ስልጣን ክልል የማቋቋም ጥያቄ ሲሆን ይህንን ጥያቄ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 47(3)

³⁴ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በአንቀጽ 62(1-2) ምክር ቤቱ የብሔር ብሔረሰብ ሕዝቦች የሚወከሉበት ተቋም እንደሆነ በግልጽ ተቀምጧል

³⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 48 ና አንቀጽ 62(3)

³⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 62(6).

³⁷ የፌዴሬሽ ምክርቤትን ለማጠናከርና ተግባርና ሃላፊነቱን ለመዘርዘር የወጣ አዋጅ ቁጥር 251/1993፣ ኗጋሪት ጋዜጣ(1993).

³⁸ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 19.

³⁹ ዝኒ ከ ማሁ አንቀጽ 19(1).

⁴⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 20ና 21.

⁴¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 21.

የተደነገገውን ስርዓት ተከትሎ ጥያቄውን በሁለት አመት ጊዜ ውስጥ የመፍታት ሃላፊነት እንዳለበት በግልጽ ተመላክቷል።⁴²

በዚህ አዋጅ ላይ በዝርዝር የተቀመጠው ሌላኛው የምክርቤቱ አንኳር ተግባር በክልሎች መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን የመፍታት ተግባር ነው። እንደዚህ አይነቱ አለመግባባት ለምክርቤቱ ከመቅረቡ በፊት ክልሎቹ በቅን ልቦና በመወያየት ጉዳዩን ለመፍታት ጥረት ማድረግ ያለባቸው ሲሆን ምክርቤቱ ሂደቱን በቅርበት የመከታተልና ውይይቱ ፍሬያማ እንዲሆን እገዛ ማድረግ ይኖርበታል።⁴³ ሆኖም ግን አንደኛው ወገን ለመወያየት ፈቃደኛ አለመሆኑ ከተረጋገጠ ወይም የተጀመረው ውይይት መልካም ውጤት ካላሰጠ ምክርቤቱ ለአለመግባባቱ መንስኤ የሆኑትን ጭብጦች በመለየትና ከጉዳዩ ጋር ተያያዥ የሆኑ ማስረጃዎችን በመመርመር የመጨረሻ ውሳኔ የሚሰጥ ሲሆን⁴⁴ አለመግባባቱ የወሰን ውዝግብ ከሆነ ምክርቤቱ በአዋጁ አንቀጽ 27 መሰረት የሕዝቡን አሰፋፈርና ፍላጎት መሰረት አድርጎ በሁለት ዓመት ጊዜ ውስጥ ውሳኔ መስጠት አለበት። ምክርቤቱ የሕዝቡን አሰፋፈር በማጥናት አካባቢው ወደየትኛው ክልል መካለል እንዳለበት ለመወሰን የሚስችል በቂ መረጃ እንዳለው ካመነ በመረጃው መሰረት ለጉዳዩ እልባት መስጠት የሚኖርበት ቢሆንም⁴⁵ የሕዝቡን አሰፋፈር በማጥናት አካባቢው ወደየት መካለል እንዳለበት ለመወሰን የማይችል ከሆነ ግን የምርጫ ሕግን መሰረታዊ መርሆዎች የተከተለ ህዝብ ውሳኔ ማካሄድ ይኖርበታል።⁴⁶

1.1.2. የፌደራል ጉዳዮች ሚኒስቴር

ምንም እንኳን በሕገ መንግስቱና በአዋጅ ቁጥር 251/1993 ላይ የማንነት፣ ራስን በራስ የማስተዳደርና የወሰን አለመግባባቶችን ተመልክቶ ውሳኔ የመስጠት ሃላፊነት በዋነኛነት ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጠ ቢሆንም እነዚህን ጉዳዮች በተመለከተ ክልሎችን ለመደገፍና በክልሎች ውስጥ የሚነሱ አለመግባባቶችን ለመፍታት በማለም የፌደራል ጉዳዮች ሚኒስቴር በ1998 ተቋቁሞ ነበር።⁴⁷ ሚኒስቴር መስሪያቤቱ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 48ና 62(6) መሰረት ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ተግባርና ሃላፊነቶች እንደተጠበቁ ሆነው በክልሎች መካከል የሚነሱ አለመግባባቶች የሚፈቱበትን ሁኔታዎች የማመቻቸት ሃላፊነት ተጥሎበታል። ከዚህም አንጻር በክልሎች ጥያቄ ሲቀርብለት በክልሎች ውስጥ የሚፈጠሩ አለመግባባቶችና ግጭቶችን በዘላቂነት የሚፈቱበትን ፖለቲካዊ መፍትሄ የመቀየስና ይህንንም ተግባራዊ የማድረግ ሃላፊነት ነበረው።⁴⁸ በሁለተኛ ደረጃ በፌደራል መንግስትና በክልሎች መካከል በመግባባትና በአጋርነት ላይ የተመሰረተ መልካም ግንኙነትና ትብብር እንዲኖር በማድረግ የፌደራል ስርዓቱ እንዲጠናከር የማድረግ ሃላፊነት ተጥሎበት የነበረ ሲሆን⁴⁹ የፌደራል መንግስቱ በክልሎች ጣልቃ ገብቶ ሰላምና ደህንነትን በሚያስከብርበት

⁴² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 19(2)ና 19(3).
⁴³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 24.
⁴⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 26ና 26.
⁴⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 28
⁴⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 29(5)ና አንቀጽ 31
⁴⁷ አስፈላጊ አካላትን ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 11 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 9(9) (በቅርቡ ግን ይህ ተቋሙ በሌላ የሚኒስቴር መስሪያቤት የተተካ ሲሆን አላላኛው ተግባርና ሀላፊነቱ ለሰላም ሚኒስቴር ተሰጥቷል)
⁴⁸ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 21(2)ና (3)
⁴⁹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 21(6)

ጊዜ አስፈላጊውን እገዛና ድጋፍ የማድረግ ሃላፊነትም ነበረው።⁵⁰ በተግባርም የፌዴራል ጉዳዮች ሚኒስቴር ግጭት ውስጥ በገቡ ወገኖች መካከል የሰላም ኮንፈረንስ በማዘጋጀት፣ አቅምን በመገንባት፣ ለአዳጊ ክልሎች የግጭት አስተዳደርና መቆጣጠር ዘዴ ላይ ስልጠና በመስጠት ድጋፍ አድርጓል።⁵¹ ምንም እንኳን የፌዴሬሽን ምክርቤት እያለ ይህ ተቋም መቋቋሙ ሕገ መንግስታዊ አይደለም የሚል ትችት ሲያቀርቡ የነበሩ ወገኖች ቢኖሩም በተቃራኒው ደግሞ ምክርቤቱ የአለመግባባቱን የሕግ ጉዳይ የመፍታት ስልጣን የተሰጠው ሲሆን ሚኒስቴሩ ደግሞ በክልሎቹ ውስጥ ያለውን አስተዳደራዊ፣ ፖለቲካዊና የልማት ጉዳዮች ላይ ትኩረት አድርጎ እንዲሰራ በማሰብ የተቋቋም በመሆኑ የሕገ መንግስታዊነት ጥያቄ አያስነሳም በማለት የሚከራከሩም ነበሩ።⁵²

ምንም እንኳን በማንነትና በወሰን ጉዳዮች በዋነኛነት ሃላፊነት የተሰጣቸው ተቋማት ከላይ የተጠቀሱት ቢሆኑም የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት፣ በጠቅላይ ሚኒስትር ጽሕፈትቤት የክልል ጉዳዮች ቢር፣ የሰብአዊ መብት ኮሚሽንና የሕዝብ እንባ ጠባቂ ተቋም፣ በክልሎች መካከል የሚቋቋሙ የጋራ ኮሚቴዎች፣ የሰላም ኮሚቴዎች፣ ህዝባዊ አደረጃጀቶች፣ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ስርዓቶችና ፍርድቤቶች በሀገሪቱ የሚነሱ ብሔርተኮር አለመግባባቶችን በመፍታት ትልቅ ሚና አላቸው።⁵³ በተለይም የፌዴራሉ ሕግ አውጭ በሰብአዊ መብት ኮሚሽን አማካይነት የሰብአዊ መብት ጥሰት ምርመራ እንዲደረግና ግጭት ወዳለባቸው አካባቢዎች የምክርቤት አባላት እንዲሄዱ በማድረግ ግጭቶችን በመቆጣጠር ሂደት ቀጥተኛ ተሳትፎ የማድረግ ሃላፊነት ተሰጥቶታል።⁵⁴

1.3. ብሔርተኮር ግጭቶችና የሀገሪቱ ግጭት አፈታት ስርዓት ውጤታማነት

1.3.1. ድሀረ 1984 ብሔርተኮር ግጭቶች

አሁን በኢትዮጵያ ተግባራዊ የሆነውን ብሔርተኮር የፌዴራሊዝም ስርዓት የሚደግፉ አካላት ስርዓቱ በሀገሪቱ የነበረውን የብሔር ብሔረሰቦች የኢ-አኩልነት ውርስ በማስተካከል ሀገሪቱን ወደአዲስ ዲሞክራሲያዊ ምዕራፍ አሸጋግሯታል የሚል ጠንካራ እምነት አላቸው። ይህ አዲስ አወቃቀር አቃፊነትን፣ ራስን በራስ ማስተዳደርን፣ መግባባትን ብሎም የተለያዩ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች በሀገሪቱ በሰላም አብረው የሚኖሩበትን ሁኔታ በማበረታታት የብሔር ግጭትንና ሽኩቻን መቀነስ የቻለ ሲሆን ልክ እንደ ህንድና ስዊዘርላንድ ሁሉ የተገንጣዮችን እንቅስቃሴና የሀገሪቱን የመበታተን አደጋ ቀንሷል ብለው ያምናሉ።⁵⁵ ከዚህ በተቃራኒ ደግሞ ከ1983 ዓ.ም በኋላ በኢትዮጵያ ብሔርን መሰረት ያደረጉ ከማንነት፣ ከወሰንና ራስን በራስ ከማስተዳደር ጋር ተያይዞ በርካታ ጥያቄዎችና ደም አፋሳሽ ግጭቶች

⁵⁰ የፌዴራል መንግስት በክልል ጣልቃ የሚገባበትን ስርዓት ለመደንገግ የወጣ አዋጅ ቁጥር 359/2003 ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 40፣ አንቀጽ 14(4)ና አንቀጽ 4

⁵¹ Alemayehu Fentaw, conflict management in the Ethiopia Multi-national federation, MA Thesis, European University center for peace studies, (2009), p.69, available at https://www.academia.edu/664527/Conflict_Management_in_the_Ethiopian_Multi-national_FederationLast accessed on 06/01/2019)

⁵² Asefa Feseha, infra note,152 , p. 384

⁵³ Alemayehu Fentaw, Supra Note 51, p.69.

⁵⁴ የፌዴራል መንግስት በክልል ጣልቃ የሚገባበትን ስርዓት ለመደንገግ የወጣ አዋጅ ቁጥር 359 ማስታዎሻ ቁጥር 48 አንድተጠቀሰው አንቀጽ 105 ነ።

⁵⁵ Zerihun Berhane and etal, Does Federalism Reduce Ethnic Conflict? Evidence From the Ethiopian Experience, *Ethiopian Journal of the Social science and humanities*, p.114 available at <https://www.ajol.info/index.php/ejossah/article/view/18> Last accessed on 14/11/2018

በተደጋጋሚ መከሰታቸውን በመጥቀስ⁵⁶ ሀገሪቱን በፌደራል ስርዓት በማዋቀሩ ሂደት ብሔርና ቋንቋ ማስከላቀውን ቦታ ይዘው በመገኘታቸው በሀገሪቱ የአገረግዛት ዓይነት የድንበር ግጭት እንዲፈጠር አድርጓል ብለው የሚያምኑ በርካቶች ናቸው።⁵⁷ በአንዳንድ የአርብቶአደር አገራዊ አካባቢዎች⁵⁸ ከረዥም ጊዜ ጀምሮ ይነሱ የነበሩ የመሬት ይገኛል አለመግባባቶች ሀገሪቱ ብሔርተኮር ፌደራሊዝም ተግባራዊ ከሆነበት ጊዜ ጀምሮ ደም አፋሻሽ ወደሆነ የሁለት ክልሎች ግጭት ያደገበት ሁኔታ በስፋት ተስተውሏል።⁵⁹ በመሆኑም የብሔር ማንነትን እንደ ዋነኛ የፌደራሊዝሙ ማደራጃ መሳሪያ አድርጎ መጠቀሙ ጥንት የነበረውን የማንነት አስተሳሰብ በማበረታታት የፖለቲካ ምህዳሩ እንዲከፋፈል ያደረገ ሲሆን ይህም ሀገሪቱን ወደማያባራ የግጭት መዓት ዳርጓታል ብለው የሚያምኑ በርካቶች ናቸው።⁶⁰ አንዳንዶች እንደሚሉት አለመግባባቶችን የሚቆጣጠርና የሚፈታ ተቋማዊ አሰራር በሌለበትና ባህላዊ ተቋሞች ተዳክመው በሚኙት ሁኔታ የብሔርተኮር ፌደራሊዝም ተግባራዊ መደረጉ ሀገሪቱ ለረዥም ጊዜ ወደሚዘልቅ አለመረጋጋትና ወደደም አፋሻሽ የብሔር ግጭት እንድታመራ አድርጓታል።⁶¹

በአንድ ክልል ውስጥ ክልሉንና ፖለቲካዊ ተቋማትን በብቸኛነት የመቆጣጠር መብት አለን ብለው በሚያምኑ አብላጫ ቁጥር ባላቸውና የእንኳተት ጥያቄ በሚያነሱ አናሳ ብሔሮች መካከል ያለው ውጥረት ብዙውን ጊዜ ወደደም አፋሻሽ ግጭት ሲያመራ ተስተውሏል። በተለይም ከአሁን ቀደም ግጭት የሚከሰትባቸው አካባቢዎች በአጋጣሚ የሁለትና ከዛ በላይ ክልሎች አዋሳኝ ሆነው በመገኘታቸው ግጭቶቹ ወደክልላዊ መንግስታት ግጭቶች ያደገብት ሁኔታ ተከስቷል።⁶² ከዚህ አንጻር ደም አፋሻሽ ግጭቶች ሀገሪቱን ብሔርን መሰረት አድርጎ ከማካለሉ ተግባር ጋር ተያይዞ የመጣ ሲሆን ከዚህ ጋር በተያያዘ በሀገሪቱ ማንነትን፣ ራስን በራስ ማስተዳደርና ወሰንን መሰረት ያደረገ በርካታ ግጭት በተደጋጋሚ ተከስተዋል።⁶³ አንዳንድ ጥናቶች እንደሚያሳዩት ከ1984 ዓ.ም እስከ2007 ዓ.ም ድረስ ብቻ ብሔርተኮር ግጭት ምክንያት በብዙ ሺዎች የሚቆጠሩ ሰዎች ከመኖሪያ ቀያቸው እንዲፈናቀሉ፣ ሃብትና

⁵⁶ Lubo Teferi, the Post 1991 Inter Ethnic Conflict in Ethiopia p. 66 and Infra note 61, p. 49
⁵⁷ Adegehe, A.K., Supra note 14 p. 265
⁵⁸ Muhabie Mekonnen, Ethnic Federalism: A Means for Managing or a Triggering Factor for Ethnic Conflicts in Ethiopia? *Inter. J. Polit. Sci. Develop* (2015) P. 392, available at <http://www.academicresearchjournals.org/IJPSD/Index.html> Last accessed on 10-11-2018)
⁵⁹ Adegehe, A.K., Supra note 14,p.261 ለምሳሌ ያክል በአፋር፣ በሶማሌና በኦሮሚያ ክልል አገራዊ አካባቢዎች ደም አፋሻሽ ግጭት በተደጋጋሚ ጊዜ የሚከሰት ሲሆን ይህም የሚያሳየው ብሄርተኮር አካላለል ከግላሽ መሬት፣ ከውሃና መሬት አጠቃቀም ጋር ተያይዞ ይነሱ የነበሩ የቆዩ ግጭቶችን እንዴት በቀላሉ በክልሎች መካከል ወደሚፈጠር የወሰን ግጭት ሊቀይር እንደሚችል ትልቅ መገለጫ ነው።
⁶⁰ Bekalu Atnafu ,Ethnic Federalism and Conflict in Ethiopia, *African Journal on conflict resolution*, Vol. 17, No. 2, (2017) p. 51 available at <https://www.researchgate.net>Last accessed on 1-3-2019)
⁶¹ Engidashet Bunare and et al, Proposed New Ethiopian Administrative Boundary System for Unified Nation Building p.50-51, <https://welkait.com/wp-content/uploads/2018/>Last Accessed on 10-20-2018)
⁶² ለአንደዚህ አይነቱ ደም አፋሻሽ ግጭት አይነተኛ ማሳያ የሚሆኑት በባቢሌና በሞያሌ ከተሞች የባለቤትነት ጥያቄ ምክንያት በኦሮሚያና በሶማሌ ክልል የተከሰተው ግጭት፣ በእነዚህ ተመሳሳይ ክልሎች መካከል በሀገርና በገሪ አካባቢዎች የተነሳው ግጭት፣ በአፋርና በኢሳ መካከል የተነሳው ግጭት፣ በአፋር ክልልና በሶማሌ ክልል መካከል የተነሳው ግጭት፣ በደቡብ ክልል በሚገኘው የጌዲዮ ሀዘብና በኦሮሚያ ክልል በሚገኘው ጉጂ መካከል የተነሳው ግጭት፣ በወንዶ ገነት አካባቢ በሲዳሞ ሀዘብና በጉጂ ኦሮሞ መካከል የተነሱት አለመግባባቶችና ደም አፋሻሽ ግጭቶች ናቸው።Assefa Fescha, Intra-Unit Minorities in the Context of Ethno-National Federation in Ethiopia, *Utrecht Law Review*, Vol. 13, (2017) p. 175-176, available at <https://www.ssrn.com/abstract=3089615> Last accessed on 1-10-2019)
⁶³ Adegehe, A.K., Supra note 14, p.266

ንብረታቸው እንዲወድም ብሎም በርካቶች ህይወታቸውን እንዲያጡ አድርጓል።⁶⁴ በጌዲዮና በጉጂ፣ በጉጅና በቦረና፣ በቦራንና በጋሪ መካከል በተፈጠሩት ግጭቶች ምክንያት ከፍተኛ ቁጥር ያላቸው ሰዎች ህይወታቸውን ያጡ ሲሆን በ100 ሺዎች የሚቆጠሩ ሰዎች ከመኖሪያ ቀያቸው እንዲፈናቀሉና ሃብትና ንብረታቸው እንዲወድም አድርጓል።⁶⁵ የቅርብ ጊዜዎቹን ብናይ እንኳን በ2010 ዓ.ም በአሮሚያና በሶማሌ ክልል መካከል በተከሰተው ግጭት ምክንያት አንድ ሚሊዮን የሚደርሱ ሰዎች ከመኖሪያ አካባቢያቸው እንዲፈናቀሉና ከ1000 በላይ ሰዎች ለሞትና ለአካል ጉዳት እንዲዳረጉ ያደረገ ሲሆን በጉጅና በጌዲዮ፣ ከወልቃይት የማንነት ጥያቄ ጋር በተያያዘ፣ በቀቤናና በጉራጌ፣ በወላይታና በሲዳማ መካከል የተፈጠሩት ግጭቶች የበርካታ ሰዎችን መፈናቀል፣ ሞትና ከፍተኛ የንብረት ውድመት አስከትለዋል።⁶⁶ አብዛኛዎቹ ግጭቶች ሃብትና የፖለቲካ ስልጣንን ለመቆጣጠር ከሚደረግ ሽኩቻ፣ ራስን በራስ ከማስተዳደር ብሎም ከማንነትና ከወሰን ይገባኛል ጥያቄዎች ጋር ተያይዞ የመነጨ ናቸው።⁶⁷ የጉራጌንና ስልጤን፣ የሸኮና መገርንገር፣ የአኙዋክና ኑዌርና የበርታና የጉሙዝ ግጭቶች ከፖለቲካዊ ውክልና፣ ከሃብትና ከስልጣን ክፍፍል እንዲሁም ራስን በራስ ከማስተዳደር ጋር ተያይዞ የተነሱ ግጭቶች ሲሆኑ በቦረንና በጌሪ ብሎም በአፋርና በኢሳ መካከል የተፈጠረው ግጭት ደግሞ ከውሃ አጠቃቀምና ከግጦሽ መሬት ይገባኛል ጥያቄ ጋር የተያያዘ ነው።⁶⁸

ከዚህም በተጨማሪ ፌደራሊዝም ባስከተለው ብሔርተኮር ግጭት ዜጎች ከተለያዩ ክልሎች እንዲፈናቀሉ መነሻ እደሆነ ብዙ ማሳያዎችን መጥቀስ ይቻላል። ለምሳሌ ያክል በአሮሚያና በሌሎች ክልሎች ለረዥም ዘመናት የኖሩ በ100 ሺህ የሚቆጠሩ አማራዎች በማንነታቸው ምክንያት ብቻ ከመኖሪያ ቀያቸው ተፈናቅለዋል፣ ንብረታቸው ወድሟል፣ ህይወታቸው አልፏል።⁶⁹ በአጠቃላይ ብሔርተኮር የፌደራሊዝም አወቃቀር ሀገሪቱን ወዳልተማከለ፣ በየጊዜው ወደሚፈነዳ፣ ቁጥራቸው ወደሚጨምርና ለረዥም ጊዜ ወደ ቆይ ግጭቶች እንድታመራ የዳረጋት ሲሆን⁷⁰ በጥቅሉ ከ1983 እስከ1997 ዓ.ም ድረስ ብቻ በብሔር ግጭት ምክንያት በ10 ሺዎች የሚቆጠሩ ሰዎች ህይወታቸውን እንዳጡ አንድ ጥናት ጠቁሟል።⁷¹ በመሆኑም በሕዝቦች መካከል ያለውን መቀራረብ ከማጠናከር ይልቅ ልዩነቶችን በማጉላት ለከፍተኛ ግጭት የዳረገ በመሆኑ ብዙ ምሁራን ፌደራሊዝሙንና ከዚህ ጋር ተያይዘው የተፈጠሩ አደረጃጀቶችን አስመልክቶ ጥያቄ እንዲያነሱ አድርጓል።⁷²

1.3.2. የግጭት መፍቻ ስርዓቶች ስኬታማነት ሲገመገም

እስከ መንግስታዊ ስርዓቱና የግጭት መፍቻ ዘዴዎቹ በሀገሪቱ የተነሱትን የማንነትና የወሰን ጥያቄዎችን ለመፍታት በቂ እንዳልሆኑና ይህንንም ለማድረግ የሚያስችል ተቋማዊ አቅም

⁶⁴ እንደሌለው የሚጠቀሱት በጋምቤላ ክልል በአማራና በአኝዋክች መካከል በ1994 ዓ.ም የተከሰተው በሶማሌ ክልል ውስጥ የሸካሽ ጎሳና ከፊል የኦጋዴን ጎሳ መካከል የተከሰተውን ግጭት ነው። Engidashet Bunare, Supra Note 61, p.49

⁶⁵ Id.p. 49-50

⁶⁶ Engidashet Bunare, Supra Note 61, p.53

⁶⁷ Alemayehu Fentaw, Supra note 51, p.67

⁶⁸ Lubo Teferi, Supra note 56, p.66

⁶⁹ Bekalu Atnafu Taye supra note 60 P.50

⁷⁰ Adegehe, A.K., Supra note 14, p.266

⁷¹ Ethiopia: Ethnic Federalism and its Discontents, Crisis Group Africa Report No.153, 4, (2009),p.24-25, available at https://www.files.ethz.ch/isn/105633/153_ethiopia_ethnic_federalism.pdfLast accessed on 1-10-2018)

⁷² Adegehe, A.K., Supra note 14, p. 264

እንደሌላቸው በተግባር መረጋገጡን በርካታ ምሁራን ይጠቁማሉ።⁷³ ብዙዎች እንደሚሉት ግጭቶችን የመፍታትና የመቆጣጠር ሃላፊነቶች የተጣለበት የፌዴሬሽን ምክርቤት ፖለቲካዊ ውግንና ያለውና የገዥው ፓርቲ አካል በመሆኑ የሚጠበቅበትን ሃላፊነት በአግባቡና በገለልተኝነት እንዳልተወጣ በተግባር መታየቱን ይናገራሉ። በመሆኑም የፌዴሬሽን ምክርቤት ገዥው ፓርቲ የሚፈልገው ነገርና በመንግስት ተወስኖ የሚመጣለትን ጉዳይ ማህተም ከመምታትና ከማጽናት የዘለለ ሚና እንዳልነበረው ብዙ ጸሐፊዎች ይገልጻሉ። በመሆኑም ምንም እንኳን ምክርቤቱ ከባድ ሀገራዊ ሃላፊነት የተጣለበት ተቋም ቢሆንም ተቋሙ በአመት ሁለት ጊዜ ብቻ የሚገናኝና ይህንንም የተጣለበትን ሃላፊነት በብቃት ለመወጣት የሚያስችል ተቋማዊ አደረጃጀት የሌለው በመሆኑ በየጊዜው የሚነሱ ጥያቄዎችን ለመፍታትና ዘላቂ መፍትሄ ለማስቀመጥ እንዳልቻለ በስፋት ይገለጻል።⁷⁴ ከዚህም በተጨማሪ ተቋሙ ከተወሰኑ ጉዳዮች ውጭ⁷⁵ የአለመግባባት መነሻ የሆኑ አካባቢዎችን እጣ ፈንታ ለመወሰን የተደረጉ ሕዝበ-ወሳኔዎችን ለማጽደቅ ፈቃደኛ ሳይሆን የቀረባቸው ጊዜያዊ በርካቶች እንደሆኑ ይነገራል።⁷⁶ ምክርቤቱ አለመግባባቶችን ለመፍታት ሙከራ ባደረገባቸው ጉዳዮች እንኳን ህዝበ-ወሳኔ የማድረግን ዘዴ ብቻ ጥቅም ላይ ማዋሉ ተገቢ እንዳልሆነና ይህም ቢሆን ውጤታማ እንዳልነበር በስፋት ይገለጻል። ይህም ማለት በተለያዩ ክልሎች መካከል የሚፈጠሩ የወሰን ግጭቶችን ለመፍታት የፌዴሬሽን ምክርቤት የሚከተለው ወጥና ብቸኛው አሰራር ሕዝበ-ወሳኔ ማካሄድ ስለነበር ሌሎች ዘላቂታዊ መፍትሄ ሊያመጡ ይችሉ የነበሩ አማራጮችን ከምግት ውስጥ አላስገባም።⁷⁷ ምንም እንኳን የተደረጉት ሕዝበ-ወሳኔዎች⁷⁸ አለመግባባቶቹን በጊዜያዊነት ለመፍታት ያገለገሉ ቢሆንም ግጭቶቹና የሚከሰቱት ችግሮች ሙሉ በሙሉና ዘላቂነት ባለው መንገድ መፍታት አላስቻሉም።⁷⁹

ሌላኛው የፌዴሬሽን ምክርቤቱ የሚቀርብበት ትችት የሚመጡለትን ጉዳዮች ከመንግስት ፍላጎትና ከፖለቲካዊ እይታ አንጻር ብቻ እየመረጠ ሲመለከት ነበር የሚል ነው። ለምሳሌ ያክል ምክርቤቱ የወሰኑና የኮትማ ሕዝቦች ያቀረቡትን የማንነት ጥያቄ⁸⁰ ውድቅ ያደረገው ራሱን የቻለ ቋንቋ የላችሁም በማለት ቢሆንም የቅማንት ሕዝብ የማንነት ጥያቄ ግን በሕገ መንግስቱ ብሔር ለመባል የሚያበቁ አምስት መስፈርቶች የተሟሉ መሆናቸው በደንብ ሳይረጋገጥ የማንነት ጥያቄውን እውቅና እንዲያገኝ አድርጓል የሚል ትችት ይቀርብታል። እነዚህ ተቸውች እንደሚሉት የወልቃይትና የኮንሶ ሕዝብ ጥያቄዎች ለማስተናገድ ፈቃደኛ ባልሆነበት ሁኔታ የቅማንትን ጥያቄ ለመመለስ ያደረገው ሩጫና ጫና ምክርቤቱ ገለልተኛ እንዳልሆነና ከሀገራዊ ውሳኔ ይልቅ ፖለቲካዊ ውሳኔ እንደሚወሰን ማሳያ ነው ይላሉ።⁸¹

⁷³ Engidashet Bunare, Supra Note 61, p.50

⁷⁴ Adegehe, A.K., supra note 14 , p. 270-272

⁷⁵ በ2001 ዓ.ም የጉራጌ ህዝብ አካል የነበው የስልጤ ማህበረሰብ የራሱን የብሄረሰብ አስተዳደር ዞን ለማቋቋም የተደረገው ህዝበ-ወሳኔ፣ በ2004 ዓ.ም በሰማሌና በአሮሚያ ክልል የድንበር ይገባኛል ጥያቄ ለመፍታት የተደረገ ህዝበ-ወሳኔ፡- በዚህ መሰረት 500 ቀበሌዎች ወደሰማሌ 100 ቀበሌዎች ወደአሮሚያ እንዲካለሉ ተደርጓል።

⁷⁶ Engidashet Bunare, Supra Note 61, p.50

⁷⁷ Alemayehu Fentaw, Supra note 51, p.67

⁷⁸ ለምሳሌ ያክል በሱማሌ ክልልና በአሮሚያ ክልል መካከል፣ በአሮሚያ ክልልና በሲዳማ ዞን መካከል፣ እንዲሁም በኔዲያና በቦረና መካከል የነበረውን አለመግባባት ለመፍታት በፌዴሬሽን ምክርቤት የተደረጉ ህዝበ-ወሳኔዎች ችግሮቹን በዘላቂነት በመፍታት ስኬታማ እንዳልነበሩ ጥናቶች ያመለክታሉ።Assefa Feseha, supra note 60, p. 176

⁷⁹ Alemayehu Fentaw, Supra note 51, p.67-68

⁸⁰ Assefa Feseha, supra note 62, p. 176-177

⁸¹ የማንነትና የወሰን ጉዳዮች አፈታትን በተመለከተ በፌዴሬሽን ምክርቤት የተዘጋጀ ውይይት፣ የአማራ ቴሌቪዥን፣ available at <https://www.youtube.com/watch?v=DQcMR7fDrQc> Last accessed on 1-03-2019

በዚህ ላይ ተልእኮ ተሰጥቶት የነበረው የፌደራል ጉዳዮች ሚኒስቴርም ልክ እንደፌዴሬሽን ምክርቤት ሁሉ ውጤታማ ስራዎችን መስራት እንዳልቻለና ሃላፊነቱን በሚገባ እንዳልተወጣ ጥናቶች የሚጠቁሙ ሲሆን ሚኒስቴር መስሪያቤቱ ክልሎችን ለመደገፍ ሆነ አለመግባባቶችን ለመፍታት በሚያደርገው የአቅም ግንባታ ድጋፍ ላይ በክልሎች ተደጋጋሚ ቅሬታ ይቀርብበት ነበር።⁸² በሌላ መልኩ ግጭቶችን ለመፍታትም ሆነ ለመቆጣጠር ሃላፊነት የተጣለባቸው ክልሎችና የአካባቢው አስተዳደሮች የግጭት መከላከልና አፈታትን በተመለከተ በቂ ግንዛቤና አቅም እንደሌላቸው፤ ግጭቶችን ከመቆጣጠር ይልቅ ግጭትን የሚያነሳሱ ጠባብ አስተሳሰቦችን ሲያራምዱ እንደነበሩና ግጭቶች ሆነ ተብሎ እንዲባሉና ተደጋጋሚው እንዲነሱ ሲያደርጉ ነበር።⁸³ በአጠቃላይ በተለያዩ ክልሎች የተነሱትን ግጭቶች ለመፍታት በማለም በመንግስት የተደረገ ጣልቃ ገብነቶች በጥናት ላይ የተመሰረቱ ሳይሆን እሳት የማጥፋት ስልትን የተከተሉ በመሆናቸው ግጭቶችን ከነመነሻ ምንጫቸው በማወቅ ዘላቂነት ያለው መፍትሄ ለማበጀት የሚያስችሉ አልነበሩም።⁸⁴ በዚህም ምክንያት መንግስት ሲከተል በነበረው እሳት የማጥፋት ስልት ስኬታማ መሆን ስላልቻለ የመከላከል ስርዓት መገንባት ላይ ትኩረት መደረግ እንደሚኖርበት አንድ የመንግስት ሪፖርት ጠቁሞ ነበር።⁸⁵

2. የወሰን ማካለል መርሆችና አተገባበር በተመለከተ የሀገራት ተመክሮ

የድንበር ጥያቄ አስተዳደራዊ ወሰንን ቴክኒካዊ በሆነ ሁኔታ መስመር አስምሮ ከማካለል በላይ የሆነ ጉዳይ ሲሆን ወሰን ማካለል መራትን፣ ማእድንን፣ ውሃንና ደንን ማስተዳደርንና መጠቀምን ብሎም በወሰኑ አካባቢ የሚገኙትን ማህበረሰቦች ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ባህላዊ ግንኙነት የሚያካትት ጉዳይ ነው። ተደጋጋሚ ለሆነ የወሰን አለመግባባት ተጋላጭ በሆነ ማህበረሰብ ውስጥ የወሰን ማካለል ስራ ሲከናወን የማህበረሰቡን የሃብት አጠቃቀምና ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ባህላዊ ግንኙነቶችን ብሎም በክልሎች መካከል ያለውን የግንኙነት፣ የውህደት ደረጃና ጥብቅ ቁርኝት ከግምት ውስጥ ማስገባት ይኖርበታል። የወሰን አለመግባባት በአግባቡ ካልተፈታ በክልሎች መካከል የሚኖርን ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴ የሚያናጋ ከመሆኑም በላይ ለህይወት መጥፋት፣ ለንብረት መውደም ብሎም ለሀገር ውስጥ የርስበርስ ጦርነት ሊዳርግ ይችላል። ከዚህ በተቃራኒ የወሰን አካለል በአግባብና ስርዓት ባለው መንገድ ከተከናወነ ሀገርን ክርስበርስ ግጭት ብሎም ከሰው ሕይወትና ከንብረት ውድመት ማዳን ይቻላል።⁸⁶

የፌደራል ስርዓት የሚከተሉ ሀገራት ልምድ እንደሚያሳየው ወሰኖችን በተወሰነ ጊዜ ልዩነት መከለስ አስፈላጊ ሊሆን ቢችልም የክፍላተሀገሮቹ ወሰን ድንገት ደራሽ በሆነ ሁኔታ መለወጥ ወይም መሻሻል የለበትም። የክፍላተሀገሩን ወሰን ፖለቲካዊ ትርፍ ለማግኘት በማሰብ ካለአግባብ ከተለወጠ የስርዓቱ ተአማኒነት ጥያቄ ውስጥ የሚገባ ከመሆኑም በላይ በቀጣይም

⁸² Alemayehu Fentaw, Supra note 51, p.69
⁸³ ዝኒ ከማሁ
⁸⁴ ዝኒ ከማሁ
⁸⁵ ዝኒ ከማሁ

⁸⁶ T. A. Imobighe, Thories and Function of Boundaries in BM Barkindo, Management of Nigeria Internal Boudanry Questions, Lagos, Joe Tolalu and Associates Nig LTD (1993), available at http://www.lasu.edu.ng/publications/management_sciences/jacob_fatile_ja_056.pdf Last accessed on 18-01-2019)

ወሰኖቹ ይቀየሩ የሚል ፍላጎት በከፍተኛ ሁኔታ እያደገ ይመጣል።⁸⁷ አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉት ደቡብ አፍሪካን ጨምሮ የፌዴራል ስርዓት በሚከተሉ ሀገራት የክፍላተሀገራት ወሰን እንደገና የሚካለል ከሆነ ሃይቱን ተአማኒ፣ ቅቡልነት ያለውና ከፖለቲካ ተጽእኖ ነፃ እንዲሆን ለማድረግ የሚከተሉት ምክረ ሃሳቦች በሃይቱ ወቅት ከግምት ውስጥ መግባት ይኖርባቸዋል።⁸⁸ በመሆኑም ክፍላተሀገሮቹንና ወሰናቸውን ለመከለስ የሚካሄደው ፎረም ተአማኒ፣ ሳይንሳዊና፣ የቴክኒካል እውቀት ባላቸው ባለሙያዎች የሚታገዝ መሆን፣ በሃይቱ ላይ የፖለቲካ ጣልቃ ግብነት ፈጽሞ መግታት፣ የድንበር ማካለል ፎረም ምክረሃቡን በቀጥታ ለፓርላማውና ለክፍላተሀገሩ ሕግ አውጭዎች እንዲያቀርብ ማድረግ፣ ህብረተሰቡ የሚላተፍበትን እድል መፍጠርና በቂ ጊዜ መስጠት፣ በወሰኖች ላይ የሚደረግ ስር ነቀል ለውጥ መደረግ ያለበት ጥቅምና ጉዳቱ በደንብ ተጠንቶ የወሰን መቀየሩ ይበልጥ ጠቀሜታ የሚያመጣ ከሆነ ብቻ መሆን እንዳለበትና ህዝባዊ ምክክር መጠናዊና ዓይነታዊ ገጽታ እንዲኖሩ ማድረግ የሚሉ መመዘኛዎች ጥቅም ላይ እንዲውሉ ይመከራል።⁸⁹ ከዚህም በተጨማሪ የናይጄር ተመክሮ እንደሚያሳዩን አዳዲስ ክልሎችን ለማዋቀር አምስት መሰረታዊ መርሆዎች ጥቅም ላይ የዋሉ ሲሆን እነሱም አንድ ክልል በፌዴራል መንግስቱ ላይ የሚደርሰውን የበላይነትና ጫና መቀነስ፣ እያንዳንዱ ክልል በጣም የተቀራረበና ጥብቅ ቁርኝት ባለው አካባቢ በማዋቀር ክልሎችን በብቃት ለማስተዳደር የሚያስችል አስተዳደራዊ ምቹነት መፍጠር፣ እያንዳንዱ ክልል የተጣለበትን ሃላፊነት በብቃት መወጣት ማስቻልና ክልሎች ተገማችነትንና መረጋጋትን በሚያመጣ መንገድ መደራጀት አለባቸው የሚሉ መርሆዎች ናቸው።⁹⁰ ከዚህ ባለፈ የህንድን የፌዴራል ስርዓት ያጠኑ አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉት ምንም እንኳን ህንድ አሁን ያሉትን በጣም ትልልቅ ክልሎችን ስፋት የሚቀንስ ትንንሽ ክልሎችን መፍጠር የሚጠቅማት ቢሆንም ይህ ግን ጊዜያዊ በሆነና ዘላቂ መፍትሄ በማያስገኝ መንገድ ሳይሆን ክልሎችን እንደገና የሚያዋቅር ኮሚሽን በማቋቋም ኮሚሽኑም አጠቃላይ የፌዴሬሽኑንና የክልሎችን አስተዳደራዊ ምቹነትን፣ ጅረት-ፊደያዊ መመሪያዎችን፣ ኢኮኖሚያዊ አዋጭነትንና ሌሎች መስፈርቶችን መሰረት አድርጎ እንደገና እንዲያዋቅር የማድረግ ስልጣኑ ተሰጥቶት በነፃነት እንዲሰራ በማድረግ ብቻ እንደሆነ ይናገራሉ።⁹¹ ከዚህ በመቀጠል የወሰን አካላለጻን በተመለከተ የተለያዩ ሀገራትን ተመክሮ እንመለከታለን።

በዚህ ላይ በመጀመሪያ የምናገኘው የህንድን ተመክሮ ሲሆን ህንድ ነፃነቷን እንዳገኘች የወሰደችው የመጀመሪያው እርምጃ ሀገራቱን እንደገና የሚያዋቅር ኮሚሽን በማቋቋም ክልሎች የሚዋቀሩበትንና በሚዋቀሩበት ጊዜ ቋንቋን መሰረት ያደረገ አካላል ትልቅ ትኩረት ሊሰጠው ይገባል ወይስ አይገባም የሚለውን ጉዳይ እንዲያጠና ማድረግ ነው። በመሆኑም ኮሚሽኑ የህዝቡን አስተያየትና ሃሳብ ማሰባሰብን ጨምሮ መላውን ህንድ ያካተተ ሰፊ ጥናቶችን ያደረገ ሲሆን ይህንንም መሰረት አድርጎ ክልሎች እንዴት መካለል እንዳለባቸው የሚላይ ምክረሃሳብ አቅርቧል። ኮሚሽኑ ባቀረበው የውሳኔሃሳብ መሰረት ክልሎች በዋናነት

⁸⁷ Max-Planck, Creating Federal Regions – Minority Protection versus Sustainability, Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, (2012) p. 337-338, available at <http://www.zaerv.de/> Last accessed on 19-01-2019)

⁸⁸ L. Magi, Principles Underlying Demarcation: Implications for Provincial Boundaries, Review of the Provinces and Local Governments in South Africa: Constitutional Foundations and Practice, (2008), p.41, available at http://www.kasyp.net/fileadmin/kasyp_files/Documents/reused/documents/ fLast accessed on 19-01-2019)

⁸⁹ Ibid

⁹⁰ Infra note 99, p.58

⁹¹ T. V. Rajes war , the Three New States: Controversies Will Continue to Dog Them (2000) , p.323

ቋንቋን መሰረት አድርገው እንዲዋቀሩ የተደረገ ሲሆን ሌሎች ነገሮችም ከግምት ውስጥ እንዲገቡ ተደርጓል። ሁሉም ዋነኞቹ የቋንቋ ቡድኖች የራሳቸው ክልል እንዲኖራቸው ተደርጎ ያልተዋቀሩ ከመሆናቸውም በላይ በሁሉም ክልሎች ውስጥ የተለያዩ ቋንቋዎችን የሚናገሩ አናሳ ቡድኖች አብረው እንዲካለሉ ተደርጓል።⁹² ምንም እንኳን ህንድ ክልሎችን በዚህ መልኩ ያዋቀረች ቢሆንም በወቅቱ የራሳቸውን ክልል ማቋቋም ያልቻሉ ብሔሮች ቀጣይነት ያለው የክልል እንሁን ጥያቄያቸውን ይዘው የቀጠሉበት ሁኔታ የተፈጠረ ሲሆን ኮሚሽኑ ክልሎችን ካዋቀረ በኋላም ክልሎችን የመፍጠርና ሀገሪቱን የማዋቀር ስራ ሊጠናቀቅ አልቻለም። ከማካለሉ ሂደት በኋላ እንኳን ክልሎች እንደአዲስ የተፈጠሩ ሲሆን አዲስ ክልሎችን የመፍጠር ጥያቄዎች በአስር የሀገሪቱ አካባቢዎች እንደቀጠሉ ይገኙ ነበር።⁹³ ለዚህ ደግሞ እንደዋነኛ ምክንያት የሚነሳው በ1956 ጀምሮ ክልሎችን እንደገና የማዋቀሩ ስራ የተከናወነው በጊዚያዊነት እንጂ የወደፊቱን አርቆ በሚያይ ሁሉንአቀፍ እቅድና ወጥ መስፈርቶችን መሰረት ባደረገ መንገድ ባለመሆኑ ነው። እንደ ማርክ ፕላንክ አባባል ይህ ችግር የክልል ልሁን ፍላጎትን የሚመራ ሕገ መንግስታዊ ማህቀፍ በሌለበት ሁኔታ ሂደቱ በአብዛኛው በፖለቲካዊ ውሳኔ አማካይነት የተከናወነ በመሆኑ የተፈጠረ ነው።⁹⁴ በዚህም ምክንያት በህንድ የተደረገው ክልሎችን የማዋቀር ተግባር ውጤታማ እንዳልሆነ የሚነገር ሲሆን አንዳንድ ምሁራን ህንድ ክልሎቿን እንደገና ማወቀር እንዳለባት ይጠቁማሉ።⁹⁵

በሁለተኛ ደረጃ የምንመለከተው የናይጄሪያን ተመክሮ ሲሆን በናይጄሪያ አስተዳደራዊ ክልሎች በቅኝ ግዛት ዘመን የተፈጠሩ በመሆናቸውና⁹⁶ አካላለሉ ከዚያን ጊዜ በፊት ከነበሩ ፖለቲካዊና አስተዳደራዊ ክልሎች ጋር የተጣጣመ ባለመሆኑ በሀገሪቱ በተለያዩ ብሔረሰቦች መካከል ግጭትን ያስከተለ የወሰን አለመግባባት በተደጋጋሚ ሲከሰት ነበር።⁹⁷ እከላ እስከ1987 ድረስ በናይጄሪያ ውስጥ በክልሎች መካከል ወደ26 የሚጠጉ የወሰን አለመግባባቶች የተከሰቱ ሲሆን ይህ ቁጥር ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጨመረ የሄደበት ሁኔታ እንደነበር ጥናቶች ያሳያሉ።⁹⁸ ምንም እንኳን ናይጄሪያ ክልሎችን እከላ1967፣ በ1976፣ በ1984 በተደጋጋሚ ያዋቀረች ቢሆንም በሀገሪቱ የሚነሱ ብሔርተኮር ግጭቶች፣ የወሰን ይገባኛልና አዲስ ክልል ልሁን ጥያቄዎችን በዘላቂነት ማስቀረት ካለመቻላም በላይ ጥያቄዎቹ እየሰፋና እየተበራከቱ የሄዱበት ሁኔታ ተከስቷል።⁹⁹ ምንም እንኳን እከላ እስከ1987 ድረስ በወታደራዊው መንግስት የክልሎች ቁጥር ወደ36 ከፍ ቢልም በናይጄሪያ ውስጥ የአዲስ ክልሎችን የማቋቋም ጥያቄዎች ተባብሶ የቀጠለ ሲሆን እስከ 10 የሚደርሱ ተጨማሪ ክልሎችን ሊያቋቋም የሚያስችል ጥያቄዎች በመቅረብ ላይ ይገኝ ነበር።¹⁰⁰

⁹² Max-Planck, Supra note 87,p.317
⁹³ Id, p.319-320
⁹⁴ Id, p.321
⁹⁵ T. V. Raj es war, supra note 91, p.323
⁹⁶ Uyi-Ekpen Ogbeide and et al, Boundary Djustment and Inter-community Relation in Nigeria p.139, available at http://www.lasu.edu.ng/publications/management_sciences/jacob_fatile_ja_072.pdf Last accessed on 19-01-2019)
⁹⁷ Id, p.143
⁹⁸ Id, p.139
⁹⁹ H. E. Alapiki, State Creation in Nigeria: Failed Approaches to National Integration and Local Autonomy, *African Studies Review* 3 (2005), 59, available at <https://www.jstor.org/stable/20065139> Last accessed on 09-01-2019)
¹⁰⁰ R. T. Suberu, “Nigeria”, Diversity and Unity in Federal Countries, (2010), p. 228 available at <https://digital.csic.es/bitstream/10261/179697/1/Diversity%20%26%20Unity> Last accessed on 27-12-2018)

በመሆኑም የሚነሱ ብሄር ተኮር ግጭቶችንና የወሰን አለመግባባቶችን ዘላቂ በሆነ መንገድ ለመፍታት እክላበ1987 ብሄራዊ የድንበር ኮሚሽን ያቋቋመች ሲሆን¹⁰¹ እክላ በ2006 የድንበር ኮሚሽኑን አወቃቀር እንዲሻሻልና ተግባርና ሃላፊነቱ እንዲጨምር ተደርጓል።¹⁰²

ኮሚሽኑ የሀገሪቱን ምክትል ፕሬዚዳንት ጨምሮ ከፍተኛ የመንግስት አካላትን በአባልነት ያቀፈ ሲሆን በሀገሪቱ አውቅና ያላቸውን ግለሰቦችን ብሎም በዘርፉ ያሉ ባለሙያዎችን ያካተተ ነው።¹⁰³ ኮሚሽኑ በናይጄሪያ ውስጥ ባሉ በተለያዩ ደረጃ የወሰን አለመግባባት በሚከሰትበት ጊዜ ጣልቃ መግባት፣ ጉዳዩን መመርመርና ውሳኔ መስጠት፣ አለመግባባቱ የሚፈታበትን መፍትሄ ማግኘት፣ ወሰን መወሰንና ማካሰል፣ ሲፈጠሩ የሚችሉ አለመግባባቶችን ከወዲሁ ማስቀረትና መሰል ተግባራትን የማከናወን ስልጣን ተሰጠቶታል።¹⁰⁴ ምንም እንኳን ኮሚሽኑ ከዚህ በላይ የተዘረዘረው ጥቅል ስልጣን ቢኖረውም ይህንን ስራውን ውጤታማ በሆነ መልኩ እንዲያከናውን ለማድረግ በተለያዩ ኮሚቴዎች እንዲዋቀር ተደርጓል።¹⁰⁵ ኮሚሽኑ በየስድስት ወሩ ለመንግስት የስራ አፈፃፀምና የፋይናንስ አጠቃቀም ሪፖርት የሚቅረብ ግዴታ የተጣለበት ሲሆን¹⁰⁶ ኮሚሽኑ ስራውን በነፃነት የማከናወንና የሚቀርቡለትን የወሰን ጉዳዮች ተመልክቶ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን አለው።¹⁰⁷ እክላ ከ1989 ጀምሮ ኮሚሽኑ አንዳንድ ክልሎችን እንደገና ያዋቀረና በክልሎች መካከል የሚነሱ የወሰን አለመግባባቶችን በመፍታት ላይ የሚገኝ ሲሆን ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ከጥቃቅን ችግሮች በስተቀር አዳዲስ ክልሎች ከማቋቋም ጋር ተያይዞ የሚቀርቡ ጥያቄዎች እየቀነሱ መምጣታቸው ጥናቶች ይጠቁማሉ። የናይጄሪያ ብሄራዊ የድንበር ኮሚሽን እክላበ2017 ያወጣው ሪፖርት እንደሚያሳየው በናይጄሪያ ውስጥ በ2017 በክልሎች መካከል የተፈጠሩ 86 አለመግባባቶች የነበሩ ሲሆን ከእነዚህ መካከል 36 አቤቱታዎች ሙሉ በሙሉ ሲፈቱ 48ቱ ደግሞ በመታየት ሂደት ላይ ነበሩ።¹⁰⁸ በአጠቃላይ ብዙዎች እንደሚሉት የናይጄሪያ የክልሎች አወቃቀር ሂደት መርህ፣ ፖሊሲና ሕግን መሰረት አድርጎ የተፈፀመ ሲሆን¹⁰⁹ የማካሰል ሂደቱ በጣም ትልልቅ ክልሎችን በመከፋፈል ከፍተኛ ተሳትፎን የመጨመር፣ በፌዴሬሽኑ ውስጥ ውድድርና ዲሚክራሲን የማምጣት፣ አንድ ክልል በፌዴራል መንግስቱና በሌላ ክልል ላይ ያለውን የበላይነት የማስወገድና በክልሎች መካከል ውድድር እንዲሰፍን የማድረግ ጠቀሜታን አስገኝቷል።¹¹⁰

¹⁰¹ National Boundary Commission, Act, Cap. 238, L.F.N.,1990, available at <https://placng.org/lawsofnigeria/print.php?sn=275> Last accessed on 19-01-2019)

¹⁰² The National Boundary Commission (Establishment.) Act, 2006. Preamble, available at <http://nass.gov.ng/document/download/9377> Last accessed on 19-01-2019)

¹⁰³ Id, Article 4(1) and (2)

¹⁰⁴ Id. Article 7

¹⁰⁵ Id. Article 8-15; and Article 33 and 25

¹⁰⁶ Stanley Ikechukwu Uwakwe, An Exploratory Assessment of Interstate Boundary Disputes in Nigeria, Vol.46, *International Journal of African and Asian Studies*,(2018) , p.26,available at www.iiste.org Last accessed on 19-01-2019)

¹⁰⁷ National Boundary Commission Act, supra note 102, article 3(3)

¹⁰⁸ Stanley Ikechukwu Uwakwe, supra note 106, p.25

¹⁰⁹ ተግባራዊ የተደረጉት መርሆች በክልሎች መካከል እኩልና የተመጣጠነ ልማት እንዲኖር ማድረግ፣ የፌዴራል መንግስቱን መዋቅር ማጥበብ፣ ስምምነትንና መግባባትን ማምጣት፣ በአናሳ ህዝቦች መካከል የሚፈጠሩ ግጭቶችን መቀነስና መንግስት ለህብረተሰቡ ቅርብና ተደራሽ እንዲሆን ማድረግ ናቸው።

¹¹⁰ Max-Planck, supra note 87, p.319-331

በመጨረሻ የምንመለከተው የደቡብ አፍሪካን ተመክሮ ሲሆን በአገሪቱ የአፓርታይድ ስርዓት እንደተወገደ ያልተከፋፈለች ደቡብ አፍሪካን መፍጠር በሚል መርህ የፌዴራል ስርዓትን መገንባትና ክፍለሀገሮችን ወደ ማዋቀር ተግባር ነበር የተከደው። በመሆኑም ለጊዜያዊው የሕገ መንግስት ተደራጭ አካላት የውሳኔሃሳብ የሚያቀርብ፣ ክፍላተሀገርን የሚከልልና የአስተዳደር ወሰን የሚያበጅ ኮሚሽን የተቋቋመ ሲሆን ኮሚሽኑን የሚያግዝ፣ ጥናትና ምርምር የሚያደርግ፣ የቴክኒክ ምክርና ድጋፍ የሚሰጥ፣ የሕዝብ አስተያየትንና ምክረሃሳብን የሚገመገም የባለሙያዎች ቡድን ተመድቧል።¹¹¹ የደቡብ አፍሪካ የወሰን ኮሚሽን በዋነኛነት ትኩረት ያደረገው በተሰጠው በጣም አጭር ጊዜ ውስጥ በደቡብ አፍሪካዊያን ዘንድ ተቀባይነት ያለውን አዳዲስ ክፍላተሀገርን የማዋቀር ንድፈ ሃሳብ ማቅረብ ሲሆን ይህን የሚያደርገው ደግሞ የተደራጭዎች ፎረም ክፍላተሀገር እንዴት ይካለሉ ብሎ ያስቀመጠለትን 10 መመዘኛዎች¹¹² መሰረት አድርጎ ነበር። መስፈርቶቹም ታሪካዊ ወሰኖችን፣ ግላዊ የትውልድ አካባቢዎችን፣ ያሉትን አካባቢያዊ መንግስታትና ክልላዊ የኢኮኖሚ እድገትን ከግምት ውስጥ ማስገባት፣ ለእያንዳንዱ ክፍለሀገር ተገቢውን አገልግሎት ለመስጠት የሚያስችሉ ማእከላዊ መስመሮች የሚገናኙበት አካባቢን ወይም ማእከላዊ ነጥብን ጨምሮ አስተዳደራዊ ጉዳዮችን ከግምት ማስገባት፣ ከዚህ በፊት የነበሩትን ክፍላተሀገር፣ ግላዊ የትውልድ አካባቢዎችን፣ አካባቢያዊና ክልላዊ መንግስታትን እንደገና የማዋቀር፣ በተቻለ መጠን የገንዘብ ወጭን መቀነስ፣ በተቻለ መጠን ለህዝቡ አስተዳደራዊ አመችነትን መጨመር፣ በተቻለ መጠን አሁን ያለውንና ለወደፊት የሚኖረውን አገልግሎት አሰጣጥ የማያናጋ መሆን፣ የሕዝብን አሰፋፈርና የወደፊት እንቅስቃሴ ሁኔታን ከግምት ውስጥ ማስገባት፣ ለወደፊት የማደግ እምቅ ችሎታ፣ የተፈጥሮ ሃብትና ኢኮኖሚያዊ እድገትን የሚያስችሉ ነጥቦች፣ የባህልና የቋንቋ ነባራዊ ሁኔታና ሌሎች አግባብነት ያላቸው ጉዳዮች ናቸው። ኮሚሽኑ ማካለሉን አስመልክቶ የመጨረሻ ሪፖርቱን ከማቅረቡ በፊት ከህዝቡ የሚቀርቡለትን ሃሳቦችና የተቀመጡለትን መስፈርቶች ከግምት ውስጥ ማስገባት ያለበት ሲሆን¹¹³ ኮሚሽኑም ከህዝቡ በርካታ አስተያየት ሰጠቧል፣ በርካታ የጥናት ናምርምር ተግባራትንም አከናውኗል።¹¹⁴ በመጨረሻም ኮሚሽኑ ሀገሪቱ በዘጠኝ ክፍላተሀገር እንድትዋቀር ምክረሃሳብ ያቀረበ ሲሆን ምክረሃሳቡ ከጥቂት ማስተካከያዎች በስተቀር በዋነኞቹ ተደራጭ አካላት ተቀባይነት በማግኘቱ አሁን በሀገሪቱ ያሉትን ክፍላተሀገራት ለመከለል እንደመሰረተ አግልግሏል።¹¹⁵ አንዳንድ ምሁራኖች እንደሚሉት ከናይጄሪያና ከኢትዮጵያ ልምድ አንፃር ሲወዳደር የደቡብ አፍሪካ አካላል የተዘጋጀውን ምክረሃሳብ ለሕዝብ አስተያየትና ትችት ክፍት በማድረግ ብዙ መስፈርቶችን ከግምት ውስጥ አስገብቶ የተከናወነ ነበር። የደቡብ አፍሪካ አካላል ከእነዚህ ሀገራት በዋነኛነት የሚለየው ደግሞ ኮሚሽኑ ቋንቋና ባህልን ከግምት ውስጥ ያስገባው እንደ አንድ መመዘኛ እንጂ እንደ ዋነኛና ብቸኛ መስፈርት አድርጎ አለመሆኑ ነው።¹¹⁶ ይህም በመሆኑ በአሁኑ ወቅት ወሰን

¹¹¹ Id, p.332-333

¹¹² Id, p.334-335 የተደራጭዎች ፎረም ማለት በወቅቱ በሀገሪቱ ክፍተኛ ህዝባዊ ድጋፍና ተቀባይነት ያላቸው ፓርቲዎች ማለትም አፍሪካ ብሄራዊ ኮንግረስ፣ ብሄራዊ ፓርቲና ሌሎች ፓርቲዎች የሀገሪቱን የወደፊት አጣ ፈንታ በተመለከተ ከ1993 ጀምሮ በተወካዮቻቸው አማካይነት ድርድር ለማድረግ ና አቅጣጫ ለማስቀመጥ የተቋቋመ አካል ነው

¹¹³ Ibid

¹¹⁴ Y. G. Muthien/M. M. Khoza, The Kingdom, the Volkstaat and the New South Africa: Drawing South Africa's New Regional Boundaries, *Journal of Southern African Studies* (2005), p.303, available at <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03057079508708448> Last accessed on 10-01-2019)

¹¹⁵ Max-Planck, *supra note* 87, p.333

¹¹⁶ Id, p.335

እንደገና እንዲካለል፣ አከላለኑ እንዲፈረስና አዳዲስ ክፍላተሀገር እንዲፈጠሩ በህዝቡ ዘንድ በስፋት የሚቀርብ ጥያቄ የለም ማለት ይቻላል። ምንም እንኳን በአንዳንድ ክፍላተሀገር ከአስተዳደር ጥራት ጋር ተያይዞ የሚነሱ ትችቶች ቢኖሩም የክፍላተሀገርን ወሰን አስመልክቶ የሚነሳ ተቃውሞ እንደሌለና ሂደቱ በህዝቡ ዘንድ ሰፊ ተቀባይነት እንዳለው በተደጋጋሚ አስመስክሯል።¹¹⁷ ይህም ሆኖ ግን መንግስት በቅርቡ የክፍላተሀገርን ወሰን በተመለከተ አጠቃላይ ክለሳ እንደሚያደረግ ማስታወቁን ማስታወስ ያስፈልጋል።¹¹⁸

3. የማንነትና የአስተዳደራዊ ወሰን ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ሕገ መንግስታዊነት ሲፈተሽ

በቅርቡ በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ፀድቆ ወደስራ የገባው የአስተዳደራዊ ወሰንና የማንነት ጉዳዮች ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ በሚጸድቅበት ጊዜ በምክርቤቱ ያልተለመደ ክርክር ያስነሳ ከመሆኑም በላይ አዋጁ ከተረቀቀበት ጊዜ ጀምሮ እስከ አሁን ድረስ በአንዳንድ አካላት ዘንድ ከፍተኛ ተቃውሞ እየቀረበበት ይገኛል።¹¹⁹ ምንም እንኳን አዋጁ ይህንን መሰል ትችት ቢያስተናግድም በአብላጫ ድምጽ በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ጸድቋል።¹²⁰ አዋጁ ከፀደቀም በኋላ ትችቶቹ እንደቀጠሉ ሲሆን የትግራይ ክልል ምክርቤት የሕገ መንግስቱን አንቀጽ 9 ጠቅሶ አዋጁን ውድቅ በሚደረግ በክልሉ ውስጥ ተፈጻሚነት እንዳይኖረው ወስኗል።¹²¹ በአጠቃላይ አዋጁን በሚተቹት አካላት ዘንድ አዋጁ ኢ-ሕገ መንግስታዊ እንደሆነ ለማሳየት የተለያዩ መከራከሪያዎች ይቀርባሉ።¹²² በመሆኑም እንደሚባለው አዋጁ ሕገ መንግስቱን ይቃረናል ወይስ አብሮ የሚሄድ ነው? የሚቀርቡት የመከራከሪያ ሃሳቦችን ተቀባይነት አላቸው ወይስ የላቸውም? የሚሉትንና መሰል ጉዳዮችን ከህገ መንግስቱ አንጻር መዳሰስ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል።

3.1. የአዋጁ መውጣትና የኮሚሽኑ መቋቋም አስፈላጊነት

ኮሚሽኑን ለማቋቋም ያስፈለገበት ምክንያት መንግስት ባዘጋጀው መግለጫ በግልጽና በዝርዝር የተካተተ ሲሆን የአዋጁ መግለጫ እንደሚለው ከማንነትና ከወሰን አካላሉ ጋር በተያያዘ እዚህም እዛም ጥያቄዎች እየተነሱ አንድ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመገንባት የሚደረገውን ሀገራዊ ጥረት እየተፈታተኑ የሚገኙ በመሆኑ ነው።¹²³ እነዚህ ጥያቄዎች እየተበራከቱ መጥተው የሀገሪቱን ሰላምና ልማት በማወክ ወደኋላ እየጎተቱ እንደሚገኙና በማንነት ጠያቂዎች ብቻ ሳይታጠሩ የክልል መንግስታትን ወደማጋጨት ደረጃ ላይ በመድረሳቸው የማንነት፣ የራስ አስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎቹ ከወዲሁ በተጠና መንገድ ካልተመለሱ ፌዴሬሽኑን አደጋ ውስጥ መክተታቸው የማይቀር በመሆኑ እነዚህን ችግሮች

¹¹⁷ Id.p.337-338
¹¹⁸ L. Magi/B. de Villiers, supra note 88, p.41
¹¹⁹ ከትግራይ ክልል የተወከሉ የህዝብ ተወካዮች ምክርቤት አባላት የኮሚሽኑን መቋቋም በመቃወም በቀን 10/04/2011 ለፌዴሬሽን ምክርቤትና ለህዝብ ተወካዮች ምክርቤት የተጻፈ 23 ገጽ ደብዳቤ
¹²⁰ Debate on the Draft Bill to Establish Identity and Boundary Commission, available at <https://www.youtube.com/watch?v=yJciJ3KFvscL> ast accessed on 10-12-2019
¹²¹ Tigray Parliament Resolution on Boundary and Identity Commission፣ available at <http://www.aigaforum.com/documents/.pdf>) Last accessed on 01-04-2019)
¹²² Analysis of the Controversial Draft Law on Regional Boundaries and Identity Issues Commission, available at <https://www.youtube.com/watch?v=99tkG4AZ25E&t=92s>) Last accessed on 01-04-2019)
¹²³ የአስተዳደር ወሰንና ማንነት ጉዳዮች ኮሚሽኑ አዋጅ መግለጫ፣ ህዳር 2011፣ ገጽ 2

በተጠናና በማያዳግም ሁኔታ መፍታት የሚችል ጊዜያዊ ኮሚሽን ማቋቋም አስፈላጊ ሆኖ እንደተገኘ ተመላክቷል።¹²⁴ ከዚህም በተጨማሪ በአዋጁ መግቢያ ላይ እንደተመለከተው ከአስተዳደር ወሰንና ማንነት ጋር ተያይዞ የሚነሱ ውዝግቦች የቅራኔ ምንጭና ክፍተኛ ለሆነ አለመረጋጋት መንስዔ መሆናቸው፣ ከዚህ ጥያቄዎች ጋር በተያያዘ በተደጋጋሚ የሚታዩ ችግሮችን አገራዊ በሆነና በማያዳግም ሁኔታ፣ ገለልተኛ በሆነና ክፍተኛ ሞያዊ ብቃት ባለው አካል ሰላማዊ በሆነ መንገድ መፍትሄ ማፈላለግ አስፈላጊ በመሆኑ አዋጁን ማውጣት አስፈልጎልን።¹²⁵ ከዚህ በተጨማሪ እንደፌዴሬሽን ምክርቤት ያሉ ይህ ሃላፊነት የተጣለባቸው አካላት በተደጋጋሚ የሚቀርቡላቸውን ጥያቄዎች በአግባቡና በተገቢው መንገድ መፍታት ባለመቻላቸው ኮሚሽኑን ማቋቋም እንዳስፈለገ አዋጁ በፀደቀበት ቀን በምክርቤቱ አላላት ተነስቷል።¹²⁶ በመሆኑም ከመግለጫውና ከአዋጁ መረዳት የሚቻለው ሀገሪቱን ለክፍተኛ አለመረጋጋትና ግጭት እየዳረጉ ያሉ የማንነትና የወሰን ጥያቄዎችን በጥልቀት በመለየት፣ የጥያቄዎችን አግባብነት በማጣራት፣ የሁሉም ባለድርሻ አካላት ግንዛቤና ፍላጎት በመመርመር ጥያቄዎችን በማያሻማና በማያዳግም ሁኔታ ሊመልስ የሚያስችል ምክረሃሳብ የሚያቀርብ አካል ማቋቋም ጊዜ የማይሰጠው ጉዳይ በመሆኑ ኮሚሽኑ እንዲቋቋም መደረጉን ነው።

3.2. የአዋጁ ጠቅላላ ይዘት

የአዋጁን ይዘት በምንመለከትበት ጊዜ አዋጁ በ21 አንቀጾች የተዋቀረ ሲሆን በዋናነትም ስለኮሚሽኑ ዓላማ፣ ተግባርና ሃላፊነት፣ አደረጃጀትና ተጠሪነት፣ ስለኮሚሽኑ አባላት አሰያያሚና የስራ ዘመንና መሰል ጉዳዮችን በዝርዝር አካቷል። የአዋጁ አንቀጽ 4 የኮሚሽኑን አላማ የሚደነግግ ሲሆን ኮሚሽኑ አሳታፊ፣ ግልጽ፣ አካታችና ሳይንሳዊ በሆነ መንገድ ከአስተዳደር ወሰኖች፣ ራስን በራስ ማስተዳደርና ከማንነት ጋር የተያይዘ ግጭቶችንና መንስዔያቸውን በመተንተን የመፍትሄ ሃሳቦችን ለሕዝብ፣ ለፌዴሬሽን ምክርቤት፣ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤትና ለአስፈጻሚው አካል የማቅረብ አላማ አንዳለው ደንግጓል። እነዚህን አላማዎች ለማሳካት ኮሚሽኑ በዋናነት የሚከተሉትን ተግባርና ሃላፊነቶች ያሉት ሲሆን¹²⁷ በዋናነትም ከአስተዳደራዊ ወሰኖች አካላል፣ ራስን በራስ ማስተዳደር እንዲሁም ከማንነት ጥያቄ ጋር የተገናኙ ችግሮችንና ግጭቶችን በጥናት ለይቶ አማራጭ የመፍትሄ ሃሳቦችን ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለፌዴሬሽን ምክርቤት ሪፖርት ማቅረብ፣ አስተዳደራዊ ወሰኖች በቀጣይነት የሚወሰኑበትንና የሚለወጡበትን መንገድ በተመለከተ አግባብነት ያላቸውን ሕገ መንግስታዊ መርሆዎች ያገናዘበ፣ ግልጽና ቀልጣፋ ስርዓት ወይም የሕግ ማሻሻያ እንዲዘረጋ ጥናት በማድረግ ምክረሃሳብ ማቅረብ፣ ጎልተው የወጡና በተለያዩ የመንግስተ አካላት የሚመሩለትን የአስተዳደራዊ ወሰን ውዝግቦችን መርምሮ የውሳኔሃሳብ ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለፌዴሬሽን ምክርቤት የማቅረብና ከአስተዳደራዊ ወሰኖች ጋር በተያያዘ የተነሱ ግጭቶች ተፈትተው በአጎራባች ክልሎች መሃከል ያለው መልካም ግንኙነት የሚታደስበትና የሚጠናከርበትን መንገድ የማመቻቸት ተግባራትን ያከናውናል። ከዚህ ላይ ልብ ሊባል የሚገባው ጉዳይ በተለያዩ የአዋጁ ድንጋጌዎች እንደተገለፀው ኮሚሽኑ ለመንግስት፣ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤትና ለፌዴሬሽን ምክርቤት ምክረሃሳብና የውሳኔሃሳብ ከማቅረብ በዘለለ ጉዳዮችን በራሱ አይቶ የመወሰን ስልጣን የለውም። ከዚህም

¹²⁴ ዝኒ ከማሁ

¹²⁵ የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 15 እንደተጠቀሰው፣ የአዋጁ መግቢያ

¹²⁶ Debate on the Draft Bill to Establish Identity and Boundary Commission, supra Note 120

¹²⁷ የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 15 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 5

ባለፈ ማንኛውም የአስተዳደር ወሰን፣ ራስን በራስ የማስተዳደርና የማንነት ጥያቄ በኮሚሽኑ ተጠንቶ ምክረሃሳቡ ለፌዴራሽን ምክርቤት ቀርቦ ሲፀድቅ ብቻ አልባት የሚያገኝ መሆኑን ነው።¹²⁸

ሌላኛው በዋጁ የተካተተው ጉዳይ የኮሚሽኑ መዋቅርና ተጠሪነት ሲሆን ኮሚሽኑ የራሱ ጽህፈትቤትና አስፈላጊው ሰራተኞች የሚኖሩት ሲሆን ተጠሪነቱም ለጠቅላይ ሚኒስቴሩ እንደሆነ ተደንግጓል።¹²⁹ ጽህፈትቤቱ ለኮሚሽኑ የአስተዳደርና ፋይናንስ፣ የምርምርና ጥናት አገልግሎት የመስጠት፣ የሕዝብ ተሳትፎና ምክክር መድረኮችን የሎጅስቲክስ ድጋፍ የማድረግ፣ የኮሚሽኑን ቃለ-ገባሌዎችን፣ ውሳኔዎችንና ሰነዶችን አጠናቅሮ የመያዝ ተግባራትን ያከናውናል።¹³⁰ የኮሚሽኑን አባላት በምንመለከትበት ጊዜ የአባላቱ ቁጥር በመንግስት የሚወሰን ሆኖ በኮሚሽኑ አባል የሚሆኑ ግለሰቦች በስነ ምግባራቸው፣ በትምህርት ዝግጅታቸው፣ በስራ ልምዳቸው በማህበረሰቡ የተመሰገኑና መልካም ስም ያተረፉ መሆን እንዳለባቸው በአንቀጽ 7 በግልጽ ተመልክቷል። ከዚህ በተጨማሪ የኮሚሽኑ አባላት የስራ ዘመን 3 አመት ሲሆን ሰብሳቢ፣ ምክትል ሰብሳቢና ሌሎች አባላት በጠቅላይ ሚኒስትሩ አቅራቢነት በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ይሰየማሉ።¹³¹ የኮሚሽኑ አሰራርና ውሳኔ አሰጣጥ በምናይበት ጊዜ አስቸኳይ ሁኔታ ሲያጋጥመው በማንኛውም ጊዜ ስብሰባ መጥራቱ እንደተጠበቀ ሆኖ መደበኛ ስብሰባውን በየ15 ቀኑ የሚያከናውን ሲሆን የኮሚሽኑ ምክረሃሳቦችም ከግማሽ በላይ አባላት በተገኙበት በስምምነት እንደሚያልፉ በአንቀጽ 8 ተደንግጓል። ኮሚሽኑ ስራውን በገለልተኛነት የማከናወን ነፃነት ያለው ሲሆን በጀቱም ኮሚሽኑ አዘጋጅቶ በሚያቀርበው መሰረት በመንግስት ይመደባል።¹³² በመጨረሻም ኮሚሽኑ ስራውን በሚያከናውንበት ጊዜ ማንኛውም ሰው የመተባበር ግዴታ እንዳለበት ከማስቀመጡም በላይ ለኮሚሽኑ ምስክር ሆነው ለቀረቡ ሰዎች አስፈላጊውን ጥበቃ እንደሚደረግ በግልጽ ተደንግጓል።¹³³

3.3. በአዋጁ ሕገ መንግስታዊ ነት ላይ የሚነሱ ጥያቄዎችና ትችቶች አግባብነት ሲፈተሽ

3.3.1. አዋጁን ከማውጣት ስልጣን ጋር ተያይዞ የሚቀርብ ትችት

ከዚህ አዋጅ ጋር ተያይዞ በመጀመሪያ ደረጃ የሚቀርበው ትችት ሕጉን ከማውጣት ስልጣን ጋር የተያዘ ሲሆን በአዋጁ የተካተቱት ጉዳዮች በሕገ መንግስቱ ለክልሎች የተሰጡ ጉዳዮች በመሆናቸው የፌዴራል መንግስቱ ይህንን ሕግ የማውጣት ሕገ መንግስታዊ ስልጣን የለውም የሚል ሲሆን¹³⁴ አዋጁ በሚፀድቅበት ጊዜ አንዳንድ የምክርቤት አባላት ይህንን መከራከሪያ የአዋጁን ኢ-ሕገ መንግስታዊነት ለማሳየት ተጠቅመውበታል።¹³⁵ ከዚህ በተጨማሪ አዋጁ የፌዴራል መንግስት በክልሎች ጉዳይ ጣልቃ በመግባት የክልላዊ አስተዳደሩን መብት እንዲጋፋ የሚያደርግ በመሆኑ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ሕግ

¹²⁸ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 6

¹²⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 3

¹³⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 11ና 12

¹³¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 7(3)

¹³² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 14ና 18

¹³³ ዝኒ ከማሁ የአዋጁ አንቀጽ 16ና 18

¹³⁴ የአዋጁ መግለጫ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 123 እንደተጠቀሰውና ከትግራይ ክልል የተወሰዱ የምክርቤቱ አባላት የፃፉት ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 119 እንደተጠቀሰው

¹³⁵ Supra Note 121

የማውጣት ሥልጣን ስላለው ብቻ የክልሎችን ሥልጣን የሚነጥቅ ሕግ ማውጣት ይቅርና ለፌዴራሉ መንግሥት ሌሎች አካላት የተሰጡ ስልጣኖችን የሚሸረሸር ሕግ እንዲን ማውጣት አይችልም በማለት ይሞክራል።¹³⁶ የዚህን መከራከሪያ አግባብነት ለመወሰን አሁን ለኮሚሽኑ የተሰጡ ጉዳዮችን ተመልክቶ የመወሰን ስልጣን በሕገ መንግስቱ የተሰጠው ለፌዴራል መንግስቱ ወይስ ለክልሎች ነው? የሚለውን መመርመር ያስፈልጋል። በመጀመሪያ ደረጃ በሕገ መንግስቱ በግልጽ እንደተመለከተው በክልሎች መካከል የሚፈጠር አለመግባባትን አይቶ የመፍታት ስልጣን በዋነኛነት የተሰጠው ለፌዴሬሽን ምክርቤት ነው። ከዚህ አንጻር ጉዳዩ የሚመለከታቸው ክልሎች አለመግባባቱን በስምምነት ለመፍታት ጥረት ማድረግ የሚኖርባቸው ሲሆን ክልሎቹ መስማማት ካልቻሉ የሕዝብን አሰፋፈርና ፍላጎት መሰረት በማድረግ ለአለመግባባቱ እልባት የመስጠት ስልጣን የፌዴሬሽን ምክርቤት ነው።¹³⁷ ከዚህ በተጨማሪ የፌዴሬሽን ምክርቤት በክልሎች መካከል ለሚነሳ ማንኛውም አለመግባባቶች መፍትሄ የመስጠት ጠቅላላ ስልጣን በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(3) ተሰጥቶታል። በሁለተኛ ደረጃ የፌዴሬሽን ምክርቤት የብሔር ብሔረሰብና ሕዝቦችን የራስን እድል በራስ የመወሰን (የማንነትና የራስ አስተዳደርን የመመስረት) በተመለከተ የሚነሱ ጥያቄዎችን የመወሰን ስልጣን በሕገ መንግስቱ ተሰጥቶታል።¹³⁸ ከእነዚህ ድንጋጌዎች መረዳት እንደምንችለው በኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ ለኮሚሽኑ የተሰጡት ጉዳዮች ሙሉ በሙሉ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ሃላፊነቶች በመሆናቸውና በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 50(2)ና 53 መሰረት ምክርቤቱ የፌዴራል መንግስቱ አካል በመሆኑ እነዚህ ጉዳዮች በፌዴራል መንግስቱ እንጂ በክልሎች ስልጣን ስር የሚወድቁ አለመሆናቸውን ነው። ከዚህ አንጻር እነዚህን ጉዳዮች ክልሎች በብቸኛነት የማየትም ሆነ የመወሰን ሕገ መንግስታዊ ስልጣን የሌላቸው በመሆኑ መበአዋጁ የተካተቱትን ጉዳዮች በተመለከተ ክልሎች ሕግ የማውጣት ስልጣን አላቸው ብሎ መከራከር የሕገ መንግስቱን አንቀጽ 62፣ 48፣ 50(2)ና 53ን ከግምት ውስጥ ያስገባ አይደለም። የፌዴሬሽን ምክርቤት የፌዴራል መንግስቱ ሳይሆን የክልሎች አካል ነው እስካልተባለ ድረስ ለኮሚሽኑ በተሰጡ ሃላፊነቶች ላይ ክልሎች ጉዳዮቹን አይተው በራሳቸው የመወሰን ምንም አይነት ሕገ መንግስታዊ ስልጣን የላቸውም።

ከዚህ ላይ እንዳንደች የሕገ መንግስቱን አንቀጽ 48 በመጥቀስ በሁለት ክልሎች መካከል የሚነሳን አለመግባባት የመፍታት ስልጣን የክልሎች እንጂ የፌዴራል መንግስቱ አይደለም በማለት ይከራከራል።¹³⁹ በእርግጥ በክልሎች መካከል በሚነሳ የወሰን አለመግባባት ጉዳዩን በስምምነት ለመፍታት በመጀመሪያ ደረጃ ጥረት ማድረግ ያለባቸው ሲሆኑክልሎቹ ይህንን ማድረግ ካልቻሉ ጉዳዩን አይቶ የመወሰን ስልጣን የፌዴሬሽን ምክርቤት እንደሆነም በግልጽ ተመልክቷል። ከዚህ ላይ በደንብ መመርመር ያለበት ጉዳይ አሁን በሀገሪቱ ጎልተው እየተነሱ ያሉ የወሰንና ራስን በራስ የማስተዳደር ጥያቄዎች በክልሎች ስምምነት ሊፈቱ የሚችሉ ናቸው ወይ? የሚለው ነው። እንደሚታወቀው እንደወልቃይት፣ በሶማሊና በኦሮሚያ ክልል መካከል ያለው የወሰን አለመግባባትና በተለያዩ የሀገሪቱ ክልሎች መካከል የተከሰቱት አብዛኛዎቹ የወሰን አለመግባባቶች ክልሎቹ አለመግባባቱን በስምምነት መፍታት

¹³⁶ ጥበብ ሳሙኤል ፈረንጅ፣ የወሰንና የማንነት ኮምሽኑ ኢ-ሕገ መንግሥታዊ አይደለም። ምላሽ ለሚጀር ጄነራል አበበ ተክለሃይማኖት፣ ጥር 19/2011, available at <http://www.aigaforum.com/amharic-article-2019/The-commission-response> Last accessed on 22-04-2019)

¹³⁷ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 48

¹³⁸ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 62 (3)

¹³⁹ Supra Note 123ና የምክር ቤቱአባላት የፃፉት ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 119 እንደተጠቀሰው

ሳይችሉ ቀርተው ለፌዴሬሽን ምክርቤት የቀረቡና ምክርቤቱም በተለያዩ ምክንያቶችና በነበረበት ፖለቲካዊ ጫና ምክንያት በወቅቱ ተገቢውን ምላሽ ሳይሰጣቸው የቆዩ ጉዳዮች ናቸው። በመሆኑም እነዚህን አለመግባባቶች ክልሎቹ በስምምነት መፍታት ያልቻሏቸውና አንዳንዶቹም አስቀድመው ወደፌዴሬሽን ምክርቤት ቀርበው ምላሽ ሳያገኙ ያደሩ በመሆናቸው በሀገሪቱ ጎልተው የወጡ የወሰን ጥያቄዎች የክልል ጉዳይ ከመሆን አልፈው የፌዴራል መንግስቱ ጉዳዮች ሆነዋል ማለት ይቻላል። የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ደግሞ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 55(1) መሰረት በፌዴራል መንግስቱ ማንኛውም ጉዳዮች ላይ ሕግ የማውጣት ስልጣን የተሰጠው በመሆኑ የነዚህን ጉዳዮች አፈታት አስመልክቶ በህገ መንግስቱ የተቀመጠውን ስርዓት የሚያስፈጽም ሕግ ቢያወጣና የፌዴሬሽን ምክርቤት የተጣለበትን ሃላፊነት (ሆኖም ግን እስከአሁን ድረስ መወጣት ያልቻለውን ሃላፊነት) እንዲወጣ የሚያግዝ ተቋም ቢያቋቁም ሕገ መንግስቱን የሚጥስና የክልሎችን ስልጣን ይነጥቃል ተብሎ የሚታሰብ አይደለም።

ከዚህ ላይ መነሻት ያለበት ሌላኛው ጉዳይ የፌዴራል መንግስቱ በነዚህ ጉዳዮች ላይ ሕግ እንዲያወጣና ተጨማሪ ተቋማዊ አደረጃጀት እንዲፈጥር የሚያስገድድ ሀገራዊ ሁኔታ ተከስቷል ወይስ አልተከሰተም? ተከስቶ ከሆነስ በዚህ ላይ ሁኔታውን ለመቆጣጠር የሚያስችል ሕግ የማውጣት ስልጣን አለው ወይስ የለውም? የሚለው ጉዳይ ነው። የፌዴራል መንግስቱ ሕገ መንግስቱን የመጠበቅና የመከላከል ጠቅላላ ሃላፊነት የተሰጠው ሲሆን¹⁴⁰ ክክልል አቅም በላይ የሆነ የፀጥታ መደፍረስ ሲያጋጥም በክልሉ መስተዳድር ጥያቄ መሰረት ጣልቃ የመግባትና ሁኔታውን የመቆጣጠር ስልጣን አለው።¹⁴¹ ከዚህ በተጨማሪ በማንኛውም ክልል ሰብአዊ መብቶች ሲጣሉና ክልሉ ድርጊቱን ማስቆም ሳይችል ሲቀር በሁለቱ ምክር ቤቶች የጋራ ውሳኔ መሰረት የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት በራሱ ያለክልሉ ፈቃድ የፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ ገብቶ ተገቢውን እርምጃ እንዲወስድ የማድረግና¹⁴² ክልሉ የሰብአዊ መብት ጥሰቱን እንዲያቆም፣ የሰብአዊ መብት ጥሰት የፈፀሙትን ሰዎች ለፍርድ እንዲያቀርብና ሌሎች እርምጃዎች እንዲወስድ መመሪያ የመስጠት ሃላፊነት ተሰጥቶታል።¹⁴³ በአጠቃላይ በአዋጅ ቁጥር 359/2003 መሰረት በአንድ ክልል ውስጥ የህዝቡን ሰላምና ደህንነት የሚያውክ እንቅስቃሴ ሲደረግና ችግሩን የክልሉ ሕግ አስከባሪ አካላት ለመቆጣጠር የማይችሉበት ሁኔታ ሲፈጠር በክልሉ ጋባዥነት የፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ የመግባት መብት ተሰጥቶታል።¹⁴⁴

ከነዚህ ድንጋጌዎች መረዳት የምንችለው በየትኛውም የሀገሪቱ ክፍል ሕገ መንግስታዊ ስርዓቱን የሚያናጋ፣ የዜጎችን ሰብአዊ መብት የሚጥስና፣ የሀገሪቱን ሰላምና ደህንነት አደጋ ላይ የሚጥል ድርጊት መፈፀሙን ካረጋገጠ የፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ ገብቶ ሁኔታውን የመቆጣጠርና ህጋዊ እርምጃ የመውሰድ ሕገ መንግስታዊ ሃላፊነት የተጣለበት ሲሆን አንደኛው ጣልቃ የሚገባበት መንገድ ደግሞ ህጋዊና ተቋማዊ እርምጃዎችን በመውሰድ ችግሮቹ በዘላቂነት የሚፈቱበትን ስልት በመቀየስ ነው። እንደሚታወቀው በአለፉት አመታት በሀገራችን ከማንነት፣ ከወሰንና ራስን በራስ ከማስተዳደር ጋር ተያይዘው የሚነሱ ጥያቄዎች በአግባቡ ባለመስተናገዳቸው ወደከፍተኛ ደም አፋሳሽ ግጭት የተቀየሩበት ብሎም ከክልሎች

¹⁴⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 51

¹⁴¹ ዝኒ ከማሁ

¹⁴² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 55

¹⁴³ አዋጅ ቁጥር 359/2003 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 48 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 8፣ 10ና 11

¹⁴⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3-6

አልፈው በሀገሪቱ ለተስተዋሉት የሰላምና የፀጥታ መደፍረስ ዋነኛ መንስኤዎች እንደነበሩ ይታወቃል። እነዚህ ክስተቶች በሀገሪቱ በከፍተኛ ሆኔታ ዜጎች እንዲፈናቀሉ፣ ንብረታቸው እንዲወድምና በሽዎች የሚቆጠሩ ሰዎች ህይወታቸውን እንዲያጡ ያደረገ ሲሆን ሀገሪቱንም ከፍተኛ ለሆነ የሰብአዊ ቀውስ እንዲዳረጋት በስፋት ተስተውሏል።¹⁴⁵ በመሆኑም የችግሩን ስፋትና ለወደፊቱ የሚያስከትለውን አደጋ በምንመለከትበት ጊዜ የፌደራል መንግስቱ እጁን አጣጥፎ ከመመልከት ይልቅ በክልሎቹ ጣልቃ ገብቶ አስፈላጊውን እርምጃ የመውሰድ ህገ-መንግስታዊ ሃላፊነት አለበት። ከዚህ አንጻር ክልሎች የተፈጠሩትን ችግሮች ለመፍታትም ፈቃደኛ ያልሆኑበት ወይም ያልቻሉበት ሁኔታ መፈጠሩ እየታወቀ ጉዳዩ የክልሎች ነው በሚል ምክንያት ብቻ የፌደራል መንግስቱ ምንም ነገር ሳያደርግ እጁን አጣጥፎ ይመልከት ማለት የፌደራል መንግስቱ በሕገ መንግስቱ የተጣለበትን ሃላፊነትና ሀገሪቱ የተደቀነበትን አደጋ ያገናዘበ አይደለም።

ከአሁን ቀደምም ከወሰን አለመግባባት ጋር የተያያዙ ግጭቶች እየተባባሱና ከክልሎቹ ብሎም ከፌዴሬሽን ምክርቤት አቅም በላይ በመሆናቸው ምክንያት እነዚህን ሁኔታዎች ለመቆጣጠርና ለክልሎች አስፈላጊውን ድጋፍ ለማድረግ የፌደራል ጉዳዮች ሚኒስቴርንና በጠቅላይ ሚኒስቴር ቢሮ የክልሎች ጉዳይ ጽሕፈትቤት መቋቋማቸው ይታወቃል።¹⁴⁶ በአጠቃላይ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 77(9) የተመለከተው የፌደራል መንግስቱ ሕግና ስርዓት መከበሩን የማረጋገጥ ሃላፊነት የሚያመለክተው በክልሎች መጠነ ሰፊ ግጭት ሊያስከትሉ የሚችሉ ጉዳዮችን በተገቢው መንገድ ባለመፈታታቸው የክልሎችን ብሎም የሀገሪቱን ሰላምና ደህንነት አደጋ ውስጥ የሚከት ሁኔታ ሲፈጠር የፌደራሉ መንግስት በክልሎች ጣልቃ መግባት እንዳለበት ነው። በመሆኑም ችግሩን በዘላቂነት ለመፍታት ምክረሃሳብ የሚያቀርብ ጊዜያዊ ተቋም ማቋቋምና ከፌደራል መንግስት የሚጠበቅ መሰረታዊ ሕገ መንግስታዊ ግዴታ እንጂ በክልሎች ላይ የተደረገ አላስፈላጊ ጣልቃ ገብነት እንደሆነ ተደርጎ መታየት የለበትም።¹⁴⁷

3.3.2. ኮሚሽኑን የማቋቋም ስልጣን የፌዴሬሽን ምክርቤት ወይስ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት?

ከአዋጁ ሕገ መንግስታዊ ነት ጋር ተያይዞ በሁለተኛ ደረጃ የሚነሳው ትችት በአዋጁ የተካተቱት የማንነት፣ የወሰንና የራስን አስተዳደር የመመስረት ጥያቄዎች በሕገ መንግስቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ጉዳዮች በመሆናቸው ይህንን ሕግ የማውጣት ብሎም ኮሚሽኑን የማቋቋም ስልጣን የፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት አይደለም የሚል ነው።¹⁴⁸ የዚህን መከራከሪያ አግባብነት ተያይዥኑት ካላቸው የሕገ መንግስቱ ድንጋጌዎች አንጻር መመርመር ያስፈልጋል። በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 55 ለፌደራል መንግስቱ አካላት በግልጽ ተለይተው በተሰጡ ጉዳዮች ላይ ሕግ የማውጣት ስልጣን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት እንደሆነ በግልጽ የደነገገ ሲሆን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት የአሰራርና የስነምግባር አዋጅ ቁጥር 470/1997 በፌደራል መንግስቱ ስልጣን

¹⁴⁵ ከዚህ ላይ በወልቃይት ጉዳይ፣ በኦሮሚያና በሶማሌ ክልል የተነሳውን አለመግባባት፣ የሲ.ዳ.ማን ጨምሮ በደቡብ ክልል የሚቀርቡት የክልልነትና የሆነ ጥያቄዎች ጋር ተያይዞ በሀገሪቱ የተፈጠሩ ዘርፈ ችግሮችን መመልከቱ በቂ ነው

¹⁴⁶ Alemayehu Fentaw, Supra note 51, p.67

¹⁴⁷ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 123 እንደተጠቀሰው

¹⁴⁸ Assefa A. Lemu, supra note 16 እና ከትግራይ ክልል ተወካዮች የተጻፈ ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 120 እንደተጠቀሰው

ላይ ሕግ የማውጣት ስልጣን የምክርቤቱ ብቻ እንደሆነ አስቀምጧል።¹⁴⁹ ከዚህ ባለፈ ሕገ መንግስቱ ሆነ የፌዴሬሽን ምክርቤትን ተግባርና ሃላፊነቱን ለመዘርዘር የወጣው አዋጅ የፌዴሬሽን ምክርቤት ሕግ የማውጣት ስልጣን እንዳለው የሚያሳይ ምንም አይነት ድንጋጌ አላካተቱም።¹⁵⁰ በመሆኑም በሕገ መንግስቱ ለፌደራል መንግስቱ በተሰጡ ጉዳዮች ላይ ሕግ የማውጣት ብቸኛ ስልጣን የተሰጠው ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት በመሆኑና የፌደሬሽን ምክርቤት የፌደራል መንግስቱ አካል በመሆኑ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ተለይተው በተሰጡት ጉዳዮች ሕግ የማውጣት ስልጣን ያለው የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት አንጅ የፌዴሬሽን ምክርቤት አይደለም።

ይህንን በሚያጠናክር ሁኔታ አሰፋ ፍስሃ የተባሉ የሕገ መንግስት ምሁር የፌደሬሽን ምክርቤት-ሕገ መንግስቱን ከመተርጎምና በሕገ መንግስቱ የተሰጡትን ሌሎች ተግባሮችን ከማከናወን ውጭ ሕግ የማውጣት ስልጣን እንደሌለው ይናገራሉ። እንደ አሰፋ አረዳድ ምንም እንኳን በሕገ መንግስቱን አንቀጽ 99፣ 62(7)ና 105 በተጠቀሱት ጉዳዮች የፌዴሬሽን ምክርቤት ሕግ የማውጣት ስልጣን ያለው ቢያስመስሉም እነዚህን አንቀጾች በጉዳዮቹ ላይ የመወሰን ስልጣን እንጂ ሕግ የማውጣት ስልጣን የሚሰጡ አይደሉም።¹⁵¹ በእነዚህ ጉዳዮች የፌዴሬሽን ምክርቤት ግብር የመሰብሰብ ስልጣን ለማን ይሰጥ የሚለውንና የክፍፍሉን ቀመርች ከመወሰን በዘለለ ሕግ የማውጣት ስልጣን የሌለው ሲሆን ይህ ስልጣን በብቸኛነት የተሰጠው ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ነው። እንደ እሳቸው አባባል ሕገ መንግስቱ በሚወጣበት ጊዜ እንደዚህ አይነት አስተሳሰብ ስላልነበር በአንቀጽ 39(1) የተቀመጠው የብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች በፌደራል መንግስቱ የመወከል መብት በፌደራል ሕግ አውጭ አካል የመወከል መብትን እንደሚጨምር ተደርጎ መተርጎም የለበትም፤ በመሆኑም በሕገ መንግስቱ ክልሎች ወይም ብሔር ብሔረሰብና ሕዝቦች በፌደራል መንግስት ሕግ አወጣጥ ሂደት ተሳትፎ እንዳይኖራቸው ተደርጓል ብሎ ከመደምደም ውጭ ሌላ አማራጭ የለም።¹⁵² በአጠቃላይ እንኳን በኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ ላይ በተሸፈኑ ጉዳዮች ይቅርና ምክርቤቱ ሕግ የማውጣት ስልጣን አለው ሊያስብሉ የሚችሉትን እነዚህ ድንጋጌዎችን ስንመረምር መረዳት የምንችለው የፌዴሬሽን ምክርቤት በጉዳዮቹ ላይ ከመወሰን በዘለለ ሕግ የማውጣት ስልጣን ያልተሰጠው መሆኑን ነው።

ሌላኛው ይህንን መከራከሪያ ተቀባይነት የሚያሳጣው ጉዳይ መከራከሪያው የስልጣን ክፍፍልና ቁጥጥር መርህ (Separation of Power, and Check and Balance) ጋር አብሮ የማይሄድ መሆኑ ነው። እንደሚታወቀው ምንም እንኳን የፌዴሬሽን ምክርቤት የሕግ አውጭው አንድ አካል ቢሆንም ሕገ መንግስቱን የመተርጎም ስልጣን የተሰጠው አካል

¹⁴⁹ የተሻሻለው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የህዝብ ተወካዮች ምክርቤት የአሰራርና አባላት የስነምግባር አዋጅ ቁጥር 270/1997 ነጋሪት ጋዜጣ(1997) አንቀጽ 4
¹⁵⁰ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 62ና፣ አዋጅ ቁጥር 251 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 35 እንደተጠቀሰው
¹⁵¹ እነዚህ አንቀጾች በክልሎችና የፌደራል መንግስት የጋራ ተብለው የተመደቡ ገቢዎች በሁለቱ መካከል የሚከፋፈሉበትን፣ የፌደራል መንግስት ለክልሎች ድጎማ የሚሰጥበትን ቀመር የመወሰንና በሕገ መንግስቱ ተለይተው ያልተሰጡ ታክስ/ግብር የመጣል ስልጣኖችን የማን እንደሚሆኑ የመወሰን ጉዳይን አስመልክቶ የፌዴሬሽን ምክርቤት ከህዝብ ተወካዮች ምክርቤት ጋር በጣም ስለሚወስኑበት አግባብ የሚገልፁ ናቸው።
¹⁵² Asefa Feseha, Federalism Teaching Material, Prepared Under the Sponsorship of the Justice and Legal System Research Institute, 2009 p. 170-171, available at <https://ethiopianlaw.weebly.com/uploads/5/5/7/6/5576668/federalism.pdf> Last accessed on 16-02-2019)

በመሆኑ የዳኝነት ስልጣንን ጨምሮ የያዘ አካል ነው ማለት ይቻላል።¹⁵³ ከዚህ አንጻር ሕገ መንግስትን ያህል ነገር የመተርጎምና ሕጎችን ውድቅና ፈራሽ የማድረግ ስልጣን የተሰጠው አካል ሕግ የማውጣት ስልጣንንም ደርቦ ያከናውን ማለት ምንም አይነት ተቆጣጣሪና ልገም የሌለው ተቋም እንዲኖር እንደመፍቀድ ይቆጠራል። ይህ አካል ሕግ እንዲያውጣ መፍቀድ የመንግስትን የቁጥጥርና የሚዘናዊነት ጥያቄን ከማስነሳቱ በላይ ላልተፈለገ ውጤት ሊዳርግ ይችላል።¹⁵⁴ ምክንያቱም ይህ አካል ሕግ የማውጣት ስልጣን ከተሰጠው በወጣው ሕግ ላይ የሕገ መንግስታዊነት ጥያቄ ቢነሳበት የትኛው አካል ነው ጉዳዩን ተመልክቶ ውሳኔ የሚሰጠው ለሚለው ጥያቄ ምላሽ አይኖረውም። በመሆኑም የዚህ አይነቱ አረዳድ ሕጋዊ ተቀባይነት የሌለው ከመሆኑም በላይ የሕገ መንግስቱን የበላይነት እስከመሸርሸር የሚደርስ ውጤት ሊያስከትል ይችላል። ከዚህ በተጨማሪ አዋጅ ቁጥር 470/1997 የፌዴሬሽን ምክርቤት ሕግ የማውጣት ስልጣን እንደሌለው ሌላው ማሳያ ነው። በዚህ አዋጅ በግልጽ እንደተደነገገው ሕግ የማመንጨት ተግባር በዋነኛነት የመንግስት ሆኖ መንግስት፣ የፌዴሬሽን ምክር ቤት፣ አፈጉባኤው፣ የፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ የምክርቤቱ አባላት፣ የምክርቤቱ ኮሚቴዎችና ተጠሪነታቸው ለምክርቤቱ የሆኑ ሌሎች መንግስታዊ አካላት ሕግ አመንጭተው ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት የማቅረብ ስልጣን ያላቸው ሲሆን ምክር ቤቱም በአዋጅ የተቀመጠውን ስነርዳት ተከትሎ ሕግ ያወጣል። የፌዴሬሽን ምክርቤትን ጨምሮ እነዚህ አካላት በስልጣናቸው ማዕቀፍ ውስጥ ያለ ጉዳይ ላይ ሕግ እንዲወጣ ሲፈልጉ ሃሳቡን አመንጭተው ለምክርቤቱ ማቅረብ ይኖርባቸዋል።¹⁵⁵ ከዚህ አንጻር የፌዴሬሽን ምክርቤት ለእርሱ በተሰጡት ጉዳዮች ሕግ የማውጣት ስልጣን ቢሰጠው ኑሮ በዚህ በራሱ ስልጣን በሚወድቁ ጉዳዮች ላይ ሃሳብ አመንጭቶ ሕግ እንዲወጣለት ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት እንዲያቀርብ አይደረግም ነበር።

ከዚህ ጋር በተያያዘ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(10)ና (11) መሰረት የፌዴሬሽን ምክርቤት የተለያዩ ጊዜያዊና ቋሚ ኮሚቴዎች የማቋቋም ስልጣን ስላለውና የራሱን የስራ አፈጻጸምና የውስጥ አስተዳደር ደንብ የማውጣት ስልጣን ስለተሰጠው ኮሚሽኑን ማቋቋም ሆነ በዚህ ላይ ሕግ ማውጣት የነበረበት የፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት አልነበረም የሚል መከራከሪያ ይቀርባል።¹⁵⁶ በመጀመሪያ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(10) የተቀመጠውን የምክርቤቱን ተግባር በምንመለከትበት ጊዜ የፌዴሬሽን ምክርቤት ውስጣዊ ስራዎችን የሚያሳልጡለትንና እገዛወች የሚያደርጉለትን ኮሚቴዎች የማቋቋም አንጅ እንደዚህ አይነት ትልቅ ሀገራዊ ፋይዳ ያላቸውን ተቋም የማቋቋም ተግባር አይመስልም። ምክንያቱም በአዋጅ ቁጥር 251/1993 ምክርቤቱ ስልጣንና ተግባሩን በብቃት ለመወጣት የምክር ቤቱ አባላት የሚገኙባቸው ቋሚና ጊዜያዊ ኮሚቴዎችን የሚያቋቁም ሲሆን¹⁵⁷ ልክ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት እንዳሉት ኮሚቴዎች ዓይነት የተለያዩ ወቅታዊና ቋሚ ተግባራትን ለማከናወን የሚቋቋሙ ቋሚና ጊዜያዊ ኮሚቴዎችን ለማለት እንደሆነ እንጂ አሁን በኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ ለኮሚሽኑ የተሰጡትን ተግባራት ለማከናወን እንዳልሆነ ከአዋጁ መረዳት ይቻላል። ከዚህ ላይ ግልጽ ሲሆን የሚገባው ጉዳይ በተግባር

¹⁵³ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ 2 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 62ና አንቀጽ 9
¹⁵⁴ Abebe A., Rule by Law in Ethiopia: Rendering Constitutional Limits on Government Power, available at <https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/245111>Last accessed on 01-02-2019)
¹⁵⁵ የህዝብ ተወካዮች ምክርቤት ሃላፊነትን ለመዘገዘርና የአሰራር ስነርዳት ለመደንገግ የወጣ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታዎሻ 149 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 6
¹⁵⁶ Assefa A. Lemu, Supra note 16; and Analysis of the Controversial Draft Law, Supra note 123
¹⁵⁷ አዋጅ ቁጥር 251/1993 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 52 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 52

እንደተስተዋለው የፌዴሬሽን ምክርቤት አሁን በሀገሪቱ የተፈጠሩትን ደም አፋላሽ ግጭቶችም ሆነ የማንነት፣ የወሰንና ራስን በራስ የማስተዳደር ጥያቄዎች ሙሉ ተቋማዊ አቅሙን ተጠቅሞም እንኳን ለመፍታት አለመቻሉ ነው። በመሆኑም አሁን የሚቋቋመው አካል ከፍተኛ ሙያዊ ብቃት ባላቸው ባለሙያዎች የሚዋቀር ኮሚሽን እንደሚሆን በአዋጁ የተገለፀ በመሆኑ በኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ የተመለከቱት ተግባርና ሃላፊነቶች ለማከናወን የምክርቤቱ አባላትን ያሳተፈ ኮሚቴ ከመጠቀም በዘለለ በዘርፉ የዳበረ ሙያዊ ብቃትና ከፍተኛ ህዝባዊ ተቀባይነት ያላቸውን አካላት ያሰባሰበ ሌላ ተቋም ማቋቋምን የሚጠይቅ እንደሆነ ግልጽ ነው። በሌላ በኩል በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(11) የተመለከተ ተግባር ደግሞ የምክርቤቱን ውስጣዊ አሰራሮችና ተቋማዊ አደረጃጀቶች የተመለከተ ውስጣዊ ደንብ የማውጣት ስልጣን እንደሆነ በቀላሉ መረዳት ይቻላል። “የራሱን የስራ አፈፃፀምና የውስጥ አስተዳደር ደንብ” ከሚለው ሀረግ መረዳት የምንችለው የሰብሰባ ስነስርዓትን፣ የአባላት መብትና ግዴታን፣ የተቋሙን ውስጣዊ አደረጃጀት፣ የኮሚቴዎችን የአሰራር ስርዓትና መሰል ጉዳዮችን የሚደነግግ የውስጥ ደንብ ማውጣትን እንጂ እንደአዋጅ ያሉ መደበኛ ህጎችን ማውጣትን የተመለከተ አለመሆኑን ነው። ምክንያቱም እነዚህን ጉዳዮች በተመለከተ የፌዴሬሽን ምክርቤት የውስጥ ደንብ እንደሚያወጣ በአዋጅ ቁጥር 251/1993 የተለያዩ አንቀጾች የተመለከተ በመሆኑ ነው። በአጠቃላይ እንደ አሰፋ ፍብረት አባባል የሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(10ና 11) ሕግ የማውጣት ስልጣንና ተቋም የማቋቋም አንድምታ የሌላቸው መሆኑን በመረዳት ሕግ ያወጣል ቢባል እንኳን ሊነሱ የሚችሉት ከእነዚህ ውጭ ያሉ ሌሎች ድንጋጌዎች አንድ እነዚህ ድንጋጌዎች አይደሉም። እነዚያ የሚባሉት ድንጋጌዎች ቢሆኑም እንኳን ለፌዴሬሽን ምክርቤት በጉዳዮቹ ላይ ከመወሰን በዘለለ ሕግ የማውጣት ስልጣን እንደማይሰጡት ይገልጻሉ።¹⁵⁸ በዚህ ላይ በተግባር የነበረውን የሕግ አወጣጥ ስንመለከት ከአሁን ቀደም የፌዴሬሽን ምክርቤትን ለማጠናከርና ስልጣንና ተግባሩን ለመደንገግና የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤን ለማቋቋም የወጡትን አዋጆች ያወጣው የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት እንደሆነ ይታወቃል። ምንም እንኳን በእነዚህ አዋጆች የተካተቱት ጉዳዮች በሕገ መንግስቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ሃላፊነቶችን የተመለከቱ ቢሆንም አዋጆቹን ያወጣቸው ግን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት እንጂ የፌዴሬሽን ምክርቤት አልነበረም። ይህም የሆነበት ምክንያት ደግሞ በማንኛውም የፌደራል ጉዳይ ላይ ሕግ የማውጣት ስልጣን በሕገ መንግስቱ የተሰጠው ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት በመሆኑና የፌዴሬሽን ምክርቤትም የፌደራል መንግስቱ አንደኛው አካል በመሆኑ ነው። እነዚህ አዋጆች በሚረቀቁበትም ጊዜ ሆነ በምክርቤቱ በሚጸድቁበት ጊዜ በወቅቱ ምንም አይነት የሕገ መንግስታዊነት ጥያቄ ያልተነሳ ከመሆኑም በላይ የፌዴሬሽን ምክርቤት የአዋጆቹን ሀጋዊነት ተቀብሎ ተግባራዊ በማድረግ ላይ ይገኛል።

የሕጉን መውጣት የሚተቸ አካላት ከዚህ ጋር በተያያዘ የሚያነሱት ሌላኛው መከራከሪያ ነጥብ ደግሞ የፌዴሬሽን ምክርቤት ህጉን የማውጣት ስልጣን የለውም ቢባል እንኳን የዚህን አዋጅ ረቂቅ አዘጋጅቶ የማቅረብ ስልጣን የፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ የሚንስትሮች ምክርቤት ሊሆን አይገባውም ነበር የሚል ነው።¹⁵⁹ የዚህን መከራከሪያ አግባብነት ለመመርመር የሕገ መንግስቱን አንቀጽ 77፣ አዋጅ ቁጥር 251/1993ንና አዋጅ ቁጥር 470/1997ን ማየቱ በቂ ነው። በአዋጅ ቁጥር 251/1993 አንቀጽ 57 በግልጽ እንደተደነገገው የፌዴሬሽን ምክርቤት በስልጣኑ ክልል በሆኑ ጉዳዮች ላይ የሕግ ረቂቅና መነሻ ሃሳብ

¹⁵⁸ Asefa Fescha, supra note,152 , p. 170-171

¹⁵⁹ Assefa A. Lemu, supra note 16; and Analysis of the Controversial Draft Law, Supra note 122

አመንጭቶ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት የማቅረብ ስልጣን አለው። ከዚህ በተጨማሪ በአዋጅ ቁጥር 470/1997 መሰረት የፌዴሬሽን ምክርቤትን ጨምሮ ሌሎች ተቋማት በሕግ በተሰጣቸው ስልጣን ላይ ብቻ ሕግን ሊያመነጨ የሚችሉ ቢሆንም¹⁶⁰ መንግስት፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት አባላትና ኮሚቴዎች ያለምንም ገደብ በማንኛውም የፌዴራል ጉዳይ ላይ ሕግን የማመንጨትና ረቀቂ የማዘጋጀት መብት ተሰጥቷቸዋል። አዋጁ ሌሎች ሕግ ማመንጨት የሚችሉ ተቋማት በተሰጣቸው ሃላፊነት ላይ ብቻ ረቀቂ እንዲያቀርቡ ገደብ ካስቀመጠ በኋላ በመንግስት (ሚንስትሮች ምክር ቤት) በሚቀርቡ የሕግ ማመንጨትና ረቀቂ የማዘጋጀት ስልጣን ላይ የጣለው አንዳች ገደብ የለም። ከዚህ በተጨማሪ በአዋጅ አንቀጽ 6(3) የፌዴሬሽን ምክርቤት በስልጣኑ ማዕቀፍ ወስጥ ያሉ ጉዳዮች ላይ ሕግ ሊያመነጭ እንደሚችል እንጂ አስገዳጅ በሆነ ሁኔታ ሕግ የማመንጨት ስልጣን አለው ተብሎ አልተቀመጠም። በመሆኑም መንግስት በፈለገው ማንኛውም የፌዴራል ጉዳይ ረቀቂ አዘጋጅቶ ማቅረብ ይችላል ማለት ነው። ከዚህ አንጻር በአዋጅ አንቀጽ 2(18) መሰረት መንግስት ረቀቂ ሕግ የሚያዘጋጀው በሚንስትሮች ምክርቤት አማካይነት በመሆኑ የሚንስትሮች ምክርቤት በማንኛውም ጉዳይ ላይ ረቀቂ ሕግ ማዘጋጀት ይችላል ማለት ነው። ይህ አይነቱ አረዳድ ደግሞ ከሕገ መንግስቱ ጋር የተጣጣመ ሲሆን በሕገ መንግስቱ በግልጽ እንደተመለከተው የሚንስትሮች ምክርቤት የጦርነት ጉዳዮችን ጨምሮ በማናቸውም ጉዳይ ላይ የሕግ ረቀቂ አዘጋጅቶ የማቅረብ ስልጣን ተሰጥቶታል።¹⁶¹ በመሆኑም የሚንስትሮች ምክርቤት የኮሚሽኑን ማቋቋሚያ ረቀቂ አዋጅ አዘጋጅቶ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ከማቅረብ የሚከለክለው ነገር የለም። በመሆኑም መቋቋሚያ አዋጁ በፌዴሬሽን ምክርቤት ቢመነጭ የተሻለ ይሆን ነበር ይባል ካልሆነ በስተቀር የሚንስትሮች ምክርቤት ሕጉን ለማመንጨትም ሆነ ረቀቁን ለማዘጋጀት የሚያስችል ስልጣን የለውም ብሎ መከራከር ተቀባይነት የለውም።

3.3. የኮሚሽኑ መቋቋም ከፌዴሬሽን ምክርቤት ስልጣን ላይ ያለው አንድምታ

የኮሚሽኑ መቋቋም ኢ-ሕገ መንግስታዊ ነው በማለት በሶስተኛ ደረጃ የሚነሳው መከራከሪያ ደግሞ አዋጁ በሕገ መንግስቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ስልጣኖችን ነጥቆ ለኮሚሽኑ የሚሰጥ ነው የሚል ነው።¹⁶² አንድ ግለሰብ እንደሚሉት በሕገ-መንግሥቱ የማንነትና የድንበርን ጉዳይ የመወሰን ስልጣን የተሰጠው ለፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤትና ለሥራ አስፈጻሚው ባለመሆኑ የዚህ ኮሚሽን መቋቋም የፌዴሬሽን ምክርቤትን ስልጣን ነጥቆ ለአስፈጻሚው የሚሰጥ ነው ሲሉ ይሞግታሉ። ይህንን አቋም ተችተው የፃፉ አንድ የሕግ ባለሙያ በበኩላቸው ይህ መከራከሪያ ተቀባይነት እንደሌለው ገልጸው ሕገ መንግስቱ የማንነትና የክልሎችን የድንበር ጉዳይ እንዲወስን ለፌዴሬሽን ምክርቤት ሥልጣን ይሰጥ እንጂ በየትኛውም አንቀጽ ላይ ስለማንነትና ስለክልሎች የወሰን ጉዳይ የሚያጠናም ይሁን ሃሳብ የሚያቀርብ ተቋም አይቋቋም አይልም በማለት ይሞግታሉ።¹⁶³

ከዚህ ላይ ምንም እንኳን በአዋጁ ለኮሚሽኑ የተሰጡት ተግባርና ሃላፊነቶች በሕገ መንግስቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ከተሰጡት ጋር ተመሳሳይ ቢሆኑም የኮሚሽኑ ዋነኛ ተግባር ምንድን

¹⁶⁰ የህዝብ ተወካዮች ምክርቤት ሃላፊነትንና የአሰራር ስነስርዓት ለመደንገግ የወጣ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታዎሻ 149 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 6 (1)ና (3)
¹⁶¹ የኤፌዲሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 77(12)
¹⁶² Analysis of the Controversial Draft Law, supra note 122ና ከትግራይ ክልል ተወካዮች የተገፈ ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 119 እንደተጠቀሰው
¹⁶³ ጥበበ ሳሙኤል፣ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 136 እንደተጠቀሰው

ነው? የሚለውን መመርመር ያስፈልጋል። የአዋጁን የተለያዩ ድንጋጌዎች በምንመለከትበት ጊዜ ኮሚሽኑ ለተለያዩ የመንግስት አካላትና ለፌዴሬሽን ምክርቤት ምክረሃሳብ ከማቅረብ በዘለለ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን እንደሌለው መረዳት የሚቻል ሲሆን በአብዛኛዎቹ ጉዳዮች የመጨረሻ ውሳኔ የሚሰጠው በሕገ መንግስቱ ስልጣን የተሰጠው የፌዴሬሽን ምክርቤት እንደሆነ በአዋጁ በግልጽ ተቀምጧል። የኮሚሽኑ ዋነኛ ተግባር በፌዴሬሽን መንግስቱ፣ በፌዴሬሽን ምክርቤትና በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ጉዳዩ ሲመራለት በስልጣኑ በሚወድቁ ጉዳዮች ላይ አስፈላጊውን ሳይንሳዊ ጥናት አድርጎ ሪፖርት፣ ምክረሃሳብ ወይም የውሳኔሃሳብ የፌዴሬሽን ምክርቤትን ጨምሮ ለተለያዩ የመንግስት አካላት ማቅረብ ነው። ከሁሉም በላይ ደግሞ በአዋጁ አንቀጽ 6 መሰረት ከማንነትና ከወሰን ይገባኛል ጥያቄ ጋር ተያይዞ ኮሚሽኑ የሚያቀርብለትን ምክረሃሳብ መሰረት አድርጎ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን ያለው የፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ ኮሚሽኑ ወይም ሌላ አካል እንዳልሆነ በግልጽ ተቀምጧል።¹⁶⁴ በአጠቃላይ ከእነዚህ ድንጋጌዎች መረዳት እንደምንችለው ለኮሚሽኑ በተሰጡት ጉዳዮች ላይ የመጨረሻውን ውሳኔ መስጠት የሚችለው የፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ ኮሚሽኑ አለመሆኑንና ኮሚሽኑ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ተልእኮውን ከማሳካት አንጻር ገለልተኛ የሆነ ሙያዊ እገዛ ከማድረግ ውጭ የፌዴሬሽን ምክርቤትን ስልጣን የማይነጥቅ መሆኑን ነው።¹⁶⁵ አንድ ፀሃፊ እንደሚሉት ኮሚሽኑ የክልል ወሰኖችንም ሆነ የማንነት ጥያቄን አስመልክቶ ለሕዝብ ተወካዮች ምክርቤትም ሆነ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚያቀርበው የመፍትሔ ሃሳብ ለፌዴሬሽን ምክርቤቱ ውሳኔ አሰጣጥ እንደግብዓት ሆኖ የሚያገለግል እንጂ የፌዴሬሽን ምክርቤቱን ሚና የሚተካ ባለመሆኑ ከፌዴሬሽን ምክርቤት ጋር ሊፃረር የሚችልበት ምንም አይነት መንገድ የለም።¹⁶⁶ ስለዚህ ትችቱን የሚያቀርቡት አካላት እንደሚሉት ሕገ መንግስቱ ተጣሰ ሊባል ይችል የነበረው ኮሚሽኑ እነዚህን ጉዳዮች በራሱ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን ሲሰጠው ነበር እንጂ የፌዴሬሽን ምክርቤት የመጨረሻ ውሳኔ እንዲሰጥ በተሰጠበት አግባብ አይደለም። የፌዴሬሽን ምክርቤት በአዋጅ ላይ ኮሚሽኑ የሚያቀርበውን ምክረሃሳብ የመቀበልና ያለመቀበል ሙሉ ነፃነት እስከተሰጠው ድረስ የምክርቤቱ ስልጣን ተነጥቋል የሚያስብል ነገር የለም። በመሆኑም የኮሚሽኑ መቋቋም የፌዴሬሽን ምክርቤት ያለበትን የአቅም ውስንነትና በተግባር የገጠመውን ሃላፊነትን ያለመወጣት ችግር ለመቅረፍ የሚያግዝና ሃላፊነቱን በተገቢው ሁኔታ እንዲወጣ የሚያስችል እንጂ ሕገ መንግስታዊ ስልጣኑን የሚነጥቅ አይደለም።

ከዚህ በተጨማሪ ከአሁን በፊት ከነበሩት አሰራሮች፣ ከፌዴሬሽን ምክርቤት አባላት እንዲሁም ከተሰጠው ሃላፊነት ክብደትና ውስብስብነት አንጻር ምክርቤቱ ከአሁን ቀደም በሕገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ፣ በፌዴሬሽን ጉዳዮች ሚኒስቴርና በመሰል ተቋማት እንዲታገዝ መደረጉ የሚያሳየን የፌዴሬሽን ምክርቤት ሙያዊ እገዛ የሚያስፈልገው ተቋም መሆኑን ነው።¹⁶⁷ ከዚህ አንጻር የፌዴሬሽን ምክርቤት አባላት ምክርቤቱ የተሰጠውን ሃላፊነት በራሳቸው ለማከናወን የሚያስችል ሙያዊ እውቀት፣ ክህሎትና ብቃት ሊኖራቸው ስለማይችልና አሁን በኢትዮጵያ ጎላ ብለው እየተነሱ ያሉት የማንነትና የወሰን ጉዳዮች ውስብስብና አንገብጋቢ በመሆናቸው ከፍ ያለ ሙያዊ እውቀትን፣ ሳይንሳዊ ጥናትና ምርምር

¹⁶⁴ የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 15 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 5፣ 4 ና 6
¹⁶⁵ Debate on the Draft Bill To Establish Identity And Boundary Commission, supra Note 120
¹⁶⁶ ጥበብ ሳሙኤል፣ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 136 እንደተጠቀሰው
¹⁶⁷ አስፈጻሚ አካላትን ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 11 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 9ና የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻቁጥር 2 እንደተጠቀሰው በአንቀጽ 82 ሕገ መንግስቱን በመተርጎም ሂደት ምክር ቤቱ በሕገ መንግስቱ አጣሪ ጉባኤ እንደሚታገዝ ተመላክቷል።

ማድረግን፣ ብሎም ገለልተኛነትን የሚጠይቁ ናቸው። በመሆኑም የዚህ ኮሚሽን መቋቋም (በጥንቃቄ እስከተዋቀረና አባላቱ በጥንቃቄ እስከተመረጡ ድረስ) እና ጉዳዮቹን አጥንቶ ለሚመለከታቸው የመንግስት አካላት የውሳኔሃሳብ እንዲያቀርብ መደረጉ ሕገ መንግስቱን ይበልጥ እንዲከበርና የፌዴሬሽን ምክርቤትም ይበልጥ ሃላፊነቱን እንዲወጣ ከማድረግ በዘለለ አንዳች የሚያስከትለው የሕገ መንግስት ጥሰት አይኖርም። ምክንቱም ኮሚሽኑ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ምክር ሃሳብ ከማቅረብ በዘለለ በራሱ የሚሰራው ነገር የሌለ በመሆኑ ነው።

ከዚህ ጋር በተያያዘ የኮሚሽኑን መቋቋም የሚተቹ ሰዎች የሚያነሱት ሌላኛው ትችት ደግሞ ኮሚሽኑ ተጠሪነቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት መሆን ሲገባው ለምን ለአስፈፃሚው የመንግስት አካል ያውም ለጠቅላይ ሚኒስቴሩ ሆነ የሚል ነው።¹⁶⁸ እንደእነዚህ ሰዎች አባባል አስፈፃሚው የመንግስት አካል ለራሱ ተጠሪ የሆነ ኢ-ሕገ መንግስታዊ ተቋም ከፌዴሬሽን ምክርቤት ጎን ለጎን በማቋቋም የምክርቤቱን ስልጣን ለመንጠቅ የተደረገ ሙከራ ነው።¹⁶⁹ ይህንን ጉዳይ በተመለከተ ይህ ፀሃፊም የኮሚሽኑ ተጠሪነት ከጠቅላይ ሚኒስቴሩ ይልቅ ለፌዴሬሽን ምክርቤት መሆን ነበረበት ብሎ ያምናል። ሆኖም ግን የኮሚሽኑን ተጠሪነት ለጠቅላይ ሚኒስቴሩ መሆኑ በራሱ በሶስት ምክንያቶች አዋጁን ኢ-ሕገ መንግስታዊ ሊያደርግ የሚችል አይደለም። በመጀመሪያ ደረጃ ኮሚሽኑ ተጠሪነቱ ለጠቅላይ ሚኒስቴሩ ይሁን እንጂ ጥናቶችን አጥንቶ የውሳኔሃሳብ የሚያቀርበው ለፌዴሬሽን ምክርቤት ነው። የፌዴሬሽን ምክርቤት በበኩሉ የቀረበለትን ምክረሃሳብ የመቀበልና ያለመቀበል ሙሉ ነፃነት አለው።¹⁷⁰ በመሆኑም በአስፈፃሚው አካል ተጽእኖ የሚመጣን ወይም ተቀባይነት የሌለውን ማንኛውንም ምክረሃሳብ የፌዴሬሽን ምክርቤት ያለመቀበል ስልጣን ያለው በመሆኑ ኮሚሽኑ ለአስፈፃሚው አካል ተጠሪ መሆኑ የሚያመጣው ያን ያህል ተጽእኖ ላይኖር ይችላል። ይህ መከራከሪያ ውሃ ይቋጥር የነበረው ኮሚሽኑ ምክረሃሳቡን የሚያቀርበው ለጠቅላይ ሚኒስቴሩ ቢሆንና ጠቅላይ ሚኒስቴሩም የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን ተሰጥቶት ቢሆን ነበር። በመሆኑም ኮሚሽኑ ተጠሪነቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ቢሆን የተሻለ ይሆን ነበር የሚለው ጉዳይ የሚያስማማ ቢሆንም አሁን በተቀመጠበት አግባብ ኮሚሽኑ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ተጠሪ መሆኑ በራሱ ግን ሕገ መንግስቱን ይጥሳል ሊያስብል አይችልም። ከዚህ በተጨማሪ ከችግሩ ግዝፈት፣ ውስብስብነትና አንገብጋቢነት አንፃር ኮሚሽኑን የማዋቀርና የአለት ተአለት እንቅስቃሴውን የመከታተል ስልጣን በአመት ሁለትና ሶስት ጊዜ ለሚገናኘው ለፌዴሬሽን ምክርቤት መስጠት ተገቢ ላይሆን ይችላል። ከዚህ በተቃራኒ ጠቅላይ ሚኒስቴሩ የመንግስትን የአለት ተአለት የስራ እንቅስቃሴ የሚመራ እንደመሆኑ መጠን ከፌዴሬሽን ምክርቤት ይልቅ ኮሚሽኑን በቅርበት ለመከታተል ብሎም ተገቢውን ድጋፍ ለማድረግ የተሻለ ብቃትና እድል ሊኖረው ይችላል። በሌላ መልኩ የኮሚሽኑ አባላት ምንም እንኳን በጠቅላይ ሚኒስትሩ አቅራቢነት የሚሾሙ ቢሆንም የሚሾሙት በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ነው።¹⁷¹ ከዚህ አንፃር እነዚህ አካላት የሀገሪቱ ክፍተኛ የስልጣን አካል በሆነው አካል የሚሾሙ መሆናቸው ከተቋሙ ተአማኒነትና ገለልተኛነት አንፃር የሚኖረውን ችግር የሚቀንሰው ሲሆን በአዋጁ አንቀጽ 14 መሰረት ኮሚሽኑ ስራውን በነፃነትና በገለልተኛነት እንደሚያከናውን መቀመጡ ይህንን ስጋት ይበልጥ ይቀንሳል።

¹⁶⁸ Analysis of the Controversial Draft Law, supra note 122ና ከትግራይ ክልል ተወካዮች የተፃፈ ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 119 እንደተጠቀሰው

¹⁶⁹ Assefa A. Lemu, Supra note 16

¹⁷⁰ የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጁ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 15 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 3፣ 5ና 6)

¹⁷¹ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 50(3)

3.4. የኮሚሽኑ መቋቋም ከሕገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ ሃላፊነት ላይ ያለው አንድምታ

በሌላ በኩል የሚቀርበው ትችት ደግሞ የኮሚሽኑ መቋቋም በሕገ መንግስቱ የተቋቋመውን የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤን ስልጣን ይነጥቃል የሚል ነው። ለዚህም እንደምክንያትነት የሚቀርበው ደግሞ በአዋጁ ለኮሚሽኑ የተሰጡ ተግባሮች በሙሉ ለሕገ መንግስቱ አጣሪ ጉባኤ የተሰጡ ስልጣኖች ናቸው የሚል ነው።¹⁷² ከዚህ ጋር በተያያዘ አበበ ተክለሃይማኖት የተባሉ ግለሰብ እንደሚሉት የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤን ገድሎ ወይም እንደሌለ ቆጥሮ በቀጥታ ወደፌዴራላዊ ምክርቤት ለውሳኔ መላኩ ፀረ-ሕገ መንግስት ነው። ሕገ መንግስቱ የዚህን ጉባኤ ሥልጣንና አወቃቀር በግልጽ ያስቀመጠ ሲሆን የኮሚሽኑ መቋቋም አንዱን ሕገ መንግስታዊ ተቋም እንደሌለ ስለሚቆጥር ኮሚሽኑ ኢ-ሕገ መንግስታዊ ነው በማለት ይከራከራሉ።¹⁷³

ይህንን ትችት በምናየበት ጊዜ በደፈናው የተሰጠ ትችት እንጂ ሕገ መንግስቱንና ሌሎች ሕጎች የሚሉትን በመመርመር የቀረበ ምክንያታዊ ትችት አይደለም። የሕገ መንግስቱ አጣሪ ጉባኤ በዋነኝነት የሚያከናውነው ተግባር የፌዴራላዊ ምክርቤት በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(1) የተሰጠውን ሕገ መንግስቱን የመተርጎምን ሃላፊነት በሚወጣበት ጊዜ አስፈላጊውን ሙያዊ እገዛ ማድረግ ብቻ ነው። ይህም ማለት የጉባኤው ተግባር ሕገ መንግስቱን መተርጎም የሚሹ ጉዳዮችን አስመልክቶ በምክርቤቱ ሲመራለት አስፈላጊውን ጥናት አጥንቶ የውሳኔሃሳብ ለፌዴራላዊ ምክርቤት የማቅረብ ብቻ ነው።¹⁷⁴ የሕገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ ከዚህ ውጭ ለፌዴራላዊ ምክርቤት በተሰጡት ሌሎች ጉዳዮች ማለትም የማንነት፣ የራስን እድል በራስ መወሰንና የወሰን አለመግባባቶችን በተመለከተ ምንም አይነት ሚና እንደሌለው ከሕገ መንግስቱና ከአዋጅ ቁጥር 251/1993 መረዳት ይቻላል።¹⁷⁵ ከዚህ በተጨማሪ የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 250/1993ን በምናይበት ጊዜ የጉባኤው ስልጣን ከሕገ መንግስት ትርጉም ጋር ተያይዞ ለፌዴራላዊ ምክርቤት የውሳኔሃሳብ ከማቅረብ በዘለለ ሌሎች ለምክርቤቱ በተሰጡ ጉዳዮች ላይ ምንም አይነት ሚና የለውም።¹⁷⁶ በሌላ በኩል አሁን የተቋቋመውን ኮሚሽን ሕገ መንግስትን ከመተርጎም ጋር ተያይዞ የሚያከናውነው እንዳት ነገር የሌለው ሲሆን የዚህ ኮሚሽን ዋነኛ ተግባር የራስን እድል በራስ የመወሰን፣ እንዲሁም በክልሎች መካከል የሚከሰቱ የወሰን አለመግባባቶች ጋር ተያይዞ በሚመለከተው አካል ጥያቄው ሲቀርብለት አስፈላጊውን ጥናት በማድረግ የውሳኔ ሃሳብ ማቅረብ ነው። ስለዚህ አሁን የተቋቋመው ኮሚሽን ከእነዚህ ተግባራት ውጭ ከሕገ መንግስት መተርጎም ጋር ተያይዞ ምንም አይነት ሚና የሌለው በመሆኑ የሕገ መንግስቱን አጣሪ ጉባኤ ስልጣን የሚነጥቅበት አግባብ የለም።

3.5 የኮሚሽኑ መቋቋም አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቀም ግዴታ ላይ ያለው አንድምታ

ከዚህ አዋጅ ጋር ተያይዞ በአምስተኛ ደረጃ የሚቀርበው ሌላኛው ትችት ከማንነትና ከወሰን ጉዳዮች ጋር በተያያዘ የሚቀርቡ ጥያቄዎች ወደ ፌዴራላዊ ምክርቤት ከመቅረባቸው በፊት

¹⁷² Analysis of the Controversial Draft Law, Supra note 122ና Tigray Parliament Resolution on Boundary And Identity Commission፣ supra note 121
¹⁷³ ጥበብ ሳሙኤል፣ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 136 እንደተጠቀሰው
¹⁷⁴ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 83(2)
¹⁷⁵ አዋጅ ቁጥር 251/1993 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 37 እንደተጠቀሰው አንቀጽ 19፣ 20፣ 21፣ 22ና 23
¹⁷⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 6

ክልሎች ጉዳዩን በቅድሚያ አይተው የመወሰንን ስልጣን ስላላቸው የዚህ ኮሚሽን መቋቋም ይህንን የክልሎችን ስልጣን ይነጥቃቸዋል የሚል ነው። ይህንን መከራከሪያ ሃሳብ የሚያነሱ ሰዎች አበክረው የሚከራከሩት የማንነትና የወሰን ጥያቄዎች ወደ ፌዴሬሽን ምክር ቤቱ ከመሄዳቸው በፊት ክልሎች ጉዳዮቹን በቅድሚያ አይተው የመወሰን ስልጣን አላቸው የሚል ነው።¹⁷⁷ ከሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62(3፣ 6)፣ አንቀጽ 39(4)፣ 48(2)ና 47(3) ጣምራ ንባብ መረዳት እንደምንችለው በመሰረታዊነት ከመገንጠልና አዲስ ክልል ከመመስረት ጋር ተያይዞ ከሚቀርቡ ጉዳዮች በስተቀር የወሰን፣ የማንነትና የራስ አስተዳደርን የመመስረት ጥያቄዎችን አይቶ የመወሰን ስልጣን የተሰጠው በዋነኛነት የፌዴራል መንግስቱ አካል ለሆነው ለፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ ለክልሎች አይደለም።¹⁷⁸ ሆኖም ግን በአዋጅ ቁጥር 251/1993 መሰረት የማንነትና የራስን እድል በራስ ለመወሰን (የብሄረሰብ ዞን ወይም ወረዳ ለማቋቋም) የሚቀርቡ ጥያቄዎች ወደፌዴሬሽን ምክርቤት ከመቅረባቸው በፊት አቅራቢዎቹ በእየእርከኑ የሚገኙ ክልላዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቀም ግዴታ እንዳለባቸው በግልጽ ተቀምጧል።¹⁷⁹ ከዚህ ላይ ልብ ሊባል የሚገባው ጉዳይ ይህ ግዴታ በሕገ መንግስቱ የተቀመጠ ግዴታ ሳይሆን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ባወጣው አዋጅ የተቀመጠ ግዴታ እንደመሆኑ መጠን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ይህንን አካሄድ አዋጭ ሆኖ ካላገኘው ሕገ መንግስቱን ሳይጥስ ሌላ ተቋም ማቋቋምና ይህንን አይነቱ አሰራር በአዲስ አሰራር የመተካት ስልጣን አለው። የፌዴራል መንግስቱ በሕገ መንግስቱ የተሰጠውን ስልጣን አስመልክቶ አሳማኝና አዋጭ ሆኖ ሲያገኘው ለክልሎች በውክልና መስጠት እንደሚችለው ሁሉ ነገሩ አሳማኝ ሆኖ ካላገኘው ደግሞ ለክልሎች የሰጠውን ጉዳዩን በቅድሚያ የማየት ስልጣን የመሻርና ሕገ መንግስቱን ተከትሎ ሌላ ተገቢ ነው ብሎ ያመነውን እርምጃ መውሰድ ይችላል። ምክንያቱም ሕገ መንግስቱ እነዚህን ስልጣኖች ጠቅልሎ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ከመስጠት ውጭ ክልላዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቀም ግዴታ ብሎ ያስቀመጠው ነገር የለምና ነው።

ከዚህ በተጨማሪ አሁን በሀገሪቱ በስፋት የሚስተዋሉት የማንነትና የራስን በራስ የማስተዳደር ጥያቄዎች ክልላዊ መፍትሄዎችን አሟጠው ጨርሰው ወይም አሟጠው መጨረስ ከማይችሉበት ደረጃ ደርሰው በአንድም ሆነ በሌላ መልኩ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የቀረቡና ምክርቤቱም በራሱ ጉዳዮቹን ለመፍታት ዳጎባቸው ጉዳዮች እንደመሆናቸው መጠን ይህንን መከራከሪያ ማንሳቱ ተገቢነት ያለው አይመስልም። እንደሚታወቀው የወልቃይት ጉዳይን ጨምሮ አሁን በሀገሪቱ ያሉት የማንነትና የወሰን ጥያቄዎች ከረዥም ጊዜ ጀምረው የነበሩ፣ ጉዳዮቹ ለክልሎቹ ቀርበው ክልሎቹ በአንድም ሆነ በሌላ መልኩ መፍትሄ ያልሰጧቸውና አንዳንዶቹም እስከ ፌዴሬሽን ምክርቤት ድረስ ደርሰው አልባት ያላገኙ ጉዳዮች ናቸው።¹⁸⁰ ከኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ አንቀጽ 5(4) በግልጽ እንደምንረዳው ኮሚሽኑ ጎልተው የወጡ (ሰረዘ የተጨመረ) የማንነትና የአስተዳደር ወሰን ውዝግቦችን መርምሮ የውሳኔሃሳብ የማቅረብ ስልጣን የተሰጠው መሆኑን ነው። ይህ የሚያሳየው ደግሞ እነዚህ ጎልተው የወጡት የማንነትና የአስተዳደር ወሰን ጉዳዮች ጎልተው ሊወጡ የቻሉበት ዋነኛው ምክንያት ጥያቄዎቹ ለክልሎቹ ቀርበው ህጋዊ ምላሽ ሳይሰጣቸው

¹⁷⁷ Analysis of The Controversial Draft Law, supra note 122ና ከትግራይ ክልል ተወካዮች የተሳፈ ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 119 እንደተጠቀሰው
¹⁷⁸ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 48 ና 62(3 ና 6)
¹⁷⁹ አዋጅ ቁጥር 251/1993 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 37 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 20
¹⁸⁰ ከወልቃይት አስመላሽ ኮሚቴ አመራሮች ጋር በአማራ ቴሌቪዥን የተደረገ ውይይት፣ available at <https://www.youtube.com/watch?v=oKiN7Y59AFI> Last accessed on 16-05-2019)

የቀሩና ጉዳዮቹን ለማስተናገድና ምላሽ ለመስጠት ፈቃደኛ ካለመሆናቸው ጋር ተያይዞ የመጣ ነው።¹⁸¹ ከዚህም አልፎ አብዛኛዎቹ ጥያቄዎች ከረዥም ጊዜያት ጀምሮ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ቀርበው ምክርቤቱ ምላሽ ሳይሰጣቸው የቆዩ ጉዳዮች ናቸው።¹⁸² በመሆኑም እነዚህ ጉዳዮች ክልሎቹ መፍታት ባለመቻላቸው የክልል ጉዳዮች መሆናቸው ቀርቶ የፌዴራል ጉዳዮች የሆኑበት ሁኔታ በመከሰቱ በእነዚህ ጉዳዮች ላይ የክልል መፍትሄዎችን አሟጣችሁ አልተጠቀማችሁም ብሎ ማንሳት ተገቢ ሊሆን አይችልም፤ ፍትሃዊም አይደለም።¹⁸³

ምንም እንኳን አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቀም መርህ አለምአቀፋዊ ተቀባይነት ያለውና መርህ ቢሆንም በሁሉም ሁኔታ ላይ ተፈጻሚነት ያለው መርህ አይደለም። በአለም አቀፍ ደረጃ በሶስት ጠቅላላ ሁኔታዎች (በ17 ንዑስ ሁኔታዎች) ላይ ይህ መርህ ተፈጻሚ የማይደረግ ሲሆን እነሱም መፍትሄ ሙሉ በሙሉ የማይገኝ ሲሆን፤ መፍትሄው ውጤታማና በቂ ሊሆን የማይችል ሆኖ ሲገኝ ነው።¹⁸⁴ በመጀመሪያ ደረጃ መፍትሄው በተግባር የማይገኝ ከሆነ ይህ መርህ ተፈጻሚነት የለውም። ለምሳሌ ያክል የአፍሪካ የሰብአዊ መብት ኮሚሽን በሐረገወይን ገብረስላሴና አይ.ኤች.አር.ዲ.ኤና በኢትዮጵያ ጉዳይ ላይ ተጎድወች በመፈናቀላቸው ወይም የማስፈራራት፣ የማሽማቀት፣ ዛቻና የክስ ማስፈራሪያ ሰለባ በመሆናቸውና በሀገሪቱ የመብት ጥሰቶች የተንሰራፉ በመሆኑ መብቶቹን በፍርድ ቤቶችን ለማስከበር የማይቻል በሆነበት ሁኔታ ተጎድወች አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጣችሁ አልተጠቀማችሁም ማለት ለህሊና፣ ለርትዕና ለፍትህ ተቃራኒ በመሆኑ አሟጠን መጠቀም ያለብን ለፍትህ ፈላጊዎች በመደበኛነት ተደራሽ የሆነ መፍትሄ ሲኖር ብቻ እንደሆነ አመልክቷል።¹⁸⁵ በሁለተኛ ደረጃ በአካባቢው ወይም በሀገሪቱ ለተጎደዎች ወይም ለአቤቱታ አቅራቢዎች ህይወት የሚያስፈራ ነገር ወይም ሽብር ካለ አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጦ ለመጠቀም በማሰብ እነዚህ ሰዎች ወደዚያ አካባቢ ተመልሰው ይሂዱ ማለት ከህሊናና ከአመክንዮን ተቃራኒ ነው።¹⁸⁶ ሌላኛው መርህ ተፈጻሚ የማይሆንበት ልዩ ሁኔታ መፍትሄው ከመጠን በላይ የዘገየ እንደሆነ ነው። የአፍሪካ የሰብአዊ መብት ፍርድ ቤት በአንድ ጉዳይ በሰጠው አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቀም ግዴታ መፍትሄው ከመጠን በላይ በሚዘገይበት ጊዜ ተፈጻሚነት አይኖረውም በማለት ወስኗል።¹⁸⁷ የመጨረሻው ልዩ ሁኔታ ደግሞ ስርዓታዊ የሰብአዊ መብት ጥሰት ሲኖር ሲሆን መንግስት የሰብአዊ

¹⁸¹ ዝኒ ከማሁ

¹⁸² የማንነትና የወሰን ጉደዮች አፈታትን በተመለከተ በፌዴሬሽን ምክርቤት የተዘጋጀ ውይይት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 81 እንደተጠቀሰው

¹⁸³ የፌዴሬሽን ምክርቤት የወልቃይትን ጉዳይ ባለመቀበል ለትግራይ ክልል በባፌ ደብዳቤ ቃል በቃል ይህንን አስቀምጧል “የፌዴሬሽን ምክርቤትን ለማጠናከርና ስልጣንና ተግባርን ለመዘርዘር በወጣው አዎጅ ቁጥር 251/1993 አንቀጽ 20 እንደተመለከተው እንዲህ አይነት ጥያቄዎች አስቀድመው በክልሉ በሚገኙ የተለያዩ የመስተዳደር እርከኖች ቀርበው መፍትሄ የሚሰጣቸው ሲሆን ቀጥታ ለምክርቤቱ ሲቀርቡ እንደሚገኙ ግንዛቤ ተይዟል። በመሆኑም በአቤቱታ አቅራቢዎቹ የቀረበው የማንነትና ተያያዥ ሌሎች የመብት ጥያቄ በክልሉ በኩል መፍትሄ እንዲሰጠው ጉዳዩን የመለስን መሆኑን ናሳውቃለን” የፌዴሬሽን ምክርቤት በቁጥር ፌዴም/አፈ./144/02 በቀን 26/07/2008 የተጻፈ ደብዳቤ

¹⁸⁴ Admissibility of Complaints Before the African Court, Practical Guide,p.44,available athttp://www.refworld.org/pdfid/577cd89d4.pdfLast accessed on 10-11-2018)

¹⁸⁵ Id, P.53

¹⁸⁶ Id. 33-34; and p.53-54

¹⁸⁷ Id. P.56

መብት መጣሱን በበቂ ሁኔታ ለማወቅ እድሉ እያለው ጥሱቱ የሚቆምበትን ሁኔታ መፍጠር ካልቻለ ይህ መርህ ተፈጻሚ አይሆንም።¹⁸⁸

በአንድም ሆነ በሌላ መልኩ በኢትዮጵያ ውስጥ ባለፉት አመታት ከማንነት፣ ራስን በራስ ከማስተዳደርና ከወሰን ጥያቄ ጋር ተያይዞ ሲነሱ የነበሩ በርካታ ጉዳዮች የተስተናገዱበት አግባብ ከአካዚህ ልዩ ሁኔታዎች አንጻር ሲታዩ አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጠው አልተጠቀሙም ለማለት የማያስቸል ሲሆን በአንዳንዶቹ ጉዳዮች ላይ ከክልሎች ምንም አይነት መፍትሄ ማግኘት ከማይቻልበት ደረጃ ላይ እንደተደረሰ ብዙ አብዛኞቻችን መጥቀስ ይቻላል። ለምሳሌ ያህል የወልቃይትን ጉዳይ በምናይበት ጊዜ ከአሁን በፊት በአካባቢው ተወላጆች ላይ የ105 ሰዎች መሰወርን ጨምሮ ሲወሰድ የነበረውን ሕገወጥ እርምጃ እንኳን ትተን በቅርብ አመታት ውስጥ ህጋዊ ስርዓትን ተከትለው የማንነት ጥያቄ በሚያቀርቡ የወልቃይት ማንነት አስመላሽ ኮሚቴ አመራሮችና አባላት ላይ ሲደረግ የነበረውን የማስፋፋራራት፣ የዛቻ፣ የእገታ፣ የማሰርና የማዋከብ ተግባራትን ማንሳቱ ብቻ በቂ ነው።¹⁸⁹ የኮሚቴው አመራሮች እንደሚገልፁት ጥያቄያቸውን በህጋዊ መንገድ ለማቅረብ ወደትግራይ ክልል በሄዱበት ጊዜ የክልሉ አመራሮች አቤቱታውን ለመቀበል ፈቃደኛ ካለመሆናቸውም በላይ ጥያቄ አቅራቢዎቹ እንዲታገቱ ተደርገው ነበር። ከዚህም በተጨማሪ ጥያቄ አቅራቢዎቹ አቤቱታቸውን ለፌዴሬሽን ምክርቤት ለማሰማት በሚሄዱበት ጊዜ የማፈን ተግባር የተፈፀመባቸው ሲሆን የኮሚቴውን ሊቀመንበርም አፍኖ ለመውሰድና ለመግደል ሃይል የተቀላቀለበት እርምጃ እንደተወሰደ በተደጋጋሚ ይገልጻሉ።¹⁹⁰ ከዚህ ውጭ የትግራይ ክልል በተደጋጋሚ ጥያቄ አቅራቢዎቹን የመፈረጅና ጥያቄ በቀረበባቸው ጉዳዮች የመልካም አስተዳደር ጥያቄ እንጂ የማንነት ጥያቄ አንደሌለ በተደጋጋሚ ገልጿል።¹⁹¹ እነዚህን ነገሮች አጣምረን በምናይበት ጊዜ የትግራይ ክልል ጥያቄው መኖሩን በደንብ እያወቀ ጥያቄውን ለመፍታት ፈቃደኛ ሳይሆንና አቅራቢዎቹን በማሳደድ ላይ ባለበት ሁኔታ ክልላዊ መፍትሄ አሟጣችሁ አልተጠቀማችሁም ማለት ከሞራል፣ ከህሊናና ከአመክንዮ ተቃራኒ ነው።¹⁹² ከዚህ በተጨማሪ የኮንሶ ሕዝብ የማንነት ጥያቄን በምንመለከትበት ጊዜ ምንም እንኳን ጥያቄው ለረዥም ጊዜ ሕግና ስርዓትን ተከትሎ ሲቀርብ የነበረ ቢሆንም የሚመለከታቸው አካላት ጥያቄውን ከመመለስ ይልቅ በጥያቄ አቅራቢዎቹ ላይ የሃይል እርምጃ ሲወሰድባቸው ነበር።¹⁹³

የኮሚሽኑን ማቋቋሚያ አዋጅ ለማጽደቅ በተደረገው ውይይት አንድ ከደቡብ ክልል የመጡ የምክርቤት አባል በማንነት ጥያቄ ምክንያት በአንድ ወረዳ ብቻ 26400 ሰዎች ተፈናቅለው በጫካ እንደሚኖሩ የሚታወቅ መሆኑን ገልፀው በጌዲዮ፣ በደራሺ፣ በቡርጅ፣ በአማሮ፣ በኮንሶ፣ በጋሞንፋ ከማንነት ጥያቄዎች ጋር በተያያዘ የተፈናቀሉ በርካታ ሰዎች እንዳሉ

¹⁸⁸ Id. P 60
¹⁸⁹ ከወልቃይት ጠገዴ የማንነት አስመላሽ ኮሚቴ ሊቀመንበር ከሆነው ከኮሌኔል ደመቀ ጋርበቀን 13/06/2011 የተደረገ ቃለሰሌዳስና Commentary: What is the Price of Identity in Today's Ethiopia? The Suffering of Yonas Gashaw as an Illustration: *Addis Standard Magazine* , available at <http://addisstandard.com/commentary-what-is-the-price-of-identity-in-todays-ethiopia> accessed on 12/11/2019
¹⁹⁰ ከወልቃይት አስመላሽ ኮሚቴዎች ጋር የተደረ ውይይት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 180 እንደተጠቀሰው
¹⁹¹ Question of Identity in Wolkayit? No, Question of Security, , 2016, available at <http://www.tigraionline.com/articles/wolkayit-tsegede-tselemti> Last accessed on 16-04-2019)
¹⁹² ከወልቃይት አስመላሽ ኮሚቴዎች ጋር የተደረ ውይይት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 180 እንደተጠቀሰው
¹⁹³ Konso's Question of Identity to the Federation Council of Ethiopia, available at <https://www.youtube.com/watch?v=3-Qs5fM-ggs> Last accessed on 16-04-2019)

ጠቁመዋል።¹⁹⁴ ምንም እንኳን እነዚህና መሳሪያ ጥያቄዎች ከረዥም ጊዜ ጀምሮ ሕግና ስርዓትን ጠብቀው ሲቀርቡ የነበሩና የክልሎችም ሆኑ የፌዴሬሽን ምክርቤት ጥያቄዎቹን ለማፈን ከመሞከር በዘለለ ህጋዊ ምላሽ ለመስጠት ያልቻሉ በመሆናቸው አቤቱታ አቅራቢዎቹ አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጣችሁ አልተጠቀማችሁም ለማለት የሚያስኻ አይደለም። ክልሉ የማንነት ጥያቄ ቀርቦለት ወይም ጥያቄው መኖሩን በማንኛውም መንገድ ባወቀ በሁለት አመት ጊዜ ውስጥ መፍትሄ መስጠት ካልቻለ አካባቢያዊ መፍትሄን አሟጦ የመጠቀም ግዴታ ቀሪ ሆኖ ስልጣኑ የፌዴሬሽን ምክርቤትም ይሆናል ማለት ነው።¹⁹⁵ በአጠቃላይ በሀገራችን በአሁኑ ወቅት ጎልተው የወጡት የማንነትና የወሰን ጥያቄዎች በክልሎችም ሆነ በፌዴሬሽን ምክርቤት ተገቢውን አፋጣኝ ምላሽ ባለማግኘታቸው ከዚህ ደረጃ የደረሱ፣ ለረዥም ጊዜ ሲጓተቱ የቆዩ፣ ጥያቄዎቹን ለማፈን የተለያዩ ህገወጥ ተግባር ሲፈፀሙባቸው የነበረ በመሆኑ እነዚህን ጉዳዮች በክልሎች እንደገና እንዲታዩ ማድረግ ችግሩን ከማባባስና ሕገ መንግስታዊ ጥያቄዎችን ከማንተት በዘለለ የሚያመጣው ፋይዳ ካለመኖሩ በላይ አካባቢያዊ መፍትሄ አሟጦ የመጠቀም መርህ ጋር አብሮ የሚሄድ አይደለም።¹⁹⁶

3.6 ከአሁን ቀደም የነበሩ ተቋማት ችግሩን ለመፍታት በቂ ከመሆናቸው ጋር ተያይዞ የሚነሳ ትችት

ትችት የሚያቀርቡ ሰዎች ከአሁን በፊት በዚህ ላይ የነበሩት ተቋማት የተፈጠሩትን ችግሮች ለመፍታት እየቻሉና እነዚህ ተቋማት ባሉበት ሁኔታ አዲስ ተቋም ማቋቋም አስፈላጊ አልነበረም በማለት የኮሚሽኑ መቋቋም አስፈላጊ እንዳልሆነ ለማሳየት ይሞክራሉ።¹⁹⁷ በዚህ ጥናት ተደጋግሞ እንደተገለጸው የማንነት፣ ራስን በራስ የማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎች በተገቢው መንገድ ባለመስተናገዳቸው በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች ደም አፋሰሽ ግጭቶች፣ መፈናቀሎች፣ የንብረት መውደምና የህይወት መጥፋቶች እንደተከሰተና ይህም ችግር በአንዳንድ አካባቢዎች እስከአሁን ድረስ እንደቀጠለ በስፋት ይታወቃል። አንድ የፌዴሬሽን ምክርቤት አባል እንደተናገሩት ባለፉት አመታት ክልሎችም ሆኑ የፌዴሬሽን ምክርቤት ገለልተኛና ከፖለቲካ ጫና ነፃ ሆነው ውሳኔዎችን ሲሰጡ አልነበረም። እንዲያውም የፌዴሬሽን ምክርቤት አንዳንድ ጉዳዮቹን በሕገ መንግስቱ የተቀመጡት መስፈርቶች ሳይሟሉ ከሕግ ውጭ በጥድፊያ ፖለቲካዊ ውሳኔ ሲሰጥ እንደነበርና ፖለቲካዊ ትርፍ የሌላቸውን ሌሎች ጉዳዮች ደግሞ ለመፍታት ፈቃደኛ ያለመሆን አካሄድ ሲከተል እንደነበር ገልፀዋል።¹⁹⁸ ከዚህ በተጨማሪ የፌዴሬሽን ምክርቤት በተለያዩ ጊዜ በርካታ የማንነትና የወሰን አለመግባባቶች ጋር የተያያዙ አቤቱታዎች ቢቀርቡለትም ችግሮቹን መፍታት እንዳልቻለ የኮሚሽኑ መቋቋሚያ አዋጅ በሚፀድቅበት ጊዜ አንድ የምክርቤት አባል አመልክተዋል።¹⁹⁹ ተቋሞቹ በተገቢው መንገድ ሃላፊነታቸውን ላለመወጣታቸውና ለጥያቄዎቹ ወይም ለአለመግባባቶቹ መበራከት የተለያዩ ምክንያቶችን ማቅረብ የሚቻል ቢሆንም የፌዴሬሽን ምክርቤትም ሆነ የፌደራል ጉዳዮች ሚኒስቴር በሀገሪቱ የሚነሱ

¹⁹⁴ Debate on the Draft Bill to Establish Identity and Boundary Commission, supra Note 120
¹⁹⁵ አዋጅ ቁጥር 251/1993 በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 35 እንደተጠቀሰው፣ አንቀጽ 20(3)
¹⁹⁶ ከወልቃይት አስመላሽ ኮሚቴዎች ጋር የተደረገ ውይይት በግርጌ ማስታዎሻቁጥር 180 እንደተጠቀሰው
¹⁹⁷ Analysis of the Controversial Draft Law, Supra note 122
¹⁹⁸ የማንነትና የወሰን ጉዳዮች አፈ.ታትን በተመለከተ በፌዴሬሽን ምክርቤት የተዘጋጀ ውይይት በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 80 እንደተጠቀሰው
¹⁹⁹ Debate on the Draft Bill to Establish Identity and Boundary Commission, supra Note 120

ብሔርተኮር ግጭቶችን ለመቀነስም ሆነ ከየሚነሱ የማንነት፣ የራስን በራስ ማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎችን ለመፍታት እንዳልቻሉ በግልጽ ታይቷል። በአጠቃላይ ከአሁን በፊት ግጭትን ለመፍታት ተብለው የተቋቋሙት ተቋማት በሀገሪቱ እየተበራከቱ የሄዱትን የማንነትና የወሰን ጥያቄዎችን ለመፍታት የሚያስችል ገለልተኝነትና ሙያዊ አቅም የሌላቸው ብሎም ፖለቲካዊ ማስፈጸሚያ ሆነው እንዲያገለግሉ የተደራጁ በመሆኑ ጥያቄዎቹ ስር እየሰደዱ መጥተው በሀገሪቱ የወደፊት እጣ ፈንታ ላይ አደጋ መጋረጣቸው በተግባር ታይቷል።²⁰⁰

በአጠቃላይ በዚህ ላይ ሃላፊነቱ የተሰጣቸው ተቋማት ችግሮችን ለመፍታት የሚያስችል ሙያዊ አቅምና ብቃት ብሎም ተቋማዊ መደላደል እንደሌላቸው በተግባር ከተረጋገጠ ደግሞ ችግሩን በአፋጣኝና ዘለቂታዊ በሆነ መንገድ ሊፈታ የሚችል ሌላ አስራን መቀየስና ይህንን ማድረግ የሚያስችል አሰራር መፍጠር ያስፈልጋል።²⁰¹ በመሆኑም በሀገሪቱ አሁን እየተነሱ ያሉት የማንነት ጥያቄዎች ውስብስብና በጥንቃቄ መፈታት ያለባቸው በመሆናቸው እነዚህን ችግሮች ለመፍታት ህገ መንግስታዊ ስልጣን የተሰጠውን የፌዴሬሽን ምክር ቤትን የሚያግዝ ገለልተኛ የሆነ፣ ከፍተኛ ሙያዊ ብቃት ያላቸው ግለሰቦች የሚሳተፉበት ለችግሩ የሚመጥን ተቋም ማቋቋም ተገቢም አስፈላጊም ነው።²⁰² ስለዚህ የማንነትና የወሰን ጥያቄዎችን በሕገ መንግስቱ ከተመለከቱት መመዘኛዎች አንጻር በጥልቀት አጥንቶ መንግስት ጉዳዩን የሚፈታበትን መንገድ የሚያመለክትና የውሳኔሃሳብ የሚያቀርብ ተቋም መቋቋሙ ለዚህ አስጨናቂ ሁኔታ መፍትሄ የማይላለግ አካል ተደርጎም መታየት ያለበት ሲሆን የኮሚሽኑ መቋቋም ሊነቀፍ የሚገባው ጉዳይ አይደለም። የሌሎች ሀገራት ተመክሮም እንደሚያሳየው ተገቢው እውቀትና ክህሎት ያላቸው ሰዎች የተሰበሰቡበት ተቋም ማቋቋም ችግሮቹን በዘላቂነት ለመፍታትና በሁሉም ዘንድ ተቀባይነት ያለው መፍትሄ ለማምጣት ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው።

በመጨረሻም ይህ ክፍል ከመጠናቀቁ በፊት ከኮሚሽኑ ተግባርና ሃላፊነት ጋር ተያይዞ አንድ ነገር በጥንቃቄ እንዲታይ መጠቀም ያስፈልጋል። እንደዚህ ፀሃፊ እምነት የራሴን አዲስ ክልል ላቋቋም በሚል የሚነሳ ጥያቄን አፈታት አስመልክቶ በህገ መንግስቱ በግልጽ የተቀመጠ ስነስርዓት ስላለ ይህንን ዘዴ በመተው ሌላ አካሄድ መከተል የህገ መንግስታዊነት ጥያቄ ሊያስነሳ ይችላል። ምክንያቱም በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 39 መሰረት የሚቀርበው ጥያቄ አዲስ ክልል ላቋቋም የሚል ከሆነ በዝርዝር የተቀመጡ መስፈርቶች ስላሉ እነዚህን መስፈርቶች መከተል አስገዳጅ ነው። በኮሚሽኑ መቋቋሚያ አዋጅ በአንቀጽ 5(1)ና 6 መሰረት ደግሞ ኮሚሽኑ በጥቅሉ የራስን በራስ የማስተዳደርጥያዎችን ሳይንሳዊ በሆነ ዘዴ አጥንቶ ምክረሃሳብ ለፌዴሬሽን ምክርቤት እንደሚያቀርብ የተደረገ ሲሆን የራስን በራስ የማስተዳደር ጥያቄ ደግሞ የክልል፣ የዞንና የወረዳ ልሁን ጥያቄዎችን እንደሚያካትት ተመልክቷል።²⁰³ ከዚህ አንጻር የክልል ልሁን ጥያቄዎችን አፈታት በተመለከተ በሕገ መንግስቱ የተቀመጡ ዝርዝር ስነስርዓቶች ስላሉ እነሱን ሳይከተል ኮሚሽኑ ሳይንሳዊ በሆነ ዘዴ አጥንቶ በሚያቀርባቸው የመፍትሄ ሃሳቦች ብቻ ተመስረቶ ጥያቄዎቹን ለመፍታት

²⁰⁰ Engidashet Bunare, Supra Note 61,p.50
²⁰¹ የፌዴሬሽን ምክርቤት በወልቃይት ጉዳይ ላይ ለትግራይ ክልል የጻፈው ደብዳቤ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 183 እንደተጠቀሰው
²⁰² በደቡብ ክልል የሲዳማ ብሄረሰብን ጨምሮ ስድስት ብሄሮች የክልልነት ጥያቄ ማቅረባቸውና የወልቃይትና የራያ ጉዳይ እስከ አሁን ድረስ ያልተፈታ መሆኑ የችግሩን ውስብስብነት ያሳያል
²⁰³ የአስተዳደር ወሰንና ማንነት ጉዳዮች ኮሚሽኑ አዋጅ መግለጫ፣ በግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 123 ንደተጠቀሰው

መጣር የሕገ መንግስታዊነት ጥያቄን ያስነሳል። በመሆኑም የነዚህን ጥያቄዎች አፈታት በተመለከተ በዋነኛነት በሕገ መንግስቱ የተቀመጡት ስነርዳቶች ብቻ ተግባራዊ መሆን ያለባቸው ሲሆን ኮሚሽኑ የፌዴሬሽን ምክርቤት እነዚህን ጥያቄዎች ለመፍታት የሚደርገውን ጥረት ከማገዝ በዘለለ ሌላ ሚና ሊኖረው አይገባም። የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅም ጉዳዩን በደፈናውና በጥቅሉ የራስን በራስ ማስተዳደር ጥያቄ ብሎ ስላስቀመጠውና የክልል ልሁን ጥያቄ ተብሎ በግልጽ ስላልተቀመጠ የሕገ መንግስታዊነት ጥያቄ እንዳይነሳ ለማድረግ የኮሚሽኑ ማቋቋሚያ አዋጅ አንቀጽ 5ና 6 የዞንና የወረዳ ልሁን ጥያቄዎችን ብቻ እንደሚመለከት ተደርጎ መተርጎም ይኖርበታል። ሆኖም ግን እነዚህ አንቀጾች የክልል ልሁን ጥያቄዎች እንደሚጨምሩ ተቆጥረው ኮሚሽኑ እነዚህን በተመለከተ የመፍትሄ ሃሳብ እንዳያቀርብ የሚደረግ ከሆነና በህገ መንግስቱ የተቀመጠው ስነርዳት ተፈጻሚነት የሚታለፍ ከሆነ አዋጁ ከሕገ መንግስቱ ጋር የሚጋጭበትን ሁኔታ ይፈጠራል።

መደምደሚያ

ኢትዮጵያ ከ1983 ጀምሮ ብሔርተኮር አካላለላን መሰረት ያደረገ ፌደራሊዝም ተግባራዊ ማድረግን ተከትሎ ከወሰን፣ ከማንነትና ራስን በራስ ከማስተዳደር ጋር ተያይዞ በርካታ ደም አፋሽ ግጭቶችን አስተናግዳለች። መንግስት እነዚህን በሀገሪቱ ጎሳ ብለው የተነሱ የማንነት፣ የራስን በራስ ማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎችን ዘላቂነት ባለው መንገድ እልባት ለመስጠት ጥናት ላይ የተመሰረተ ምክረሃሳብ የሚያቀርብ የአስተዳደር ወሰንና የማንነት ኮሚሽንን አቋቋሟል። የኮሚሽኑ መቋቋም ተከትሎ ኮሚሽኑ ሕገ መንግስታዊ አይደለም በሚል በርካታ ትችቶች ሲቀርቡበት ተስተውሏል። የኮሚሽኑን ኢ-ሕገ መንግስታዊነት ለማሳየት ከሚቀርቡት መከራከሪያዎች መካከል የኮሚሽኑ መቋቋም በሕገ መንግስቱ ለክልሎች፣ ለፌዴሬሽን ምክር ቤትና ለህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ የተሰጡ ስልጣኖችን ይነጥቃል የሚለው ዋነኛው ነው። ከዚህም በተጨማሪ ኮሚሽኑ ይቋቋም ቢባል እንኳን ማቋቋም የነበረበት በፌዴሬሽን ምክርቤት ሲሆን ተጠሪነቱም ለዚህ ተቋም መሆን ነበረበት የሚል ነው። ይህ ጥናት ትችቶችን ከሕገ መንግስቱ አንጻር የመረመረ ሲሆን ትችቶቹ ያን ያህል ተቀባይነት ያላቸው አይደሉም። በመጀመሪያ ደረጃ በአዋጁ የተካተተቱት የማንነት፣ የራስን እድል በራስ የመወሰንና የወሰን አለመግባባት ጉዳዮችን የመመልከት ስልጣን በሕገ መንግስቱ የተሰጠው በዋነኛነት ለፌደራል መንግስቱ በመሆኑ ክልሎች በእነዚህ ጉዳዮች ላይ የውክልና ካልሆነ በስተቀር መሰረታዊ ስልጣን የላቸውም። ይህንን የውክልና ተግባራቸውንም ቢሆን በተገቢው ሁኔታ መወጣት እንዳልቻሉ በተግባር ተረጋግጧል። በሁለተኛ ደረጃ ምንም እንኳን ለኮሚሽኑ የተሰጡት ተግባርና ሃላፊነቶች በሕገ መንግስቱ ለፌዴሬሽን ምክርቤት የተሰጡ ቢሆንም ኮሚሽኑ በዋነኛነት የተቋቋመው ለምክርቤቱ ምክርሃሳብ ለማቅረብ እንጂ ምክርቤቱን ተክቶ ለመስራት ባለመሆኑ የምክር ቤቱን ስልጣን የሚነጥቅበት አግባብ የለም። ከዚህ በተጨማሪ ኮሚሽኑ ሕገ መንግስቱን መተርጎምን በተመለከተ የሚያከናውነው አንዳች ነገር ባለመኖሩ በኮሚሽኑ መቋቋም የሕገ መንግስት አጣሪ ጉባኤን ተግባርና ሃላፊነት የሚነጠቅበት ምንም አይነት እድል የለም። በሶስተኛ ደረጃ የፌዴሬሽን ምክርቤት ይህንን ኮሚሽኑም ለማቋቋም ሆነ መቋቋሚያ አዋጁን ለማውጣት የሚያስችል ስልጣን በሕገ መንግስቱ ያልተሰጠው ሲሆን የፌዴሬሽን ምክርቤትን ስልጣንን ጨምሮ ለፌደራል መንግስቱ በተሰጡ ማንኛውም ጉዳዮች ላይ ሕግ የማውጣት ስልጣን የሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት ሲሆን በተግባር ያለው አስራር ይህንን የሚያጠናክር ነው።

በሌላ በኩል የአዋጁ ሕገ መንግስታዊ አለመሆኑን ለማሳየት የሚቀርበው መከራከሪያ የኮሚሽኑ መቋቋም ክልላዊ መፍትሄዎችን አሟጦ የመጠቅ ግዴታን የሚያስቀርና ከአሁን ቀደም የነበሩትን ተቋማዊ አሰራሮች ከግምት ውስጥ ያስገባ አይደለም የሚል ነው። በመጀመሪያ ደረጃ ኮሚሽኑ አጥንቶ የውሳኔሃሳብ እንዲያቀርብባቸው በተሰጡ ጉዳዮች ላይ በሕገ መንግስቱ የመወሰን ስልጣን በዋነኝነት የተሰጠው ለፌዴሬሽን ምክርቤት እንጂ ለክልሎች አይደለም። ምንም እንኳን ክልሎች በማንነትና ራስን በራስ ማስተዳደር ጥያቄዎች በቅድሚያ ጉዳዩን አይተው የመወሰን ስልጣን የተሰጣቸው ቢሆንም ይህ ስልጣን በሕገ መንግስቱ ሳይሆን በሕዝብ ተወካዮች ምክርቤት በወጣ አዋጅ የተሰጣቸው በመሆኑ የፌደራል መንግስቱ አሳማኝ ሆኖ ካገኘው በማንኛውም ጊዜ ይህንን ስልጣን መንጠቅና የመሰለውን እርምጃ መውሰድ ይችላል። ከዚህም ውጭ በሀገራችን በአስፋት አመታት ሲቀርቡ የነበሩት አብዛኛዎቹ የማንነት፣ የራስን በራስ ማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎች ክልሎቹ መፍትሄ መስጠት ባለመቻላቸው ወይም ለመፍታት ፈቃደኛ ባለመሆናቸው ሲንከባለሉ የቆዩና አብዛኛዎቹ ጉዳዮች አካባቢያዊ መፍትሄዎችን አሟጠው የተጠቀሙ ወይም ይህንን መጠቀም ከማይቻልበት ደረጃ የደረሱ በመሆናቸው ነው። ከዚህም በተጨማሪ እነዚህ ጥያቄዎች በተገቢው ሁኔታ ባለመያዛቸው የሀገሪቱን የወደፊት እጣ ፈንታ አደጋ ውስጥ የጣሉ ሲሆን ለዚህም ዋነኛው ምክንያት በዚህ ላይ የተቋቋሙ እንደፌዴሬሽን ምክርቤት ያሉ ተቋማት ችግሮቹን ለመፍታት የሚያስችል ቁርጠኝነት፣ አቅም፣ ነፃነትና ገለልተኝነት የሌላቸው በመሆኑ ነው። ከሌሎች ሀገራት ተመክሮ መረዳት እንደምንችለው እንደዚህ አይነት ገለልተኛና የተለያዩ ሙያዊ ስብጥር ያላቸው ሰዎች ያሉበት ተቋም ማቋቋም ያሉትን ተቋማዊ አደረጃጀቶች በማገዝ ለችግሮቹ ዘላቂ መፍትሄ ለመስጠት ከፍተኛ ሚና የሚጫወት መሆኑን ነው። ከዚህ አንፃር አሁን በሀገሪቱ የተከሰቱ የማንነት፣ ራስን በራስ ማስተዳደርና የወሰን ጥያቄዎች ዘላቂነት ባለው መንገድ ለመፍታት ተገቢ የሆኑ የተለያዩ ዘዴዎችን መጠቀም የግድ ስለሚል ይህንን ማድረግ የሚችልና ያሉትን ተቋማዊ አሰራሮች የሚያግዝ አካል መቋቋሙ የሚነቀፍ አይደለም። በአጠቃላይ ከላይ በቀረቡት ምክንያቶች የኮሚሽኑ መቋቋም ከሕገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ነው በማለት የሚቀርቡ ትችቶች ተቀባይነት የሌላቸው ከመሆኑም በላይ ኮሚሽኑ በተገቢው መንገድና በጥንቃቄ ከተደራጀ ብሎም ተግባሩን በተገቢው መንገድ ማከናወን የሚያስችል ምቹ ሁኔታ ከተፈጠረለት በሕገ መንግስቱ የተካተቱት መብቶች እንዲከበሩና በሀገሪቱ ዘላቂ የሆነ ሰላም እንዲሰፍን የራሱን አስተዋጽኦ ሲያበረክት የሚችል ተቋም ነው።

The Constitutionality of the Administrative Border and Identity Commission

Tegegne Zergaw*

Abstract

In Ethiopia, in the past years, many questions have been raised in relation to claims of identity, self-administration, and administrative border that have led the country to a bloody conflict, instability, disruption of peace and security, and anarchy. As part of a solution for these problems, the federal government has enacted a law that established the Administrative Border and Identity Commission. Following the enactments of the establishment proclamation,²⁰⁴ there is strong opposition against the establishment of the commission by claiming that is not constitutional to establish such kinds of commission in the presence of other duly and constitutionally established institutions. Even one region of the country has passed a decision that makes the proclamation non-effective in that particular region claiming that it conflicts with the constitution. Therefore this study aims at assessing the constitutionality of the Administrative Border and Identity Commission and to evaluate the critics against it. To do this the researcher examined and analyzed the Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, other relevant laws of the country and the existing institutional practice. Accordingly, the findings of the study revealed that the critic against establishing the commission that solely bases on its conflict with the Constitution is unacceptable and baseless. It is because of the fact that the commission does not have the effect of replacing the existing duly established constitutional institution as long as such constitutional the House of Federation, the institution constitutionally mandated with the issues in discussion, has still the final say over the recommendation of the Commission. Except for few gaps and some minor problems, the establishment of the Commission is not in conflict with the Constitution rather than supporting and strengthening the constitutional mechanisms. Hence, if properly utilized and duly constituted, the Commission will play enormous roles in the national efforts to find a lasting solution for those questions and conflicts by investigating the root causes of the problem and providing research based recommendations.

Key words: Identity, Administrative border, Self-administration, Constitutionality, House of Federation

* LL.B degree in Law (Jimma University), LL.M degree in Business and Corporate law (Bahir Dar University), Lecturer at Bahir Dar University school of law Email: tegegne.zergaw@gmail.com

